
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 9/2014

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

- Козир Д.В.* Проблеми класифікації договорів охорони 7
- Матвійчук А.О.* Розмежування особистих немайнових прав, закріплених у ст. 293 Цивільного кодексу України 15
- Мироненко В.П., Онищенко О.С.* Загальні умови виникнення зобов'язань по відшкодуванню моральної шкоди 23
- Тімуш І.С., Коваленко І.А.* Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьків, позбавлених батьківських прав 29

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Нескороджена Л.Л.* Особливості оплати послуг адвоката в господарському процесі 35

НОТАРІАТ УКРАЇНИ

- Коваленко П.М.* Про деякі проблеми сплати податків, боротьби з шахрайством в сфері нотаріату, впорядкування платежів та декриміналізацію справляння плати при вчиненні нотаріальних дій 41

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

- Звоненко О.О.* Суб'єкти або учасники суспільних відносин та соціальний взаємозв'язок у цих відносинах щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху 48
- Курилюк Ю.Б.* Соціальна зумовленість злочинності в сучасному суспільстві 53
- Олейнічук О.М.* Кримінально-правове визначення предмета злочину, передбаченого ст. 175 КК України 65
- Соловйова А.* Злочини проти власності за Кримінальним кодексом України та деяких інших країн: порівняльний аналіз 77

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Никоненко М.Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі 83

Сервецький І.В. Прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві щодо порядку збору первинної інформації до початку кримінального провадження 91

Рецензія на друге видання монографії Берзіна П.С. «Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження» 107

ПЕРСОНАЛІЇ

Привітання з ювілеєм Олександра Миколайовича Костенка 110

Привітання з ювілеєм Володимира Павловича Тихого 112

Привітання з нагоди Дня юриста 114

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 9/2014

СОДЕРЖАНИЕ

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

- Козыр Д.В.* Проблемы классификации договоров охраны 7
- Матвейчук А.А.* Разграничение личных неимущественных прав, предусмотренных ст. 293 Гражданского кодекса Украины 15
- Мироненко В.П., Онищенко А.С.* Общие условия возникновения обязательств по возмещению морального вреда 23
- Тимуш И.С., Коваленко И.А.* Гражданско-правовая ответственность несовершеннолетних после приобретения ими полной гражданской дееспособности и родителей, лишенных родительских прав 29

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

- Нескороджена Л.Л.* Особенности оплаты услуг адвоката в хозяйственном процессе 35

НОТАРИАТ УКРАИНЫ

- Коваленко П.М.* О некоторых проблемах оплаты налогов, борьбы с мошенничеством в сфере нотариата, упорядочивания платежей и декриминализацию взимания платы при совершении нотариальных действий 41

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

- Звоненко Е.А.* Субъекты или участники общественных отношений и социальная взаимосвязь в этих отношениях, касающихся нарушений правил, норм и стандартов обеспечения дорожного движения 48
- Курьлюк Ю.Б.* Социальная обусловленность преступности в современном обществе 53
- Олейничук А.Н.* Уголовно-правовое определение предмета преступления, предусмотренного ст. 175 УК Украины 65
- Соловьева А.* Преступления против собственности по Уголовному кодексу Украины и некоторых других стран: сравнительный анализ 77

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

<i>Никоненко М.Я.</i> Уполномоченное должностное лицо, которое вправе осуществить задержание в уголовном процессе	83
<i>Сервецкий И.В.</i> Пробелы в уголовном процессуальном законодательстве относительно порядка сбора первичной информации до начала уголовного производства	91
Рецензия на второе издание монографии Берзина П.С. «Киевская школа уголовного права (1834–1960 годы): историко-правовое исследование»	107

ПЕРСОНАЛИИ

Поздравления с юбилеем Александра Николаевича Костенко	110
Поздравления с юбилеем Владимира Павловича Тихого	112
Поздравления с Днем юриста	114

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 9/2014

CONTENTS

CIVIL LAW

- Kozir D.V.** Problems of classification of agreements of guard 7
- Matviichuk A.O.** Delimitation of Personal Non-Property Rights,
Stated In the Article 293 of the Civil Code of Ukraine 15
- Myronenko V.P., Onishchenko A.S.** General conditions of the liability
is incurred for compensation for moral damage 23
- Timush I.S., Kovalenko I.A.** Civil liability of minors after the acquisition
of their full civil capacity and parents deprived of parental rights 29

COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

- Neskorodzhena Larisa.** Features attorneys' fees
in the economic process 35

NOTARIATE UKRAINE

- Kovalenko P.** About the selected problems for tax payment,
struggle with fraud in the domain of Notariate, arrangement
of payments and de-criminalization of payment charging
when committing the notarial actions 41

CRIMINAL LAW

- Zvonenko O.** Subjects or participants in social relations and social
relationship in the relationship of the violations of rules, regulations
and standards relating to road safety 48
- Kuryliuk Y.B.** Social stipulation of a crime in the modern society 53
- Oleinichuk O.M.** Criminally-legal determination of a subject of a crime
under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine 65
- Soloviova Alina.** Crimes against property under the Criminal Code
of Ukraine and some other countries: a comparative analysis 77

CRIMINAL PROCEDURE LAW

Nikonenko M.J. The authorized officer shall be entitled to carry out an arrest in criminal proceedings 83

Servetsky I.V. Gaps in the criminal procedural law regarding the procedure of collecting primary data prior to criminal proceedings 91

Review of the second edition of the monograph Berzin PS «Kyiv School of Criminal Law (1834–1960 years): historical and legal research» 107

PERSONALIA

Congratulations on the anniversary of Alexander Nikolayevich Kostenko ... 110

Congratulations on the anniversary of Vladimir Pavlovich Tichiy 112

Congratulations on the occasion of the Lawyer 114

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОГОВОРІВ ОХОРОНИ

Д.В. Козир

*ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Вдало проведена класифікація будь-яких договорів дозволяє не лише з'ясувати особливість правової природи того чи іншого договору, а і сформулювати низку загальних положень щодо всіх договорів тієї чи іншої групи, виокремити особливості правового регулювання, що значно спрощує їх застосування на практиці та дослідження у цивілістичній доктрині. Значення будь-якої класифікації полягає в тому, щоб те чи інше поняття, яке вивчається на підставі об'єктивних критеріїв, віднести до певної групи. Обґрунтована класифікація дозволяє з'ясувати особливості підстав виникнення та виконання договірних зобов'язань за договором з врахуванням об'єкту договору, предмету охорони, суб'єктного складу та мети заради якої укладається договір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Критерії класифікації цивільно-правових договорів досліджувалися такими відомими вітчизняними та зарубіжними вченими як: Т.В. Боднар, В.М. Гордон, О.С. Іоффе, О.О. Красавчиков, Р.А. Майданик. Дослідженню поняття, правової природи та змісту договору охорони були присвячені низка наукових праць як вітчизняних (С.П. Довбій, Ю.О. Заїка, Ю.І. Кириченко, Ю.П. Космін, О.О. Пунда), так і зарубіжних вчених (В.М. Васін, А.М. Ліньов, О.В. Мільков та ін.), проте з природних причин, оскільки безпосередньо цей договір у Цивільному кодексі був легалізований лише під час останньої кодифікації цивільного права, питанню класифікації договорів саме на надання охоронних послуг, у цивілістичній доктрині спеціальна увага не приділялася, що зумовлює певні труднощі як при його теоретичному аналізі, так і при правозастосуванні.

Мета статті. З'ясувати критерії класифікації договорів охорони, які дозволять найоптимальніше сформулювати зміст договору на надання охоронних послуг та забезпечити права та інтереси сторін, у першу чергу споживача.

Основні результати дослідження. Різноманітність зобов'язальних правовідносин, які виникають у цивільному обороті, зумовлює і потребу їх систематизації. В основу класифікації цивільно-правових зобов'язань покладають різні критерії.

З прийняттям Цивільного кодексу України договір охорони отримав законодавчу регламентацію і визначений як один із спеціальних видів

зберігання. Значною віхою у розвитку законодавства про надання охоронних послуг став Закон України «Про охоронну діяльність», який визначає організаційно-правові принципи здійснення господарської діяльності у сфері надання послуг з охорони власності і громадян [1].

У ст. 978 ЦК України дається лише загальне визначення договору охорони та по суті змодельовані два основні його види:

1) договір на охорону фізичної особи та 2) договір на охорону майна.

Тобто в основі легального розмежування договорів охорони покладена класифікація речей: охорона фізичної особи та охорона інших речей (охорона майна).

З метою індивідуалізації цивільно-правових відносин доктрина цивільного права традиційно окреслює їх елементи: суб'єкти, об'єкти та зміст (суб'єктивне цивільне право та суб'єктивні цивільні обов'язки). Носії цивільних прав та обов'язків виступають як суб'єкти цивільних правовідносин.

Ринкова організація господарства потребує чіткої уяви про визначення правового становища юридичних осіб [15, с. 345].

За суб'єктим складом договори охорони можна поділити на:

– договори охорони за участю державних охоронних суб'єктів (юридичних осіб публічного права);

– договори охорони за участю недержавних (приватних) охоронних суб'єктів.

Виконавцями договору охорони за участю державних суб'єктів охорони виступає досить широке коло суб'єктів, правовий статус яких і визначає особливість договірних відносин щодо надання послуг по охороні: органи внутрішніх справ України, які являють собою специфічний суб'єкт договірних охоронних послуг.

Щодо безпосередніх функціональних структур органів внутрішніх справ, які надають охоронні послуги, то до них відносяться: Державна служба охорони при МВС України; внутрішні війська; інші органи і підрозділи міністерства внутрішніх справ, до яких належать територіальні, транспортні, галузеві органи та підрозділи внутрішніх справ.

Серед підрозділів ОВС України, які надають охоронні послуги, необхідно виокремити:

– відомча воєнізована охорона окремих міністерств (воєнізована охорона Міністерства інфраструктури України, Міністерства палива та енергетики України);

– служба авіаційної безпеки;

– служба морської безпеки;

– військові частини Збройних сил України;

– митні органи.

Наведені суб'єкти, як юридичні особи публічного права, здійснюють свою діяльність у першу чергу відповідно до затверджених в установленому порядку повноважень і компетенції.

Виконавцями договору охорони за участю недержавних структур (юридичних осіб приватного права) можна віднести:

– приватні охоронні структури: спеціалізовані охоронні організації, що є суб'єктом підприємницької діяльності і які отримали ліцензію на здійснення охоронної діяльності або фізична особа (громадянин, який є суб'єктом підприємницької діяльності і отримав відповідну ліцензію);

– приватні охоронні організації воєнізованого характеру. На сьогодні такі суб'єкти на ринку надання охоронних послуг в Україні ще відсутні, проте їх поява не виключена, наприклад для надання послуг у спеціальних сферах, наприклад, для безпеки судноплавства.

Щодо замовників охоронних послуг, то ними можуть виступати: фізичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, юридичні особи публічного права, наприклад, територіальні громади.

Класифікація договорів охорони за суб'єктивним складом дозволяє з'ясувати нормативно-правову базу, яка регламентує укладання та виконання договору охорони. За своєю структурою нормативні акти можна поділити на загально-правові, які повинні застосовуватися незалежно від того, який суб'єкт надає охоронні послуги і кому, та спеціальні і корпоративні, які регламентують особливості надання охоронних послуг державними охоронними структурами і підприємницькими структурами, які у встановленому порядку отримали ліцензії.

Як зазначається в літературі перелік об'єктів цивільних прав можна поділити умовно на дві групи – нематеріальні і матеріальні, хоча цей поділ є відносним і загалом не відображає динаміки цивільних правовідносин. Не завжди можна також з точністю визначити, до якої саме групи об'єктів цивільних прав належить у тій чи іншій життєвій ситуації той чи інший об'єкт [14, с. 250]

За об'єктом охорони можна виділити охорону:

- життя, здоров'я, честі, гідності фізичних осіб;
- майна та його різновиди (житлові та нежилі приміщення, транспортні засоби, вантаж, готівка та ін.);
- громадську безпеку та громадський порядок.

Водночас, з позицій сучасної доктрини важко однозначно визначити правову природу такого об'єкту цивільно-правової охорони – як «громадська безпека» і «громадський порядок».

Досить таки своєрідними договорами охорони є договори на охорону життя, здоров'я, честі і гідності та інших абсолютних прав. Абсолютні права – це вид прав, які охороняються від усіх інших цивільно-правових суб'єктів: усі повинні утримуватись (виявляти пасивність) від порушення абсолютного права певного суб'єкта [7, с. 36].

Договір охорони абсолютних немайнових прав (життя, здоров'я ін.) стає додатковою гарантією належного дотримання суб'єктивних цивільних обов'язків. Незважаючи на відсутність спеціальної правової регламентації, такий договір буде підпорядкований загальним засадам, на яких здійснюється регулювання договорів охорони, проте особливість об'єкту, який охороняється, зумовлює певну специфіку надання охоронних послуг, а за відсутності

спеціального правового регулювання до відносин щодо охорони таких благ – можливе застосування законодавства за аналогією.

Конструкція договору охорони фізичної особи і його спеціальні ознаки, не дозволяють розглядати такий договір як різновид договору зберігання.

З точки зору визначеності предмета виконання зобов'язання традиційно виділяють зобов'язання з конкретним предметом виконання, альтернативні і факультативні зобов'язання. Зобов'язання з конкретним предметом виконання мають місце тоді, коли предметом зобов'язання є цілком конкретна поведінка учасників [9, с. 249].

Що ж становить предмет зобов'язання у договорах, за якими охороняються абсолютні права? У договорах на охорону життя, здоров'я своєрідний предмет виконання – недопущення будь-яких посягань на такі абсолютні права людини – як життя, здоров'я, честь, гідність тощо. Такий предмет зобов'язання не можна вважати ні конкретним, ні альтернативним, ні факультативним.

За господарською метою договори охорони відносяться до договорів на надання послуг, які у більшості своїй є *публічними*. Як зазначає В.В. Луць, важливою гарантією прав споживача є положення про те, що підприємець не може відмовитись від укладання публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необґрунтованої відмови підприємця від укладання публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою [10, с. 57].

Проте особливість укладання договору охорони, якому передує, як правило, обстеження об'єкту, складання акту обстеження, – це обов'язок замовника усунути недоліки, зазначені в акті обстеження, що є умовою укладання договору, викликають певний сумнів у наявності підстав для віднесення договору охорони до договорів публічних.

За характером індивідуалізації (визначеності) об'єкта охорони розрізняють:

– *конкретизований об'єкт*: визначена особа чи визначене майно (цьому випадку обов'язки охорони полягають у забезпеченні збереженості відповідного майна чи, відповідно, особистої недоторканності фізичної особи);

– *загальний об'єкт*: безпека покупців, туристів, мешканців готелів, пасажирів, футбольних вболівальників, інших осіб під час проведення тих чи інших масових заходів та ін.

За значимістю, виду та концентрації матеріальних, історичних, культурних та інших цінностей, що зберігаються на об'єктах та в приміщеннях, що охороняються, об'єкти традиційно поділяються на три категорії:

– об'єкти категорії «А»: а) об'єкти життєзабезпечення населених пунктів; б) фабрики та центральні сховища грошових знаків та цінних паперів; в) об'єкти Державного комітету по телебаченню та радіомовленню; г) сховища державних архівів; д) приміщення, де зберігаються: зброя, боєприпаси, наркотичні та психотропні речовини, отрути, дорогоцінні метали та каміння, ювелірні вироби з них; історичні та культурні цінності державного значення;

вибухові та радіоактивні речовини і матеріали; бази та склади зі зберіганням цінностей на суму понад 100 тис. мінімальних зарплат та ін.;

– об'єкти категорії «Б»: підприємства, магазини, бази, сховища, де зберігаються: а) комп'ютерна техніка; б) малогабаритна та дефіцитна оргтехніка; в) відео- та аудіотехніка, що користується попитом; г) кіно- та фототехніка; ґ) хутра натуральні та штучні вироби з них; д) шкіра натуральна та вироби з неї; е) автомобілі та запасні частини та ін.

– об'єкти категорії «В»: особисте майно громадян (квартири, садиби громадян, гаражі, дачі, автомобільні стоянки та ін.).

За **характером правового регулювання** договори охорони можна поділити на договори, які:

– регулюються загальними нормами зобов'язального права, гл.66 ЦК «Зберігання», в т.ч. ст.978 ЦК «Договір охорони» та Законом України «Про охоронну діяльність»;

– спеціальними актами законодавства МВС України, положення якого не суперечать ЦК та законодавству в цілому, проте ретельно регламентують діяльність структурних підрозділів органів внутрішніх справ, які надають охоронні послуги;

– локальними правовими актами суб'єктів підприємницької діяльності.

Під локальними правовими актами зазвичай розуміють юридичні дії, вчинені уповноваженими органами юридичних осіб відповідно до законодавства, які регламентують відносини, що виникають і діють у межах даної юридичної особи, закріплюють індивідуально-правовий статус та обов'язкові для виконання працівниками й учасниками цієї організації [11, с. 333]. Шляхом прийняття локальних правових актів уточнюються та конкретизуються законодавчі норми.

Законодавче регулювання цивільних правовідносин не може сковувати особистої ініціативи їх учасників, якщо вона не суперечить суспільним інтересам [13, с. 63]. Саме через умови договору відносини сторін індивідуалізуються, права й обов'язки набувають більшого ступеня деталізації, що дає змогу якнайповніше задовольнити потреби сторін [8, с. 407]. Таким чином, оскільки законодавство не обмежує коло можливих договорів вичерпним переліком, то в межах однієї групи договорів, також може існувати будь-яка кількість з відповідним правовим регулюванням, встановленим самими сторонами.

Відповідно різного роду акти підприємницьких структур, зміст і положення відносно умов надання охоронних послуг, знаходять своє закріплення в умовах договорів на надання охоронних послуг, які вони укладають з клієнтами.

Цивільно-правова відповідальність може настати лише за нормативних підстав. Такі норми, як зазначає Т.В. Боднар, можуть міститися як в актах цивільного законодавства, так і в укладеному сторонами договорі [1, с. 113].

Свобода сторін договору простягається до тих меж, поки договір не порушує прав інших осіб [4, с. 161]. Тобто, обрання виду договору охорони, формування його змісту не повинно порушувати прав та інтереси інших суб'єктів цивільних правовідносин та публічного порядку в цілому.

У підприємницьких відносинах певне поширення має договір *приєднання*, тобто, договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати нові умови договору. Можливість і допустимість зміни чи розірвання договору за вимогою сторони, яка приєдналася, залежить від того, хто заявляє таку вимогу: підприємець чи будь-яка інша особа (ст.634 ЦК).

Коли вимогу про зміну договору приєднання заявляє особа (не підприємець), то вона має довести, що завдяки укладенню договору вона позбавляється прав, які звичайно мала, або якщо договір виключає чи обмежує відповідальність іншої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналась [12, с. 194–195]. Проте, як, справедливо зазначають Ю.О. Заїка і І.С. Тімуш, здебільшого споживач, який зацікавлений в отриманні певної послуги, в силу монопольного становища контрагента не має можливості відмовитися від укладання такого договору [6, с. 460–461]. Договір приєднання є своєрідним обов'язковим договором для споживача, оскільки, наприклад, коли послуги надає Державна служба охорони відносно охорони об'єктів, жилих приміщень тощо, умови таких договорів затверджуються в установленому порядку і зміні не підлягають. Замовник або погоджується на такі умови, або не укладає договір.

За **періодами** надання охоронних послуг можна виокремити договори охорони, коли:

- послуги надаються безперервно протягом всього строку дії договору;
- послуги надаються епізодично – в нічний час, під час інкасації та ін. [5, с. 260–261].

За **характером сил та засобів**, що використовує виконавець, послуги за договором охорони, розрізняють:

- озброєну охорону;
- пультову охорону;
- охорону із застосуванням спеціальних засобів;
- сторожову охорону.

Кожний із видів охорони має свої особливості. Так ст.17 Закон «Про охоронну діяльність» дозволяє використання службових собак винятково для виявлення:

- 1) проникнень (спроб проникнень) на об'єкти, що охороняються;
- 2) осіб, які незаконно перебувають на об'єктах, що охороняються.

Забороняється використання службових собак в охоронній діяльності без наявності провідника собаки в громадських і загальнодоступних місцях.

На закритих територіях, де відсутні люди, дозволяється тримати собак без прив'язі, якщо на видних місцях розміщені чіткі та розбірливі попереджувальні написи про охорону об'єкта за допомогою службових собак.

Висновки. Класифікація договорів охорони, яка проводиться на засадах загальної класифікації цивільно-правових договорів, дозволяє визначити конкретні ознаки договору охорони, який повинен бути укладено, його вид,

особливість суб'єктного складу, виду охорони, з метою обрання най-оптимальніших засобів захисту об'єкту, який підлягає охороні.

Належно проведена класифікація договорів охорони і визначення місця конкретного договору в цій класифікації дозволяє визначити правову природу конкретного договору (публічний договір, договір приєднання, договір на користь третьої особи та ін.), найбільш оптимально сформулювати зміст договору з врахуванням суб'єктного складу, об'єкту, який охороняється, характеру охоронних послуг, які надаються, способу охорони та строку, протягом якого надаються охоронні послуги, та встановити межі відповідальності сторін за невиконання і неналежне виконання договірних зобов'язань.

Договір охорони фізичної особи за своєю природою є самостійним договором, який не можна вважати різновидом договору зберігання, та який повинен зайняти своє місце в системі договорів охорони, оскільки його природа не передбачає передачу об'єкту, який охороняється, у володіння охоронця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 23. – Ст. 225.

2. *Боднар Т.В.* Договірні зобов'язання в цивільному праві (Загальні положення): Навчальний посібник / Т.В. Боднар. - К. : Юстиніан, 2007. – 280 с.

3. *Боднар Т.В.* Умови відповідальності за порушення договірних зобов'язань // Відповідальність у приватному праві: Монографія / І. Безклубий, Н. Кузнецова, Р. Майданик та ін. / За заг. ред. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2014. – С. 113-116.

4. *Діковська І.А.* Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань: Монографія / І.А. Діковська. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 464 с.

5. *Заїка Ю.О.* Договір охорони // Цивільне право. Договірні та недоговірні зобов'язання: Підручник / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін. / За заг. ред. С.С.Бичкової. – 3-тє вид. доп. і змін. – К. : Алерта, 2014. – С. 257-274.

6. *Заїка Ю.О., Тімуш І.С.* Класифікація договорів // Цивільне право України. Загальна частина. Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Спадкове право. Право інтелектуальної власності. Загальні положення про зобов'язання і договори: Підручник. – К. : Алерта, 2014. – С. 460- 461.

7. *Кохановська О.В.* Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних права // Актуальні проблеми приватного права України: Збірник статей до ювілею д. ю. н., проф. Н.С. Кузнецової / [відп. ред. Р.А. Майданик та О.В. Кохановська]. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. – С. 24-271.

8. *Кузнецова Н.С.* Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин // Кузнецова Н.С. Вибрані праці. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. – С. 397-408.

9. *Луць В.В.* Контракти у підприємницькій діяльності: Навчальний посібник. – 2-е вид., перероб. і допов. / В.В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.

10. *Луць В.В.* Строки і терміни у цивільному праві: Монографія / В.В. Луць – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.

11. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. /Т.1: Вступ у цивільне право: Підручник / Р.А. Майданик. – К. : Алерта, 2012. – 472 с.

12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2- т. – 5-е вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т.ІІ. – 1120 с.

13. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс: Підручник. – 3-тє вид., допов./ З.В. Ромовська. – К. : «ВД «Дакор», 2013. – 672 с.

14. Стефанчук Р.О. Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві: Монографія / Р.О.Стефанчук. – К. : Наук. світ., 2001. – 306 с.

15. Шевченко Я.В. Роль і значення суб'єктів цивільного права в суспільстві // Вибрані праці (1964-2012) / Я.В. Шевченко Я.М. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута». – С. 342-357.

Козир Д.В. Проблеми класифікації договорів охорони

У статті досліджуються критерії класифікації договорів охорони, пропонується своє бачення їх систематизації та значення поділу договорів охорони на окремі групи.

Ключові слова: зобов'язання, договірні зобов'язання, класифікація договірних зобов'язань, договір охорони, класифікація договорів охорони.

Козыр Д.В. Проблемы классификации договоров охраны

В статье рассматриваются критерии классификации договоров охраны, предлагается авторское видение их систематизации и значение деления договоров охраны на отдельные группы.

Ключевые слова: обязательство, договорные обязательства, классификация договорных обязательств, договор охраны, классификация договоров охраны.

Kozir D.V. Problems of classification of agreements of guard

The criteria of classification of agreements of guard are probed in the article, the vision of their systematization and value of division of agreements of guard is offered on separate groups.

Keywords: obligation, contractual obligations, classification of contractual obligations, agreement of guard, classification of agreements of guard.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2014.

РОЗМЕЖУВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ, ЗАКРІПЛЕНИХ У СТАТТІ 293 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

А.О. Матвійчук

*здобувач кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Статтею 293 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплено право кожної особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1]. У науці висловлена думка, що під цією назвою закон об'єднує чотири особисті немайнові права, а саме:

- на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту);
- на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо [2, с. 712].

Усі зазначені особисті немайнові права пов'язані з довкіллям і так чи інакше – з навколишнім природним середовищем: абсолютно всі харчові продукти мають природне походження, причому деякі стають такими без жодної промислової обробки – вода, сирі фрукти, овочі, гриби, риба, яйця тощо, а характеризуючи будь-які умови праці, проживання, навчання та й взагалі перебування будь-де неможливо оминати повітря (його чистота, вологість, запахи, рівень шуму та ін.). Відтак є потреба у розмежуванні особистих немайнових прав на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту), на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти перелічених вище особистих немайнових прав розглядалися у працях таких авторів, як: М.М. Малєїна, Л.В. Малюга, І. Боровська, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, В.С. Толстой, М. Краснова, І.Я. Сенюта, О.О. Пунда, О.І. Юриш, О.І. Красовський, М.І. Ковальов, Л.О. Красавчикова, М.М. Малєїна, У.П. Бек, О. Стасів, А.О. Матвійчук та ін.

Водночас, як нам відомо, питання розмежування зазначених особистих немайнових прав, досліджується вперше.

Мета статті полягає у розмежуванні особистих немайнових прав, об'єднаних під спільною назвою у ст.293 ЦК України [1]. Однак у рамках цієї статті ми оберемо не всі 4, а лише 3 з названих прав, а саме: на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту), на

належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо, об'єктом яких є предмети матеріального світу.

Основні результати дослідження. Для початку зауважимо, що стилістичне рішення законодавця об'єднати три досліджувані права в одній статті, як видається, ґрунтувалися на тому, що зазначені права так чи інакше стосуються взаємодії фізичної особи і довкілля у широкому значенні цього слова, тобто всього, що оточує людину. Однак, керуючись цією логікою, назва ст. 293 ЦК України повинна була б не дублювати назву одного з особистих немайнових прав, передбачених нею, а навпаки – бути узагальнюючою [1]. Водночас нелегко підібрати таку узагальнюючу назву для суб'єктивних прав, спільні ознаки яких обмежуються тим, що всі вони є особистими немайновими, що забезпечують природне існування фізичної особи.

Суб'єктами окреслених суб'єктивних прав є лише фізичні особи. Однак, якщо суб'єктом особистого немайнового права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище є фізична особа в будь-який момент свого життя, незалежно від того, де вона знаходиться і що робить, то про два інші суб'єктивні права цього не скажеш. Суб'єктом особистого немайнового права на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) є фізична особа – споживач, а суб'єктом особистого немайнового права на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо – фізичні особи – працівники, студенти, школярі, вихованці, засуджені, військовослужбовці та ін., тобто фізичні особи, які виконують певну соціальну роль або знаходяться у визначеному місці (наприклад: пасажери, пацієнти, мешканці конкретного житла тощо).

Зобов'язаною особою у відносинах щодо забезпечення особистого немайнового права на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) виступають виробники та продавці продуктів споживання; у відносинах щодо забезпечення особистого немайнового права на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо – відповідно роботодавці, навчальні заклади, органи та установи Збройних сил України, установи охорони здоров'я, власники/користувачі сусідніх жилих приміщень, організації інфраструктури (вокзали, аеропорти, порти та ін.) та ін., тобто суб'єкти, які безпосередньо або опосередковано забезпечують перебування особи у певному місці, незалежно від причин та мети такого перебування. Натомість у відносинах щодо забезпечення особистого немайнового права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище зобов'язаною стороною виступають усі та кожен суб'єкт права. Таким чином, особисті немайнові права на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) та на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо є відносними, у той час як особисте немайнове право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище – абсолютним.

Об'єкти досліджуваних особистих немайнових прав також різняться. Ними є, відповідно: безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові про-

дукти та предмети побуту), належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо. Водночас саме в частині об'єкта можливе, так би мовити, перехрещення досліджуваних суб'єктивних прав, про що зазначалося у меті цієї статті. На наш погляд, розмежовувати їх слід з урахуванням такого. Об'єктом особистого немайнового права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище є безпосередньо навколишнє природне середовище як матеріальне немайнове благо у його визначенні, відображеному у природоохоронному законодавстві, тобто як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [3]. Об'єкти природного походження, вилучені з навколишнього природного середовища, перетворюються на продукти споживання, наприклад: плоди на дереві, вода у річці, ґрунт – частина навколишнього природного середовища; зірвані плоди, бутильована вода, ґрунтові суміші для вирощування рослин у домашніх умовах – продукти споживання. А якщо таке вилучення робить сам суб'єкт особистого немайнового права, наприклад, власноручно вирощує плодіві куці, однак не може скористатися плодами своєї праці, оскільки плоди стали отруйними внаслідок аварії на сусідньому заводі хімічної промисловості? У такому випадку, на наш погляд, з урахуванням викладеної нами позиції щодо зобов'язаних суб'єктів, йтиметься про порушення особистого немайнового права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Що стосується стану повітря як умови праці, проживання, навчання тощо та як складової навколишнього природного середовища, то розмежувати їх можна з урахуванням такого. По-перше, на відміну від навколишнього природного середовища умови праці, проживання, навчання тощо є завжди територіально дуже обмежені: навчальний клас, житло, лікарняна палата, місце праці тощо, а відтак мова йтиме про стан повітря виключно у конкретному місці. По-друге, як вже відмічалось, зобов'язаний суб'єкт у праві на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо завжди конкретно визначений: у кожному конкретному випадку законодавство визначає особу, на яку покладається обов'язок та відповідальність за забезпечення належних, безпечних та здорових умов. По-третє, оскільки зобов'язаний суб'єкт визначений, очевидно, що саме в його силах не просто впливати, а контролювати відповідні умови праці, проживання, навчання тощо, причому такий контроль має об'єктивні межі.

Оскільки мова йде про такі самостійні суб'єктивні права, очевидно, що кожне з них має свою структуру, що виражається у зв'язку елементів – юридичних можливостей (правомочностей), наданих суб'єкту [4, с. 530]. Структура особистого немайнового права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище вже розглядалася нами у попередніх публікаціях [5, с. 26-30]. У структурі особистого немайнового права на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) слід вказати на можливість придбавати, зберігати, використовувати предмети побуту, а також можливість придбавати, зберігати та споживати харчові продукти за

відсутності шкідливого впливу на організм людини та його прямої загрози; можливість відмовитися від вчинення будь-якої з перелічених дій; можливість вільного вибору серед названих предметів на основі інформованості про їх властивості, характер впливу на організм людини, спосіб використання та ін.; правомочність вимагати від усіх зобов'язаних суб'єктів права виконання покладених на них обов'язків, у тому числі обов'язку не порушувати зазначене суб'єктивне право; правомочність на захист усіма дозволеними способами, у тому числі самозахист. Структура особистого немайнового права на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо конкретизована у галузевому законодавстві. Узагальнюючи, можна зазначити, що структуру права становить можливість перебувати та виконувати певні функції (навчальні, трудові тощо) в умовах, що є безпечними, здоровими та належними; відмовитися від перебування та/або виконання функцій в умовах, що не відповідають вказаним критеріям; правомочність вимагати від усіх зобов'язаних суб'єктів права виконання покладених на них обов'язків, у тому числі обов'язку не порушувати зазначене суб'єктивне право; правомочність на захист усіма дозволеними способами, у тому числі самозахист; правомочність вимагати від усіх зобов'язаних суб'єктів права виконання покладених на них обов'язків, у тому числі обов'язку не порушувати зазначене суб'єктивне право; правомочність на захист усіма дозволеними способами, у тому числі самозахист.

Кожному з досліджуваних прав кореспондують свої обов'язки. Спільними для них є обов'язки, закріплені у Конституції України:

1). Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 66) [6].

2). Кожен зобов'язаний відшкодувати завдані ним збитки (ст.66) [6].

3). Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст.41) [6]; ця норма продубльована у ст. 319 Цивільного кодексу України [1].

Водночас кожне з прав має власний набір специфічних обов'язків. Обов'язки, що кореспондують особистому немайновому праву на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, вже досліджувалися нами у попередніх публікаціях [7, с. 16-21].

Серед обов'язків, що кореспондують особистому немайновому праву на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) назвемо такі:

1) продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію (ч.1 ст.6 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

2) продавець (виробник, виконавець) на вимогу споживача зобов'язаний надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції (ч.2 ст.6 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

3) виробник (виконавець) зобов'язаний забезпечити використання продукції за призначенням протягом строку її служби, передбаченого норматив-

ним документом або встановленого ним за домовленістю із споживачем, а в разі відсутності такого строку – протягом десяти років (абз.1 ч.5 ст.6 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

4) виробник (виконавець) зобов'язаний забезпечити технічне обслуговування та гарантійний ремонт продукції, а також її випуск і поставку для підприємств, що здійснюють технічне обслуговування та ремонт, у необхідному обсязі та асортименті запасних частин протягом усього строку її виробництва, а після зняття з виробництва – протягом строку служби, в разі відсутності такого строку – протягом десяти років (абз.2 ч.5 ст.6 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

5) виробник (виконавець) забезпечує належну роботу (застосування, використання) продукції, у тому числі комплектуючих виробів, протягом гарантійного строку, встановленого нормативно-правовими актами, нормативними документами чи договором, а також безпечність продукції для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища протягом строку його придатності (частини 1 та 3 ст.7 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

6) задовольнити вимоги споживача у разі придбання ним продукції з неналежної якості (ст.8 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

7) продавець (виконавець) зобов'язаний надати споживачеві достовірну і доступну інформацію про найменування, належність та режим роботи свого підприємства (ч.3 ст.17 Закону України «Про захист прав споживачів») [8];

8) відшкодувати шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції (ч.1 ст.7 Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції») [9].

Обов'язки, що кореспондують особистому немайновому праву на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо розпорочені у різних актах галузевого законодавства. Наприклад, стосовно обов'язків, що кореспондують особистому немайновому праву на належні, безпечні і здорові умови праці слід назвати такі:

1) Обов'язок роботодавця під час укладання трудового договору проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про охорону праці») [10].

2) Обов'язок роботодавця допускати осіб до виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, лише за наявності висновку психофізіологічної експертизи (ч.3 ст.5 Закону України «Про охорону праці») [10].

3) Обов'язок роботодавця сплачувати внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (ч.4 ст.5 Закону України «Про охорону праці», ч.3 ст.6 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку

на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності») [10; 11].

4) **Обов'язок роботодавця** забезпечити відповідність умов праці на робочому місці, безпеки технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стану засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутових умов вимогам законодавства (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про охорону праці») [10].

5) **Обов'язок конструктора, замовника будівництва та ін.** забезпечити відповідність виробничих будівель, споруд, машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічних процесів вимогам нормативно-правових актів з охорони праці (ч.1 ст.21 Закону України «Про охорону праці») [10].

6) **Обов'язок роботодавець** одержати дозвіл на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки (ч.3 ст.21 Закону України «Про охорону праці») [10].

Серед обов'язків, що кореспондують особистому немайновому праву на належні, безпечні і здорові умови навчання назвемо такі:

1) **Обов'язок місцевих органів виконавчої влади** організувати безкоштовне медичне обслуговування в системі освіти (ст.24 Закону України «Про освіту») [12].

2) **Обов'язок місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, керівників навчальних закладів** організувати харчування (ст. 25 Закону України «Про освіту») [12].

3) **Обов'язок щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання у навчальних закладах, що покладається на їх власника або уповноважений ним орган, керівника навчального закладу** (ст.26 Закону України «Про освіту») [12].

4) **Обов'язок педагогічних та науково-педагогічних працівників захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам** (ч.8 ст.56 Закону України «Про освіту») [12].

Особистому немайновому праву засуджених на належні, безпечні і здорові умови перебування в установах виконання покарань відповідає обов'язок адміністрації таких установ організувати працю засуджених з урахуванням усіх передбачених законодавством норм з охорони праці, забезпечити можливість побачень, отримання передачі, користування мобільним зв'язком, забезпечити належне матеріально-побутове забезпечення в установленому порядку, заборона безпідставного примусового переривання сну у нічний час (ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України) та ін. [13].

Висновки. Як бачимо, між особистими немайновими правами на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту),

на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо більше відмінного, аніж спільного. Стилiстичне рiшення законодавця об'єднати вказані права в одній статті ще й під назвою, яка дублює назву одного з передбачених нею прав, є вкрай невдалим, оскільки не несе в собі смислового навантаження і лише змушує правників до пошуку обґрунтованих причин та очікуваних наслідків такого об'єднання. Такий підхід закладає протиріччя у правову норму, а відтак ускладнює її розуміння і застосування. Для усунення вказаного недоліку пропонується розділити ст.293 ЦК України на три самостійні статті під такими назвами: ст.293 «Права у сфері охорони навколишнього природного середовища», до якої увійдуть право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище та право на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища; ст. 294 «Право на безпечні продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту)»; ст. 295 «Право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV// Голос України. – 2003. – 12 бер.
2. *Стефанчук Р.О.* Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля/ Р.О.Стефанчук// Цивільний кодекс України: правникам, нотарям, адвокатам, суддям, викладачам, студентам. – Х. : Страйд, 2009-. – (Серія «Коментарі та аналітика»). – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / [Т. В. Бобко та ін.]; за ред. І.В. Спасибо-Фатеєвої, 2010. – 766 с.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
4. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. / О.Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
5. *Матвійчук А.О.* Особисті немайнові відносини з приводу сприятливого навколишнього природного середовища: структура суб'єктивного права / А.О. Матвійчук // Юридична наука. – К., 2013. – № 2. – С. 25-33.
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.
7. *Матвійчук А.О.* Цивільно-правові обов'язки, що кореспондують особистому немайновому праву на сприятливе навколишнє природне середовище / А.О. Матвійчук // Юридична наука. – 2013. – № 7. – С. 15-22.
8. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – № 30. – Ст. 379.
9. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 № 3390-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №47. – Ст.531.
10. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 49. – Ст. 668.
11. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999 р. – № 46. – Ст. 403.

12. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – № 34. – Ст. 451.

13. Кримінально-виконавчий кодекс: Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004 р. – № 3. – Ст. 21.

Матвійчук А.О. Розмежування особистих немайнових прав, закріплених у ст. 293 Цивільного кодексу України

У статті на основі порівняльного аналізу особистих немайнових прав на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту), на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо вироблено підхід, що дозволяє розділити ці права у разі їх конкуренції внаслідок часткової єдності об'єктів цих прав – предметів матеріального світу, що є складовими або похідними навколишнього природного середовища. Запропоновано зміни до ст.293 Цивільного кодексу України з метою усунення існуючих у ній протиріч.

Ключові слова: безпечне навколишнє природне середовище; безпечне довкілля; безпечні продукти споживання; належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання.

Матвейчук А.А. Разграничение личных неимущественных прав, предусмотренных ст. 293 Гражданского кодекса Украины

В статье на основании сравнительного анализа личных неимущественных прав безопасную для здоровья и жизни окружающую природную среду, на безопасные для физического лица продукты потребления (пищевые продукты и предметы быта), на надлежащие, безопасные и здоровые условия труда, проживания, обучения и т.д. выработан подход, позволяющий разграничить эти права в случае их конкуренции вследствие частичного единства объектов этих прав – предметов материального мира, являющихся составляющими или производными от окружающей природной среды. Предложены изменения к ст.293 Гражданского кодекса Украины с целью устранения существующих в ней противоречий.

Ключевые слова: безопасная окружающая природная среда; безопасная окружающая среда; безопасные продукты потребления; надлежащие, безопасные и здоровые условия труда, проживания, обучения.

Matviichuk A.O. Delimitation of Personal Non-Property Rights, Stated In the Article 293 of the Civil Code of Ukraine

In this article an approach is proposed to delimitate personal non-property rights to safe for life and health natural environment, to safe for a natural person consumer products (food and household items), and to proper, safe and healthy conditions of work, living, studding etc. in case of their concurrency based on partial unity of the objects of these rights – items of material world, which are part or come from natural environment. The mentioned approach is based on comparison study of the named subjective rights. Some suggestions to the article 293 of the Civil Code of Ukraine were made in order to adjust differences of this norm.

Key words: safe natural environment; safe environment; safe consumer products; proper, safe and healthy conditions of work, living, studding etc.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2014.

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПО ВІДШКОДУВАННЮ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

В.П.Мироненко

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

О.С.Онищенко

Апеляційний суд м. Києва

Постановка проблеми. Загальною підставою виникнення будь-яких правовідносин з відшкодування шкоди є факт її завдання. Це не завжди може супроводжуватися якимись додатковими умовами. Проте такі умови можуть бути встановлені нормами цивільного законодавства (наприклад, нормами гл.81 ЦК України передбачені умови відшкодування шкоди, яка виникла внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи). Інакше виглядає ситуація щодо виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, передбачених гл.82 ЦК України, які складають окрему (спеціальну) групу охоронних правовідносин [1]. У зв'язку з тим, що зазначені зобов'язання із відшкодування шкоди можуть виникати на єдиній підставі завдання шкоди, але за наявності різних умов, існує поділ останніх на дві групи: загальні та спеціальні умови виникнення зобов'язань по відшкодуванню шкоди. Досліджуючи питання щодо відповідальності за порушення цивільних прав та обов'язків, В.П. Грибанов відзначав, що умовами, при яких спрацьовує механізм цивільно-правової відповідальності є наявність прав та обов'язків, порушення яких тягне за собою покладення на їх порушника мір цивільно-правової відповідальності; протиправне порушення особою, покладених на неї обов'язків і суб'єктивних прав інших осіб; наявність шкоди, завданої протиправною поведінкою правопорушника; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника і шкідливими наслідками, що наступили; наявність вини правопорушника [2, с. 49]. Сучасною цивілістикою до загальних умов виникнення зобов'язань відшкодування шкоди належать: наявність шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала шкоду; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою порушника та її результатом - виникненням шкоди; вина особи, яка завдала шкоду [3, с. 415]. Якщо питання щодо відшкодування майнової шкоди можна вважати більш-менш розробленими в доктрині цивільного права, то багато аспектів відповідальності за завдану моральну шкоду, зберігають певний дискусійний характер. У цьому сенсі слід погодитись із тими дослідниками, які вказують, що інститут моральної шкоди ще потребує проведення і теоретичних досліджень, і перевірки практикою [4, с. 63].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми відповідальності за завдану моральну шкоду були і залишаються предметом наукових досліджень багатьох українських та зарубіжних правників. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені, як: М.М. Агарков, С.М. Антосик,

Б.Т. Безлепкін, А.М. Белякова, Д.В. Боброва, Л.В. Брусніцин, М.І. Гошовський, С.Є. Донцов, В.В. Глянцев, В.А. Дубрівний, А.М. Ерделевський, О.О. Красавчиков, О.В. Крикунов, М.С. Малєін, М.М. Малєїна, Є.А. Міхно, С.В. Наріжний, В.Т. Нор, В.П. Паліюк, П.М. Рабінович, З.В. Ромовська, А.М. Савицька, В.М. Савицький, С.Ф. Сокол, Н.С. Шимон та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності підстав виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди та спробі розроблення можливих шляхів удосконалення правового регулювання відшкодування моральної шкоди.

Основні результати дослідження. Першим з елементів складу цивільного правопорушення, а отже і підстав відповідальності, є наявність шкоди. За відсутності шкоди питання про деліктну відповідальність взагалі не виникає. У широкому розумінні шкоду визначають як зменшення або знищення охоронюваних правом благ, що належать потерпілому [3, с. 415]. Цивільний кодекс України розрізняє майнову і моральну шкоду. Під протиправною поведінкою розуміють дію чи бездіяльність особи, яка об'єктивно не відповідає вимогам правових норм або умовам договору. В.Н. Кудрявцев, проаналізувавши сутність правопорушення, відзначав, що протиправність є його основною властивістю. Правопорушення представляють собою протиправні вчинки, що належить до сфери правової поведінки, тобто мають правову природу, оскільки піддаються впливу з боку держави, який здійснюється так само правовими методами. Інакше кажучи, правопорушення не існує «поза правом». Навпаки, встановлюється чітка юридична процедура встановлення факту правопорушення, порядку притягнення правопорушника до відповідальності. Проте понести несприятливі наслідки свого протиправного вчинку можуть тільки ті суб'єкти, які усвідомлювали свою поведінку. Дії суб'єкта протиправні, якщо вони перебувають під контролем його свідомості. Якщо суб'єкт не усвідомлює свої вчинки - немає протиправності. Відсутність протиправності свідчить про відсутність самого правопорушення [5, с. 36]. Таким чином, Кудрявцев В.Н. пов'язує ознаку протиправності зі свідомою, вольовою поведінкою індивіда і відзначає, що саме це є показником наявності або відсутності правопорушення. Отже, протиправною визнається така поведінка заподіювача шкоди, яка порушує правову норму і наявне суб'єктивне право потерпілої особи, тобто це поведінка суб'єкта, що не відповідає вимогам закону, договору та призводить до порушення (зменшення, обмеження) майнових прав (благ) і законних інтересів іншої особи. Зазначена поведінка може проявлятися в невиконання чи неналежному виконанні договірної зобов'язання чи в заподіянні позадоговірної шкоди життю, здоров'ю або майну іншої особи [6, с. 106].

Під причинним зв'язком звичайно мають на увазі такий взаємозв'язок, що об'єктивно існує між явищами, при якому одне з них за необхідністю породжує інше. При цьому йдеться про безпосередній, прямий зв'язок, не спотворений іншими діями. Відшкодуванню підлягають тільки прямі збитки (непрямі збитки не відшкодовуються). Зазвичай судова практика виходить із презумпції, що збитки, які виникли у кредитора в зв'язку з порушенням договору боржником, перебувають у прямому причинному зв'язку з невиконанням або

неналежним виконанням зобов'язання. Разом з тим, враховується та обставина, що збитки можуть бути завдані дією непереборної сили (обставин, яким боржник не міг запобігти, бо це вище його можливостей), випадку (обставин, яких боржник не міг передбачити і тому не запобіг їм).

Причинний зв'язок – це об'єктивне, реальне поєднання, при якому одне явище (причина) породжує виникнення іншого явища (наслідку). Але через те, що шкода може виникати не тільки внаслідок певної дії, а й з інших підстав (події), завжди необхідно встановити причину виникнення шкоди, тобто встановити причинний зв'язок між протиправними діями і шкодою. Причинний зв'язок означає, що збитки завдані саме протиправними діями даної особи, а не виникли з інших причин. Тому, протиправна поведінка особи повинна бути причиною збитків, а збитки повинні бути її наслідком. За інших обставин питання про цивільно-правову відповідальність взагалі не ставиться. Питанню про причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкідливими наслідками у науковій літературі приділено значну увагу. Пояснюється це низкою чинників. По-перше, причинний зв'язок є одним із основних елементів складу правопорушення. По-друге, встановлення причини шкідливого результату на практиці пов'язане, у низці випадків, з великими труднощами. Намагання допомогти практиці вирішенні цієї складної проблеми і визначало ті жваві пошуки, що здійснювалися і здійснюються науковцями з метою встановлення об'єктивної істини.

У будь-яких випадках причинний зв'язок між шкодою і неправомірною поведінкою відповідальної за цю шкоду особи, є об'єктивною умовою, за наявності якої та у сукупності з іншими, можливе стягнення з відповідача відшкодування понесених потерпілим втрат. Тому буде завжди помилкою шукати причинний зв'язок між шкодою і виною правопорушника. Як об'єктивне явище, причинний зв'язок не залежить від волі та свідомості заподіювача шкоди. Навпаки, вина завжди перебуває в площині цієї волі.

Таким чином, вина як умова виникнення обов'язку відшкодувати шкоду в обсязі «генерального делікту» є елементом, що має суб'єктивне значення. Проблема вини у цивільному праві завжди була і залишається однією з найбільш актуальних, складних, а тому дискусійних. Тривалий час її понятійна сутність визначалася як психічне ставлення особи до протиправної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу чи необережності. Таке визначення поняття вини мало загальноправовий характер і таке її розуміння сприймалося більшістю дослідників і правозастосовчою практикою безвідносно до того, в межах якої правової сфери (приватно-правової чи публічно-правової) оцінювалась суб'єктивна сторона поведінки правопорушника.

У цивілістичних дослідженнях останніх років уявлення про вини як про психічне ставлення особи до вчиненої дії чи бездіяльності, передбаченої законом як протиправної, та її наслідків викликало деякі сумніви. Вирішувати питання про вини чи невинуватість необхідно шляхом аналізу ставлення особи до своїх справ та обов'язків. Додамо, що концепція вини як психічного ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її шкідливих наслідків стає найбільш уразливою при її застосуванні до юридичної особи, відповідаль-

ної за завдану потерпілому шкоду. Досить важко, якщо взагалі можливо, оцінювати суб'єктивну сторону поведінки юридичної особи крізь призму її психічного ставлення до своїх дій (бездіяльності) і їх негативних наслідків. Те саме можна сказати і стосовно оцінки суб'єктивної (вольової) сторони поведінки фізичної особи. Її психічний стан може характеризуватися байдужістю (притупленням або цілковитою втратою інтересу до інших людей) або легковажністю (полегшеним чи спрощеним ставленням до своїх висловлювань, дій, поведінки). Однак останні не матимуть юридичного значення, доки не буде їх зовнішнього вияву. Визначальним тут є не стільки ставлення до своєї протиправної поведінки, скільки втрата суб'єктом права (свідома чи несвідома, умисна чи необережна) з-під власної волі контролю за цією поведінкою, сприйнятою оточенням як негативна і шкідлива. Сприйняття оточенням поведінки суб'єкта права відображається в обраних оточенням формах реагування на сприйняту поведінку, в доказах її негативного вияву. Не випадково тому, на відміну від кримінального права, де презюмується відсутність вини (особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, цивільне законодавство виходить із принципу презумпції вини: особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини (ч.2 ст.1166 ЦК)). Невинуватою ж особа визнається, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання (ч.1 ст.614 ЦК).

Крім того, обов'язок з відшкодування шкоди може бути покладений не тільки на особу, безпосередніми діями якої ця шкода була завдана, а й на інших осіб, вина яких презюмується (наприклад, батьків малолітньої особи, що завдала шкоди – ч.1 ст.1178 ЦК).

Виходячи з наведеного, вини як одну з умов виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди можна визначити як намірне чи безнамірне, але завжди залежне від волі та свідомості суб'єкта права його власне ставлення до вжиття чи невжиття заходів запобігання зовнішньому прояву своєї поведінки, яка є протиправною і шкідливою для особистих немайнових чи майнових благ, належних іншим суб'єктам. Таке поняття вини в зобов'язаннях із відшкодування шкоди може асоціюватися з відомою цивілістичній теорії деліктоздатністю, тобто здатністю суб'єкта права бути відповідачем (боржником) у зобов'язаннях із відшкодування шкоди. Саме тому не визнаються деліктоздатними, наприклад, особи, визнані судом недієздатними (статті 39, 1184 ЦК), та малолітні особи (ч.3 ст.31, ч.1 ст.1184 ЦК).

Залежно від того, яким саме чином особа керувала своєю поведінкою чи ставилася до її зовнішнього вияву, у зобов'язаннях з відшкодування шкоди існують дві форми вини: умисел і необережність. Щоправда, для покладення на особу, відповідальну за шкоду, обов'язку з її відшкодування особливого значення не має сама форма вини цієї особи. Завдана нею шкода підлягатиме відшкодуванню будь-коли, за винятком випадків, коли вона доведе, що шкоди було завдано не з її вини. Однак визначення кожної з форм вини у зобов'язаннях

із відшкодування шкоди необхідне. Його практичне значення полягає, наприклад, у тому, що шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується (ч.1 ст.1193 ЦК). Форм умислу цивільне законодавство не визначає. У поведінці особи, яка завдала шкоду, умисел - явище порівняно рідкісне, хоч і цілком можливе. Спрямованість дій до завдання шкоди матиме місце, зокрема, при перевищенні меж самозахисту, коли особа, перебуваючи під впливом почуття помсти, завдає шкоди родичам правопорушника, від протиправного посягання з боку якого довелось оборонятися. Що стосується форм вини потерпілого, то у зобов'язаннях із відшкодування шкоди врахуванню підлягає і його власна необережність, але не будь-яка, а необережність, що визнається грубою. Будь-яка необережність характеризує поведінку особи з точки зору відповідного ступеня необачливості, байдужості чи легковажності в ставленні потерпілого до зовнішнього вияву власної поведінки. Загальні ознаки грубої необережності потерпілого вбачаються в положеннях ч.2 ст.1193 ЦК. Це: необережність, яка сприяла виникненню шкоди; необережність, яка сприяла збільшенню шкоди, завданої потерпілому. Так, при розгляді однієї з цивільних справ судом було встановлено, що потерпілий (позивач у справі) перед тим, як скористатися найнятою автомашиною, з водієм розпив спиртні напої, їдучи у машині як пасажир, у дорозі йому були завдані тілесні ушкодження внаслідок допущеної з вини водія дорожньо-транспортної пригоди. Суд обґрунтовано визнав, що в поведінці потерпілого були ознаки грубої необережності, за причини якої розмір належного йому відшкодування було зменшено. Найчастіше необережність потерпілого враховується при так званій змішаній відповідальності, коли виникненню шкоди сприяла не тільки вина особи, яка завдала шкоди, а й груба необережність потерпілого. Важливо зазначити, що наявність грубої необережності потерпілого не звільняє повністю заподіювача шкоди від обов'язку її відшкодування, а за загальним правилом може тягнути лише зменшення розміру відшкодування. Винятки із цього правила можуть бути встановлені лише законом. Наприклад, Закон України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» передбачає, що оператор ядерної установки може бути звільнений від обов'язку відшкодувати шкоду за рішенням суду, якщо буде доведено, що потерпілому була завдана шкода внаслідок його грубої необережності (наприклад, у випадку, коли потерпілий самочинно проникає на охоронюваний радіаційно небезпечний об'єкт, де отримує небезпечну дозу іонізуючого випромінювання). Вина потерпілого не враховується у разі відшкодування додаткових витрат (ст.1195 ЦК), у випадках відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника (ст.1200 ЦК) та у разі відшкодування витрат на поховання (ст.1201 ЦК). У зазначених випадках ідеться не про відшкодування витрат, причинно обумовлених протиправною та винною поведінкою особи, яка зазнала шкоди, а поведінкою особи, яка до цих витрат призвела.

Висновки. Отже, зазначені умови є загальними для виникнення зобов'язань, що виникають у зв'язку із відшкодуванням моральної шкоди. Їх наявність необхідна в усіх випадках, за винятком тих щодо яких закон встановлює спеціальні вимоги, розширюючи чи обмежуючи перелік зазначених

умов. Що стосується спеціальних умов виникнення зобов'язань відшкодування шкоди, то вони визначаються конкретними нормами ЦК України та інших актів цивільного законодавства залежно від особливостей суб'єктного складу, об'єктів, яким завдано шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України. — К. : ПАЛИВОДА А.В, 2014. — 204 с.
2. *Грибанов В.П.* Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей. — М. : Знание, 1973. — 96 с.
3. Цивільне право України: Договірні та недоговірні зобов'язання / За заг. ред. С.С. Бичкової. — К. : Алерта, 2014. — 496 с.
4. *Забара І.М.* Теоретичні питання визначення моральної (немайнової) шкоди в законодавстві України / І.М. Забара // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К., 1999. — Вип.14, ч.2. — С. 62-64.
5. *Кудрявцев В.Н., Малєин Н.С.* Правовое поведение, его субъекты и пределы / В.Н. Кудрявцев, Н.С. Малєин // Изв. вузов. правоведения. — 1980. — № 3. — С. 31-40.
6. *Бородін М.* Розгляд цивільних справ, які впливають із зобов'язань щодо відшкодування шкоди, завданої власником джерела підвищеної небезпеки / М. Бородін // Право України. — 2010. — № 7. — С. 101-106.

Мируненко В.П., Онищенко О.С. Загальні умови виникнення зобов'язань по відшкодуванню моральної шкоди

У статті проаналізовано загальні умови виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди. На підставі здійсненого дослідження робиться висновок про те, що їх наявність необхідна в усіх випадках відповідальності, за винятком тих щодо яких закон встановлює спеціальні вимоги.

Ключові слова: умови відповідальності, моральна шкода, шкода, протиправна поведінка, причинний зв'язок, вина.

Мируненко В.П., Онищенко А.С. Общие условия возникновения обязательств по возмещению морального вреда

В статье проанализированы общие условия возникновения обязательств по возмещению морального вреда. На основании выполненного исследования сделан вывод о том, что их наличие необходимо во всех случаях ответственности, за исключением тех, в отношении которых закон устанавливает специальные требования.

Ключевые слова: условия ответственности, моральный вред, вред, противоправное поведение, причинная связь, вина.

Myronenko V.P., Onishchenko A.S. General conditions of the liability is incurred for compensation for moral damage

The paper analyzes the general conditions of occurrence of the reimbursement of non-pecuniary damage. Based on the investigations concluded that their presence is necessary in all cases of liability, except for those in respect of which the law establishes special requirements.

Keywords: terms of responsibility, moral damage, harm, wrongful conduct, causation, wine.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2014.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІСЛЯ НАБУТТЯ НИМИ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ТА БАТЬКАМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

І.С. Тімуш

доктор юридичних наук,

професор, заступник директора ННІ права та психології

І.А. Коваленко

здобувач кафедри цивільного права і процесу НАВС

Постановка проблеми. Для того, щоб правоздатний громадянин міг своїми власними діями використати, реалізувати свої права та обов'язки, він повинен розуміти значення своїх дій. Розуміти значення своїх дій фізичні особи можуть лише з досягненням певного віку і за відсутності хвороб, які позбавляють їх можливості діяти розсудливо. Внаслідок цього закон встановлює ще одну властивість громадянина, яка у праві отримала назву цивільної дієздатності. Мати дієздатність означає мати здатність особисто здійснювати різні юридичні дії: укладати договори, видавати довіреності тощо, а також відповідати за заподіяну майнову шкоду (пошкодження або знищення чужого майна, ушкодження здоров'я), за невиконання договірних та інших обов'язків.

За юридичною природою цивільна дієздатність, як і цивільна правоздатність фізичної особи, є специфічним суб'єктивним цивільним правом. З огляду на зміст цивільної дієздатності законодавець справедливо вказує, що її має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Тобто фізична особа повинна бути здатною адекватно відображати у своїй свідомості значення своїх дій та передбачати їхні наслідки. Вольовий аспект дієздатності виявляється в тому, що фізична особа при здійсненні своєї цивільної дієздатності може керувати своїми діями, тобто за допомогою своєї волі робити свої дії відповідними до своїх обов'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання особливостей цивільно-правової відповідальності неповнолітніх були предметом численних наукових досліджень таких учених як: А.М. Белякова, І.А. Бірюков, В.В. Глянцев, С.Є. Донцов, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, Н.М. Єршова, Н.С. Кузнецова, І.С. Канзафарова, М.В. Логвінова, Г.К. Матвеев, Н.С. Малеїн, М.Я. Мариніна, Р.А. Майданик, В.П. Мироненко, О.Й. Пергамент, С.Д. Русу, С.Я. Ременяк, Є.А. Флейшиц, Я.М. Шевченко, Ж.Л. Чорна, К.Б. Ярошенко та ін.

Мета статті полягає у дослідженні змісту цивільно-правової відповідальності неповнолітніх після надання їм повної цивільної дієздатності, а також у з'ясуванні специфіки відповідальності батьків, позбавлених батьківських прав, за шкоду, завдану їхніми дітьми.

Основні результати дослідження. Цивільним кодексом України визначено, що дієздатність – це здатність громадянина своїми діями набувати і здійснювати цивільні права, створювати для себе цивільні обов'язки і викону-

вати їх. Вона виникає у повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення вісімнадцятирічного віку (статті 30, 34 ЦК України) [1]. На відміну від правоздатності, дієздатність пов'язана зі здійсненням громадянином вольових дій, що припускає досягнення певного рівня психічної зрілості. У зв'язку з цим закон, як критерій досягнення громадянином можливості власними діями набувати для себе права і нести обов'язок, передбачає вік. Повна дієздатність визнається за повнолітніми громадянами, тобто громадянами, які досягли вісімнадцятирічного віку. Разом з тим, закон допускає два винятки з цього правила: повна дієздатність може виникнути у громадянина і до досягнення вісімнадцятирічного віку у випадках: по-перше, вступу в шлюб особою, що не досягла 18 років, якщо йому у встановленому законом порядку був знижений шлюбний вік, по-друге, емансипації. Інакше кажучи, чинний Цивільний кодекс України містить положення, за яким при настанні певних обставин, фізичній особі, яка не досягла 18 років може бути надана повна цивільна дієздатність (ст.35 ЦК України).

Стаття 22 Сімейного кодексу України встановлений шлюбний вік у вісімнадцять років для чоловіків і жінок. У разі реєстрації шлюбу фізичною особою, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту його реєстрації. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. У разі розірвання шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність зберігається. У разі визнання шлюбу недійсним на підставах, не пов'язаних із протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається, а в разі визнання шлюбу недійсним на підставах, пов'язаних з її протиправною поведінкою, неповнолітня особа, яка набула дієздатність у повному обсязі, може бути їй позбавлена і повернута до того статусу, в якому вона перебувала до реєстрації шлюбу [2].

Емансипація відбувається при наданні повної цивільної дієздатності фізичній особі у таких випадках: якщо особа досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, або якщо неповнолітня особа, записана матір'ю чи батьком дитини; якщо особа досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. Однак цьому обов'язково передує письмова згода на це батьків (усиновлювачів), піклувальника чи органу опіки та піклування. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається (ст.35 ЦК).

Таким чином, під емансипацією у цивільному праві слід розуміти оголошення неповнолітнього, який досяг 16 років, якщо він працює за трудовим договором або за згодою батьків займається підприємницькою діяльністю, чи записаний матір'ю чи батьком дитини, повністю дієздатним [3, с. 84]. Зазначені дії служать достатнім доказом того, що неповнолітній в змозі самостійно приймати рішення з майнових та інших цивільно-правових питань, тобто досяг рівня зрілості, який звичайно настає після досягнення повноліття. Емансипація здійснюється за рішенням органу опіки та піклування за наявності згоди обох батьків, або суду, якщо батьки або один із них на те не згодні. Мета емансипації

полягає в наданні неповнолітньому повноцінного цивільно-правового статусу. Крім того, вважаємо слід наголосити на тому, що повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на всі цивільні права та обов'язки.

Існування цивільно-правової норми про надання фізичним особам повної цивільної дієздатності має досить суттєвий вплив на зміст відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми особами іншим фізичним та юридичним особам. Так, якщо шкоду завдано неповнолітньою особою, то за певних умов відповідальність згідно ЦК може бути покладена на її батьків (усиновлювачів), але якщо неповнолітня особа записана як батько (чи мати) дитини в актових записах про народження дитини, то відповідно вона нестиме самостійну відповідальність, оскільки в силу тієї ж ст.35 ЦК України рішенням органу опіки та піклування буде наділена повною цивільною дієздатністю. Або ж якщо неповнолітньому заподіювачу шкоди 16 років, то до відповідальності можуть бути притягнені його батьки (усиновлювачі, піклувальники), але якщо такий неповнолітній зареєстрований у встановленому законом порядку як суб'єкт підприємницької діяльності, то він так само буде нести самостійну цивільно-правову відповідальність, оскільки є повністю дієздатним учасником цивільних відносин. Таким чином, відповідно до ст.1180 ЦК України, шкода, завдана неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності, відшкодовується цією особою самостійно на загальних підставах.

Проте загальне правило про самостійну відповідальність неповнолітнього після набуття ним повної цивільної дієздатності, містить виняток – зокрема, у разі відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником (ч.2 ст.1180 ЦК України). Цією ж нормою передбачено, що покладення обов'язку на батьків (усиновлювачів), піклувальника за шкоду, завдану неповнолітнім має місце лише за умови надання батьками згоди на набуття їхніми неповнолітніми дітьми повної цивільної дієздатності. Тобто, якщо неповнолітнім набуто повної цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника, а на підставі рішення суду, то останні звільняються від обов'язку відшкодувати завдану шкоду.

Щодо припинення обов'язку батьків (усиновлювачів) чи піклувальників по відшкодуванню шкоди, то він припиняється у момент досягнення неповнолітнім, якого наділено повною цивільною дієздатністю, 18-річного віку.

За сімейним законодавством України, батьківські права та обов'язки виникають за наявності т.з. фактичного складу, який включає два елементи: народження дитини та реєстрація народження дитини в державних органах реєстрації актів цивільного стану (ст.121 СК України). В результаті настання цих юридичних фактів право батьків стає суб'єктивним батьківським правом. Одним із найважливіших прав батьків, є право на виховання, яке включає досить широке коло повноважень батьків (ст.150 Сімейного кодексу України). Проте, батьки не тільки вправі, але й зобов'язані виховувати своїх дітей. Тобто, надаючи батькам право на виховання, держава в той же час покладає на них

обов'язки здійснювати таке виховання належним чином, а саме в інтересах дітей. Якщо ж батьки ухиляються від виконання своїх обов'язків, це може слугувати підставою покладення на них відповідальності, встановленої законом, а саме застосувати таку санкцію як позбавлення батьківських прав (ст.164 СК України). Отже, в силу закону (ст.164 Сімейного кодексу), батьки можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вони: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; жорстко поводяться з дитиною; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; є хронічними алкоголіками або наркоманами; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини. Позбавлення батьківських прав – це така міра державного примусу, застосування якої при збереженні майнових обов'язків тягне за собою втрату батьками всіх прав, що виникають на підставі родинності з дитиною, а також деяке обмеження їхньої дієздатності, спрямованої на захист прав та інтересів дітей, перевиховання батьків і попередження правопорушень. Застосовуючи такі міри, держава втручається в дуже особистісну сферу, і серйозно змінює становище дитини.

Позбавлення батьківських прав тягне за собою надзвичайні наслідки – повністю скасовуються права громадянина як батька. Так, особи, позбавлені батьківських прав втрачають право на особисте виховання дитини, право на визначення місця проживання дитини та ін. Однак, стверджують науковці, і цілком погоджуємося з такими висновками, проблема правових наслідків позбавлення батьківських прав як раз і полягає в тому, що більшість батьків, які не виконують чи неналежним чином виконують свої обов'язки, цю міру розглядають як звільнення [4, с. 107]. Практичне підтвердження даної тези знаходить своє відображення у чинному законодавстві. Зокрема, відповідно до ст.166 СК України батьки, позбавлені батьківських прав повинні надавати дитині матеріального утримання і, відповідно до ст. 1183 ЦК України вони зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану їхніми неповнолітніми дітьми. Таким чином, обов'язок батьків позбавлених батьківських прав відшкодувати шкоду є ще однією санкцією відповідальності, що передбачена вже цивільним законодавством.

Слід сказати, що положення про відшкодування шкоди особами, позбавленими батьківських прав, є новелою цивільного законодавства. І довгий час, багато відомих на сьогоднішній день спеціалістів відкидали ідею притягнення батьків до відповідальності за шкоду, завдану дітьми, по відношенню до яких вони позбавлені батьківських прав. На наш погляд, введення такої норми до цивільного законодавства є цілком обгрунтованим. Поява такої норми свідчить саме про наміри впливати на певну категорію батьків за допомогою цивільного законодавства. Оскільки завдання шкоди є наслідком неправильного виховання в сім'ї (або його відсутності взагалі), то цілком виправданою є та обставина, що у разі заподіяння дітьми, батьки яких позбавлені батьківських прав шкоди, саме батьки зобов'язані понести відповідне покарання. Щоб

покарати батьків за їх неправомірну поведінку, але однак і не порушити їхніх законних прав, законодавцем встановлено спеціальне правило - відповідальність за шкоду, завдану дитиною, покладається на батьків протягом трьох років після позбавлення батьківських прав від дня набрання законної сили рішення суду про позбавлення батьківських прав. Таке становище речей, підкреслюють науковці, закономірне і базується на самій природі виховання, як тривалого поступового процесу. Адже до моменту позбавлення їх батьківських прав, у них була реальна, гарантована дією закону, можливість спілкуватися з неповнолітнім, а значить і впливати на його поведінку. Але, визначаючи правильність самої можливості притягнення до відповідальності осіб, позбавлених батьківських прав, підкреслює Ж.Л. Чорна, не слід обмежувати дію такої можливості введенням конкретних часових обмежень. Основним критерієм застосування цієї норми повинна бути наявність причинного зв'язку між неналежним виконанням особою її батьківських обов'язків в той момент, коли вона не була позбавлена батьківських прав і поведінкою неповнолітнього, результатом якого стало завдання шкоди [5, с. 101-102].

Висновки. Зміст відповідальності батьків, позбавлених батьківських прав за шкоду, завдану їхньою неповнолітньою дитиною, аналогічний змісту відповідальності батьків, які не втратили свого батьківського статусу. Для притягнення батьків, позбавлених батьківських прав, значення немає чи дитина малолітня чи неповнолітня, перебуває під опікою чи піклуванням, передана в іншу сім'ю на виховання чи ні. Закономірно може виникнути питання: чому притягуються до відповідальності особи, які втратили щодо дитини всі свої права, а не фактичні вихователі? Закон однозначно дає відповідь – особи, позбавлені батьківських прав не нестимуть відповідальності, якщо доведуть, що нанесена шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків (ст.1183 ЦК України). Отже, вирішуючи питання про притягнення батьків, позбавлених батьківських прав до відповідальності за шкоду, завдану їхніми неповнолітніми дітьми, суд повинен встановити наявність вини батьків та причинний зв'язок між завданою шкодою та протиправною поведінкою. Якщо всі ці обставини буде встановлено та підтверджено у судовому засіданні, виноситься рішення про притягнення таких осіб до відповідальності. І нарешті, батьки притягуються до відповідальності за власну вину, тому при виконанні ними обов'язку по відшкодуванню шкоди, вони не набувають права регресної вимоги до своєї дитини як до безпосереднього заподіювача шкоди.

Отже, в силу ст. 1183 ЦК України, батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2014. – 204 с.
2. Сімейний кодекс України. – К. : Велес, 2014. – 64 с.

3. Цивільне право України: Загальна частина / За ред. проф. І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки. – К. : Алерта, 2014. – 510 с.

4. Лапчевська О.Ф. Правові наслідки позбавлення батьків батьківських прав / О.Ф. Лапчевська // Судова апеляція. – 2013. – № 1. – С. 103–109.

5. Чорна Ж.Л. Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми / Ж.Л. Чорна // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – Вип. 314. – 2003. – С. 98-103.

Тимуш І.С., Коваленко І.А. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьків, позбавлених батьківських прав

У статті здійснено науково-теоретичний аналіз змісту цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми особами після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьками, позбавленими батьківських прав щодо дітей, які завдали шкоди третім особам. Сформульовані висновки, які можуть бути враховані як у судовій практиці, так і в правотворчій діяльності.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, повна цивільна дієздатність, відповідальність неповнолітніх з повною цивільною дієздатністю, позбавлення батьківських прав, цивільна відповідальність батьків, позбавлених батьківських прав.

Тимуш И.С., Коваленко И.А. Гражданско-правовая ответственность несовершеннолетних после приобретения ими полной гражданской дееспособности и родителей, лишенных родительских прав

В статье осуществлен научно-теоретический анализ содержания гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный несовершеннолетними после приобретения ими полной гражданской дееспособности и родителями, лишенными родительских прав в отношении детей, нанесших вред третьим лицам. Сформулированы выводы, которые могут быть учтены как в судебной практике, так и в правотворческой деятельности.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, полная гражданская дееспособность, ответственность несовершеннолетних с полной гражданской ответственностью, лишение родительских прав, гражданская ответственность родителей, лишенных родительских прав.

Timush I.S., Kovalenko I.A. Civil liability of minors after the acquisition of their full civil capacity and parents deprived of parental rights

The article presents the scientific and theoretical analysis of the content of civil liability for damage caused by minors after acquiring them full civil capacity and parents deprived of their parental rights in relation to children, causing harm to third parties. Formulated the conclusions that can be taken into account in judicial practice and in law-making.

Keywords: civil liability, the full civil capacity, liability of minors with full civil liability, termination of parental rights, the civil liability of parents deprived of parental rights.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2014.

ОСОБЛИВОСТІ ОПЛАТИ ПОСЛУГ АДВОКАТА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Л.Л. Нескороджена

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права і психології
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Стаття 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (надалі – Закон) [1] передбачає, що формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту є гонорар. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо зазначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

Господарським процесуальним кодексом до складу судових витрат, що можуть бути покладені судом на винну сторону, віднесено оплату послуг адвоката. Гонорар адвоката обумовлюється в договорі про надання правової допомоги, і тому помилки, які можуть бути допущені під час укладення договору, можуть унеможливити отримання компенсації, незважаючи на задоволення позовних вимог. Разом з тим, як свідчить судова практика, не завжди суди задовольняють у повному обсязі розмір витрат на адвоката.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання сплати послуг адвоката в господарському процесі неодноразово піднімалися у наукових працях О. Сербогіна, А. Потьомкіна, І. Головання, А. Волинця, Ю. Анісімова, разом з тим питання визначення розміру гонорару, методики його визначення в господарському процесі не було розкрито в повній мірі та потребує детального дослідження окремих правових положень чинного законодавства щодо сплати послуг адвоката в господарському процесі.

Метою статті є виокремлення та дослідження особливостей сплати послуг адвоката в господарському процесі. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити особливості сплати послуг адвоката в господарському процесі, обставини, які необхідно брати до уваги при визначенні розміру гонорару, способи сплати послуг адвоката.

Основні результати дослідження. Основні підходи до визначення розміру гонорару (вартості послуг) адвоката визначені в ст.30 Закону [1], статтях 28-29 Правил адвокатської етики (надалі – Правила 2012р.) [2].

При встановленні розміру гонорару, відповідно до ч.3 ст.30 Закону [1], враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Разом з тим конкретизація обставин, які необхідно брати до уваги при визначенні розміру гонорару відсутня. В Правилах адвокатської етики 1999 р. (надалі – Правила 1999 р.) [3] у ч.3 ст.33 були конкретизовані обставини, які необхідно було брати до уваги при визначенні розміру гонорару, а саме: обсяг часу і роботи, що вимагаються для належного виконання доручення; ступінь складності та новизни правових питань, що стосуються доручення; необхідність досвіду для його успішного завершення; вірогідність того, що прийняття доручення перешкоджатиме прийняттю адвокатом інших доручень або суттєво ускладнить їх виконання в звичайному часовому режимі; необхідність виїзду у відрядження; важливість доручення для клієнта; роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт; досягнення за результатами виконання доручення позитивного результату, якого бажає клієнт; особливі або додаткові вимоги клієнта стосовно строків виконання доручення; характер і тривалість професійних відносин даного адвоката з клієнтом; професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката.

Не дивлячись на те, що Правила 1999 р. [3] уже не діють багато суддів при розгляді питання про визначення розміру витрат на адвоката, їх враховують. Так, господарський суд Івано-Франківської області в справі № 909/689/14 у своєму рішенні від 10 липня 2014 р. зазначив, що «...гонорар, отримуваний адвокатом за надання правової допомоги, повинен бути законним за формою і порядком внесення і розумно обґрунтованим за розміром. Фактори, що повинні братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару, включають в себе: 1) обсяг часу і роботи, що вимагаються для належного виконання доручення; ступінь складності та новизни правових питань, що стосуються доручення; необхідність досвіду для його успішного завершення; 2) вірогідність того, що прийняття доручення перешкоджатиме прийняттю адвокатом інших доручень або суттєво ускладнить їх виконання в звичайному часовому режимі; 3) необхідність виїзду у відрядження; 4) важливість доручення для клієнта; 5) роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт; 6) досягнення за результатами виконання доручення позитивного результату, якого бажає клієнт; 7) особливі або додаткові вимоги клієнта стосовно строків виконання доручення; 8) характер і тривалість професійних відносин даного адвоката з клієнтом; 9) професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката» [4].

Зрозуміти таких суддів можливо, адже в жодному іншому нормативно-правовому акті немає конкретизації обставин, які необхідно брати до уваги при визначенні розміру гонорару. Крім того, варто в ст.30 Закону [1] закріпити обставини, які необхідно брати до уваги при визначенні розміру гонорару, на кшталт, як це було зроблено в Правилах 1999 р. [3].

Згідно із судовою практикою, яка склалася, підлягають відшкодуванню витрати на оплату лише тих послуг адвоката, що безпосередньо пов'язані з розглядом господарської справи. Такими послугами можуть бути як послуги, що полягають у представництві інтересів сторони безпосередньо в судових засіданнях, так і послуги, що надаються поза межами залу судового засідання.

Так, в справі № 911/1661/14, яка розглядалася господарським судом Київської області, суд задовольнив витрати на адвоката в розмірі 900 грн., хоча за «...договором № 190-ГП про надання правової допомоги та здійснення представництва у господарському процесі від 01.04.2014 р. передбачена ціна за надання правової допомоги, а саме: досудове врегулювання спору – 300,00 грн., підготовка позовної заяви – 900,00 грн. та за представництво в суді 900,00 грн. Всього на суму 2100,00 грн.». Аргументом суду було те, що «в суду відсутні докази того, що адвокатом ОСОБА_2 було складено позовну заяву та надавалася правова допомога у досудовому врегулюванні спору» [5].

На підтримку таких дій суддів суддя Вищого господарського суду України Олексій Євсіков, зазначає: «Іноді, щоб отримати компенсацію понесених клієнтом витрат, представники адвокатури надавали мені пояснення на 5 сторінках, із зазначенням виду діяльності, кількості витраченого часу та суми коштів. Навіть урахувався час, витрачений на розмноження документів... Якщо я бачу, що сума не надто велика, але розумна, то прийняти відповідне рішення щодо стягнення такої суми з відповідача дуже легко. А от коли починаються «ігри», за яких адвокати надають узагальнюючі договори, акти або коли в договорі йдеться не про надання адвокатських послуг, а про загальні юридичні послуги, суди дуже часто відмовляють у відшкодуванні відповідної суми. Бо зі змісту договору незрозуміло, про що йдеться – про абонентське обслуговування на постійній основі чи про роботу адвоката у вирішенні конкретного судового спору» [6].

У зв'язку з цим варто охоплювати предметом договору про надання правової допомоги, за якою планують здійснити відшкодування витрат на оплату послуг адвоката, тільки надання адвокатських послуг на тих стадіях господарського процесу, що передують прийняттю рішення в господарській справі (включаючи стадію вирішення господарських спорів у першій інстанції). У разі необхідності надання адвокатських послуг на подальших стадіях господарського процесу необхідно регулювати такі відповідні відносини іншим договором про надання правової допомоги, який не буде подаватися до господарського суду для відшкодування зазначених витрат, адже як видно із згаданих судових рішень, існує ймовірність відмови господарського суду в їхньому відшкодуванні з посиланням на неможливість фактичного надання цих послуг на момент розгляду або прийняття рішення у справі.

Крім того з аналізу судової практики щодо відшкодування витрат на правову допомогу видно, що лише факт укладення договору про надання правової допомоги та зазначення вартості такої послуги в договорі не є підставою для її відшкодування. Відшкодування витрат здійснюється за наявності документального підтвердження витрат: угодою про надання послуг щодо ведення справи у суді та/або належно оформленої довіреності і платіжного доручення

або іншого документа, який підтверджує сплату відповідних послуг. Однак навіть надання платіжного документа про сплату послуг адвоката не гарантує визнання зазначеної суми в платіжному документі як судової витрати в повному обсязі. Так, у матеріалах справи № 910/11701/14-908/2153/14, яка була розглянута господарським судом Запорізької області міститься необхідне документальне підтвердження витрат ТОВ «АКВАЛАЙФ-УКРАЇНА», пов'язаних з оплатою послуг адвоката, а саме: Договір про надання юридичних послуг №2 від 15.02.2014 р. (а.с. 1-13 т.3); свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю Серії КР № 33 від 25.12.2013 р. (а.с. 14 т. 3), платіжне доручення №1200 від 27.03.2014 р. про сплату 10672,00 грн. (а.с. 16 т. 3). Однак, суд в рішенні суду, зазначив, що він вважає, що дана категорія спору не відноситься до складних справ, отже заявлена вартість наданих адвокатських послуг є завищеною та обґрунтованим розміром судових витрат з оплати послуг адвоката є 3 000,00 грн., які і підлягають стягненню з Відповідача на користь Позивача, а не 10672,00 грн., які сплатив позивач [7]. Із зазначеним рішенням не можна погодитися на тій підстав, що в законодавстві України відсутній нормативно-правовий акт, який дає визначення складних справ. В господарському процесі питання складності справ вирішено лише щодо справ про банкрутство відповідно до Постанови Пленуму ВГС України від 16.01.2013 № 1 «Про затвердження Положення про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство» [8]. Так, п.4.2.1. Постанови Пленуму ВГС України від 16.01.2013 № 1 зазначає, що коефіцієнт складності справи визначається самим суддею, виходячи з відомостей, зазначених у заяві про порушення провадження у справі про банкрутство з урахуванням порядку провадження у справі про банкрутство, який підлягає застосуванню до боржника (загальний, спеціальний або спрощений), статусу, форми власності та організаційно-правової форми боржника, розміру кредиторської заборгованості боржника, кількості працівників боржника тощо.

В зв'язку з цим, у справі № 910/11701/14-908/2153/14 [7] посилалися на те, що дана категорія спору не відноситься до складних справ, суддя не міг, адже фактично відсутні самі критерії складності справи.

Висновки. Дослідження деяких аспектів оплати послуг адвоката, дозволило дійти таких висновків:

1) змінити ч.3 ст.30 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та викласти її в такій редакції: «При встановленні розміру гонорару враховуються: обсяг часу і роботи, що вимагаються для належного виконання доручення; ступінь складності та новизни правових питань, що стосуються доручення; необхідність досвіду для його успішного завершення; вірогідність того, що прийняття доручення перешкоджатиме прийняттю адвокатом інших доручень або суттєво ускладнить їх виконання в звичайному часовому режимі; необхідність виїзду у від'їждження; важливість доручення для клієнта; роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт; досягнення за результатами виконання доручення позитивного результату, якого бажає клієнт; особливі або додаткові вимоги клієнта стосовно строків виконання

доручення; характер і тривалість професійних відносин даного адвоката з клієнтом; професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката.

Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час».

2) При укладенні договору про надання правової допомоги необхідно чітко встановлювати вид послуг адвоката, які будуть включатися до складу судових витрат.

3) З метою визначення розміру витрат на послуги адвоката варто Вищому господарському суду України разом з Національною асоціацією адвокатів України розробити критерії складності господарських справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 27. – ст. 282.

2. Правила адвокатської етики: Затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.12 року // <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki/>.

3. Правила адвокатської етики: Затверджені Установчим З'їздом адвокатів України: схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року, протокол від 1 - 2 жовтня 1999 р. № 6/VI// http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS128.html.

4. Рішення від 10 липня 2014 р. господарського суду Івано-Франківської області в справі № 909/689/14 про стягнення заборгованості в сумі 13400 грн. // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39710838/>.

5. Рішення від 15 липня 2014р. господарського суду Київської області в справі № 911/1661/14 про стягнення 60553,97 грн.// <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39832287>.

6. Сахарова Ю. Вирішити питання щодо відшкодування витрат на послуги адвоката в господарському процесі іноді складніше, ніж розв'язати спір по суті // Закон і бізнес. – 09.11–15.11.2013. – №45 (1135).

7. Рішення від 15 липня 2014р. господарського суду Запорізької області в справі № 910/11701/14-908/2153/14 про стягнення заборгованості 45210,32 грн. суми основного боргу, 1806,61 грн. 3% річних, 1871,45 грн. інфляційних збитків // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39847976>.

8. Про затвердження Положення про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство: Постанова Пленуму ВГС України від 16.01.2013 № 1// <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0001600-13>.

Нескороджена Л.Л. Особливості оплати послуг адвоката в господарському процесі

У статті розглядаються проблемні аспекти оплати послуг адвоката у господарському процесі, а саме досліджуються питання щодо визначення розміру гонорару, підтвердження його сплати.

Ключові слова: адвокат, представництво, господарський процес, договір про надання правової допомоги, гонорар.

Нескороджена Л.Л. Особенности оплаты услуг адвоката в хозяйственном процессе

В статье рассматриваются проблемные аспекты оплаты услуг адвоката в хозяйственном процессе, а именно исследуются вопросы определения размера гонорара, подтверждение его уплаты.

Ключевые слова: адвокат, представительство, хозяйственный процесс, договор о предоставлении правовой помощи, гонорар.

Neskorodzhena Larisa. Features attorneys' fees in the economic process

The article deals with the problematic aspects of attorney's fees in the economic process, and it explores issues of determining the size of the fee, proof of payment thereof.

Keywords: attorney, representative, business process, agreement on legal assistance, fee.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2014.

**ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СПЛАТИ ПОДАТКІВ,
БОРОТЬБИ З ШАХРАЙСТВОМ У СФЕРІ НОТАРІАТУ,
ВПОРЯДКУВАННЯ ПЛАТЕЖІВ
ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЮ СПРАВЛЯННЯ ПЛАТИ
ПРИ ВЧИНЕННІ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ**

П.М. Коваленко

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

Постановка проблеми. Боротьба з корупцією, ухиленням від оподаткування, шахрайством торкнулась майже всіх державних і недержавних установ. На жаль, на фоні повсюдних перетворень залишається непоміченою злочинна діяльність приватних нотаріусів, в ідеалі – взірця законності та обізнаності. Саме цей імідж не дає змоги особам, які змушені здійснювати цілу низку правочинів, нотаріальне засвідчення яких відповідно до законодавства є обов'язкове, навіть припустити, що під час сплати за вчинення нотаріальних дій їх ошукують «нечисті на руку» приватні нотаріуси.

В умовах упровадження законодавства, спрямованого на запобігання фінансової катастрофи в Україні, подальшого зубожіння незахищених верств населення, в сфері нотаріату (регульованому Міністерством юстиції України) продовжує процвітати корупція та злочинне збагачення.

Зокрема, існує низка невирішених проблем пов'язаних з справлянням плати при вчиненні нотаріальних дій, а саме: шахрайством під час отримання платежів (які приватні нотаріуси видають за «держмитю») при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, ухиленням від оподаткування вказаними особами в зв'язку з відсутністю в законодавстві вимоги про обов'язкову видачу платіжного документа (квитанції) приватним нотаріусом для підтвердження оплати за вчинену нотаріальну дію та проблемою відрахування до бюджету вказаних платежів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначеній проблемі частково присвячені: лист Міністерства юстиції України від 02.02.2006 року № 31-35/20 «Щодо єдиного переліку витрат, пов'язаних з організацією роботи приватних нотаріусів»; лист ДПА України; Мін'юст України «Про оподаткування приватних нотаріусів прибутковим податком» від 07.06.1999 року № 8106/7/17-0517; лист ДПА України «Про справляння державного мита» від 28.04.2007 року №2119/К/17-0315, але щодо проблеми шахрайства та ухилен-

ня від оподаткування приватними нотаріусами під час отримання платежів при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці ані в державних установах, ані в науковій літературі робота не проводилась [1, 2, 3].

Метою статті є створення нормативно-правових передумов, які б унеможливили здійснення зловживань приватними нотаріусами та декриміналізували справляння плати при вчиненні нотаріальних дій.

Основні результати дослідження. При вчиненні нотаріальних дій, зазвичай, увага клієнтів акцентується на переліку документів, які зібрано для здійснення правочину та відповідності відомостей внесених у текст оформлюваного документу. Наприкінці, мимохідь, нотаріус обраховує та сумує низку платежів, у результаті чого неприємно вражений платник дізнається про чималу кількість грошей, які необхідно викласти. При цьому, суми суттєво відрізняються у різних нотаріусів, але сперечатися мало хто починає. Для розуміння сутності таких розбіжностей необхідно виокремити певні деталі.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ за вчинення нотаріальних дій державними нотаріусами справляється державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством [4].

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата.

Згідно ст. 31 того ж закону приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою.

Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

Зазвичай, у державних нотаріусів при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, з платників стягують «1% – в Пенсійний фонд (від вартості майна), за вчинення нотаріальних дій, 1% – державне мито (яке поповнює бюджет) і плата за надання додаткових послуг правового, а також технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями».

За сталою практикою, користуючись необізнаністю платників та недоліками законодавства, приватні нотаріуси, при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, заявляють про необхідність стягнення з платників «1% – в Пенсійний фонд, 1% – державного мита і послуги нотаріуса (за домовленістю)».

Низка різноманітних платежів відповідно до квитанцій, включно з 1% до Пенсійного фонду, здійснюються через касу банку, а «плата за послуги нотаріуса» та «держмито» передаються приватним нотаріусам готівкою. Натомість ніяких документів, які б підтверджували платіж, зазначені особи не надають.

Ошукані платники після здійснення правочину заклопотані власними проблемами відправляються розпоряджатися майном і до цього питання не повертаються, а у приватних нотаріусів починається саме цікаве.

По-перше, – необхідно розпорядитися «платою за послуги нотаріуса» – така назва є лише витонченим обманом, насправді – це плата за вчинення нотаріальної дії. Орієнтуються приватні нотаріуси при цьому на Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 11.02.1993 року № 7-93, де викладені ставки державного мита, які справляються за вчинення нотаріальних дій. При цьому, мало хто звертає увагу, що державне мито призначено лише для державних нотаріусів, чим несумлінні приватні нотаріуси вдало користуються, – для цілей оподаткування контролюючим органам надаються звіти із зазначенням сум еквівалентних державному миту, натомість з платників беруться багатократно більші суми, а неврахована різниця попадає до кишені приватного нотаріуса. Докази, зібрати вкрай складно, оскільки жодних документів приватні нотаріуси платникам не надають, а через певний час вони навряд чи згадають про реально сплачені суми (на що й іде розрахунок) [5].

Отже, відсутність документальної фіксації отриманих готівкою реальних платежів дозволяє приватним нотаріусам ухилятися від сплати податків.

Крім того, відсутність у законодавстві, що безпосередньо регулює діяльність нотаріату, вимоги про обов'язкову видачу платіжного документа (квитанції) приватним нотаріусом для підтвердження оплати за вчинену нотаріальну дію прямо суперечить ч.8 ст.10 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ, згідно якої виконавець залежно від характеру і специфіки виконаної роботи (наданої послуги) зобов'язаний видати споживачеві розрахунковий документ, що засвідчує факт виконання роботи (надання послуги). Невиконання цієї вимоги, в свою чергу, унеможливорює захист прав споживачів у разі виявлення порушень, при наданні нотаріальних послуг [6].

По-друге, – визначається доля так званого «держмита» (1% від вартості оціненого майна, а це при купівлі-продажу нерухомості, або автомобілів перетворюється у шестизначні цифри).

І знову обман. Як зазначалось, ніякого «держмита» приватні нотаріуси не сплачують, а фактично вдруге отримують плату за вчинення нотаріальної дії, яка відповідно до застарілого Указу Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р. №762/98, «... не може бути меншою від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії».

Зазначене «держмитом» приватні нотаріуси кладуть у власну кишеню, пояснюючи контролюючим інстанціям, у разі необхідності, що вони в першому випадку отримали оплату додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії (згідно ч.2 ст.31 Закону України «Про нотаріат»), а в другому – саме плату за вчинення нотаріальних дій.

Така казуїстика, до речі, згідно з кримінальним законодавством формально підпадає під ознаки ст.190 Кримінального кодексу України (заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) [8].

Злочинно отримані надприбутки від так званого «держмита» приватні нотаріуси, в разі обману платників самостійно – привласнюють, у разі якщо платника привів ріелтор, юрист, працівник банку, державний службовець, інший посередник – їм надають так звані «відкати», які, залежно від сум на які було здійснено правочин, сягають від 20 до 80 % від «держмита» (з урахуванням 15-17 % податку з доходу фізичної особи, які приватний нотаріус повинен сплатити наприкінці року).

Таким чином, гроші, які приватні нотаріуси видають за «держмито» (які по своїй природі та логіці, здійснюваних платниками стягнень, повинні поповнювати держбюджет), сумарна кількість яких дорівнює всім коштам, які спрямовуються до Пенсійного фонду при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, привласнюються цими особами і являють собою не що інше як ухилення від сплати податків та шахрайство.

Боротьба з цим явищем терміново потребує внесення таких змін до законодавства, які б унеможливили вчинення зазначених злочинів та надали додаткове джерело надходжень, для підтримки незахищених верств населення. Для цього доцільно здійснити низку змін у нормативних актах України.

По-перше, внести зміни до Закону України «Про нотаріат», вказавши, що оплата вчинюваних приватними нотаріусами дій складається з обов'язкових відрахувань до бюджету у вигляді, на нашу думку, «акцизного податку», плати за вчинення нотаріальних дій та додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, для чого ст. 31 Закону України «Про нотаріат» викласти в такій редакції:

«Стаття 31. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Оплата вчинюваних нотаріальних дій складається з обов'язкових відрахувань до бюджету у вигляді акцизного податку, який дорівнює ставці державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії, плати за вчинення нотаріальних дій, додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою.

Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін».

По-друге, внести зміни до Податкового кодексу України, де передбачити обов'язкові платежі до державного бюджету України у вигляді «акцизного податку», що справлятиметься за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами, при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, для чого необхідно внести зміни до низки відповідних статей, а саме: в ст. 9 «Загальнодержавні податки та збори» додати п.п. 9.1.19, який викласти в такій редакції:

« 9.1. До загальнодержавних належать такі податки та збори:

...9.1.19 акцизний податок за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці;
у розділ VI «Акцизний податок» внести відповідні зміни, для чого у ст. 212 «Платники податку», додати п.п.212.1.10, який викласти в такій редакції:

«212.1. Платниками податку є:

...212.1.10 Платниками особливого податку за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами є фізичні або юридичні особи – резиденти або нерезиденти (в тому числі їх відокремлені підрозділи), які вчиняють нотаріальні дії у приватних нотаріусів при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці»;

в ст. 213. «Об'єкти оподаткування», додати п.п.213.1.8, який викласти в такій редакції:

«213.1. Об'єктами оподаткування є операції з:

...213.1.8 вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці»;

в ст. 214 «База оподаткування», додати п.п.214.9., який викласти в такій редакції:

«...214.9. Basis оподаткування акцизного податку за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці є сума договору відчуження об'єктів»;

додати ст. 215² «Ставки податку за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці», яку викласти в такій редакції:

«Ставки податку за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці дорівнюють ставкам державного мита, що справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії»;

в ст. 216 «Дата виникнення податкових зобов'язань» додати п.п. 216.8., який викласти в такій редакції:

«... 216.8. Датою виникнення податкових зобов'язань за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці є дата вчинення нотаріальної дії»;

додати ст. 219⁴ «Особливості обчислення податку зобов'язань за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці», яку викласти в такій редакції:

«Обчислення сум податку за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, здійснюється у відповідності з встановленням ставок державного мита».

По-третє, Указ Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 року №762/98 скасувати.

По-четверте, Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22.02.2012 № 296/5 зобов'язати приватних нотаріусів видавати платіжні документи (квитанції) для підтвердження оплати за вчинену нотаріальну дію, для чого в

главу 16 «Оплата за вчинення нотаріальних дій» додати п. 4, який викласти в такій редакції:

«... 4. Приватні нотаріуси зобов'язані видати фізичній або юридичній особі розрахунковий документ, що засвідчує факт оплати нотаріальної дії».

Висновки. Термінове прийняття зазначених змін до законодавства стане першою ланкою в боротьбі з незліченними зловживаннями в сфері нотаріату, дозволить поповнити бюджет грошима сумарна кількість яких дорівнює всім коштам, які спрямовуються до Пенсійного фонду України при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці, зробить конкурентоспроможними державних нотаріусів, які сплачують державне мито на відміну від приватних нотаріусів, які стягують плату видаючи її за «державне мито» (при цьому розмір плати може фривольно знижуватись), а потім ще й отримують «плату за послуги нотаріуса», наведе лад при сплаті податків у сфері нотаріату, знизить рівень шахрайства та перманентних масових зловживань у процесі справляння плати приватними нотаріусами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щодо єдиного переліку витрат, пов'язаних з організацією роботи приватних нотаріусів: Лист Міністерства юстиції України від 02.02.2006 року № 31-35/20.
2. Про оподаткування приватних нотаріусів прибутковим податком: Лист ДПА України, Мін'юст України від 07.06.1999 року № 8106/7/17-0517.
3. Про справляння державного мита: Лист ДПА України від 28.04.2007 року №2119/К/17-0315.
4. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року N 3425-XII.
5. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 11.02.1993 року № 7-93.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII.
7. Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій: Указ Президента України від 10 липня 1998 року №762/98.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.

Коваленко П.М. Про деякі проблеми сплати податків, боротьби з шахрайством у сфері нотаріату, впорядкування платежів та декриміналізацію справляння плати при вчиненні нотаріальних дій

У статті досліджено низку невирішених проблем, пов'язаних із справлянням плати при вчиненні нотаріальних дій, зокрема шахрайством та ухилянням від оподаткування приватними нотаріусами під час отримання платежів при посвідченні договорів відчуження, що підлягають оцінці.

Ключові слова: державне мито, справляння плати, шахрайство.

Коваленко П.М. О некоторых проблемах оплаты налогов, борьбы с мошенничеством в сфере нотариата, упорядочения платежей и декриминализацию взимания платы при совершении нотариальных действий

В статье исследовано ряд нерешенных проблем, связанных со взиманием платы при осуществлении нотариальных действий, в частности с мошенничеством и

уклонением от налогообложения частными нотариусами во время получения платежей при засвидетельствовании договоров отчуждения, подлежащих оценке.

Ключевые слова: государственная пошлина, взимания платы, мошенничество.

Kovalenko P. About the selected problems for tax payment, struggle with fraud in the domain of Notariate, arrangement of payments and de-criminalization of payment charging when committing the notarial actions

The actuality of the explored problem is stipulated by the chain of the unresolved problems for payments charging in the committal of notarial actions, particularly the fraud and tax evasion by private notaries when receiving payments for certification of agreements for disposal, liable to valuing.

Keywords: state duty, charging fraud.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2014.

СУБ'ЄКТИ АБО УЧАСНИКИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК У ЦИХ ВІДНОСИНАХ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ, НОРМ І СТАНДАРТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

О.О. Звоненко

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. При правильній кваліфікації злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху є необхідним дослідження структурних елементів об'єкта цього складу злочину, і, зокрема, суб'єктів або учасників та соціального взаємозв'язку в суспільних відносинах щодо кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Даній проблемі приділяли увагу такі вчені, як: М.І. Панов, В.І. Борисов, М.І. Бажанов, Б.А. Куринов, В.І. Касинюк та ін., але й сьогодні зазначена проблема залишається бути нагальною.

Мета статті полягає у з'ясуванні того, хто є суб'єктом відносин з кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

Основні результати дослідження. В юридичній літературі відсутні дослідження відносно того, хто може бути суб'єктом відносин з кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

З метою оптимального визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України, необхідно звернутися до структурних елементів об'єкта цього складу злочину, і, зокрема, суб'єктів або учасників та соціального взаємозв'язку в суспільних відносинах щодо кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

З цією метою необхідно дослідити структурний елемент безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 288 КК України. Аналіз юридичної літератури, що стосується цієї проблеми та проведене опитування студентів юридичних вузів дає нам підставу визначитися з суб'єктами суспільних відносин у сфері здійснення умов з дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються

убезпечення дорожнього руху, проти яких спрямоване злочинне діяння. Суб'єктами суспільних відносин у сфері безпеки руху та експлуатації транспортно-дорожнього засобу, охорони умов з дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху в юридичній літературі відсутні дослідження відносно того, хто може бути суб'єктом відносин з кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

Суб'єктами відносин, передбачених ст.288 КК України, можуть бути представники Державної служби автомобільних робіт, представники Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України», представники ДАІ, а також це: керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, яким делеговано відповідні повноваження щодо дотримання правил, норм та стандартів, інспектори безпеки руху, виконробы, майстри та інші особи, що керують проведенням дорожніх робіт або робіт в межах проїзної частини, рядові робітники дорожньо-експлуатаційних підприємств тощо, тобто, суб'єктами або учасниками суспільних відносин щодо відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху [8, с. 129].

Для досягнення мети забезпечення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху необхідною умовою є не тільки виявлення осіб, які вчинили злочин, притягнення їх до кримінальної відповідальності, а й забезпечення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху [6, с. 54-66].

Отже, як ми вже зазначали, що в юридичній літературі, зазвичай, відсутня якась позиція відносно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, а точніше, цьому питанню увага взагалі не приділялася. Це, на нашу думку, істотно має вплинути на вирішення питання про те, що є безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину. Вивчення суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину, що передбачені ст.288 КК України [10, с. 79]. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах використовує інколи законодавець як для визначення меж дії кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом відповідного злочину (скажімо, порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху) [5, с. 8-9].

З метою встановлення другої сторони суб'єктного складу відносин, що аналізуються, ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів. Так, аналіз законодавчих та підзаконних актів, що стосуються регулювання відносин з порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, засвідчив, що іншою стороною суб'єктного складу таких відносин, які є елементом об'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України, виступають як фізичні, так і юридичні особи, відповідно до чинного законодавства України [7; 8; 9]. Цю ж суб'єктну сторону суспільних відносин підтверджує і вивчення

кримінальних справ (100% вивчених кримінальних справ за період з 2001 по 2014 рр., з них 14% такими суб'єктами виступали органи ДАІ, 20% представники Державної служби автомобільних робіт, представники Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України»; 34% окремі підприємства, установи та організації), але це не ставить під сумнів, що учасниками цих відносин можуть бути з обох сторін і юридичні особи.

Вивчення соціальної функції суб'єкта відносин, тобто його прав та обов'язків (статусу), має певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону (ст.288 КК України). Отже, робити повний перелік суб'єктів суспільних відносин (об'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України) немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які по-різному можуть впливати на зміст суспільних відносин та межі кримінальної відповідальності.

Виходячи з предмета дослідження, розглянемо такий структурний елемент відносин як соціальний взаємозв'язок у суспільних відносинах щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху. Цей структурний елемент суспільних відносин, що нами досліджується, а саме, соціальний взаємозв'язок необхідно розглядати як засіб самих відносин [2, с. 10; 3, с. 6]. Цей зв'язок може виявитися не тільки на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, але й у взаємодії людських спільнот, та індивідуумів із відповідними спільнотами, як елементами соціуму. Нас цікавить, як це видно з дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів відносин щодо відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, тобто їх взаємодії. Взаємозв'язок (соціальний зв'язок) зумовлений потребами (інтересами), які є рушійною силою у спілкуванні суб'єктів відносин, як свідчить про це наше дослідження.

Висновок. Викладене свідчить, що інтерес — це певна форма прояву, вираження, реалізація суспільних відносин, тобто через поведінку суб'єктів відносин, а не самі суспільні відносини як результат.

Суб'єктами відносин, передбачених ст.288 КК України можуть бути керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, яким делеговано відповідні повноваження щодо дотримання правил, норм та стандартів, інспектори безпеки руху, виконроби, майстри та інші особи, що керують проведенням дорожніх робіт або робіт в межах проїзної частини, рядові робітники дорожньо-експлуатаційних підприємств тощо, тобто, суб'єктами або учасниками суспільних відносин щодо відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху

Отже, для визначення безпосереднього об'єкта цього складу злочину мають враховуватися лише суспільні відносини, що забезпечують дотримання правил, норм і стандартів дорожнього руху і які відповідають інтересам всього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання. Отже, такими можуть бути лише відносини, які поставлені під охорону кримінального закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Габро О.І.* Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / О.І. Габро, Н.С. Карпов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. — К. : 2007. — 17. — С.254-266.
2. *Тацій В.Я.* Преступление против природных богатств СССР / В.Я. Тацій // Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник // Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Высшая школа, 1989. — 503 с.
3. *Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єрсова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єрсова. — К. : РВВ МВС України, 1994. — 64 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 9-10. — Ст. 88.
5. *Матишевський П.С.* Об'єкт злочину / П.С. Матишевський // Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського та ін. — К. : Юрінком Інтер, 1997 — 257 с.
6. *Алексеев И.С.* Транспортные преступления. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1957. — 144 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35-36, № 37. — Ст. 145.
8. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 288.
9. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник / В.Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.
10. *Касьянок В.И.* Уголовная ответственность за транспортные преступления. — К. : Голов, изд-во издат. объед. «Выща школа», 1977. — 132 с.

Звоненко О.О. Суб'єкти або учасники суспільних відносин та соціальний взаємозв'язок у цих відносинах щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху

У статті досліджуються структурні елементи об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 288 КК України і, зокрема, суб'єктів або учасників та соціального взаємозв'язку в суспільних відносинах щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються дорожнього руху. Зазначено, що для визначення безпосереднього об'єкта цього складу злочину мають враховуватися лише суспільні відносини, що забезпечують дотримання правил, норм і стандартів дорожнього руху і які відповідають інтересам всього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання.

Ключові слова: об'єкт складу злочину, структурні елементи, суб'єкт, соціальний взаємозв'язок, забезпечення дорожнього руху.

Звоненко Е.А. Субъекты или участники общественных отношений и социальная взаимосвязь в этих отношениях, касающихся нарушения правил, норм и стандартов обеспечения дорожного движения

В статье исследуются структурные элементы объекта состава преступления, предусмотренного ст. 288 УК Украины и, в частности, субъектов или участников и социальной взаимосвязи в общественных отношениях при нарушении правил, норм и стандартов, касающихся дорожного движения. Указано, что для определения непо-

средственного объекта этого преступления должны учитываться только общественные отношения, обеспечивающие соблюдение правил, норм и стандартов дорожного движения и соответствующих интересам всего общества, а не интересам отдельного лица или его усмотрениям.

Ключевые слова: объект преступления, структурные элементы, субъект, социальная взаимосвязь, обеспечение дорожного движения.

Zvonenko O. Subjects or participants in social relations and social relationship in the relationship of the violations of rules, regulations and standards relating to road safety

The paper investigates the structural elements of the object of the offense under Art. 288 of the Criminal Code and in particular subjects or participants, and social relationships in public relations violations of rules, regulations and standards relating to road traffic. Stated that the determination of the direct object of the crime should be considered only public relations, to ensure compliance with rules, regulations and standards of traffic and related interests of society rather than the interests of the individual at its discretion preferences.

Keywords: object of the crime, structural elements, subject, social relationship, providing traffic.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014.

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ю.Б. Курилюк

*кандидат юридичних наук,
офіцер Департаменту охорони державного кордону
Адміністрації Держприкордонслужби України,
підполковник*

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація в сучасній Україні свідчить про необхідність удосконалення заходів і методів протидії злочинності, а складність соціальних процесів і трансформацій у сучасному світі передбачає необхідність переосмислення та узагальнення існуючих концепцій злочинності. Це передбачає розширення науково-дослідної бази, в тому числі за допомогою кримінологічного аналізу проблем злочинності. Підтвердженням цьому є встановлення як одного з пріоритетних напрямів розвитку правової науки у 2011–2015 рр. досліджень щодо методологічних і теоретичних проблем боротьби зі злочинністю в Україні в умовах сучасного розвитку [1].

У кримінології злочинність часто визначається як суспільний або суспільно-юридичний (суспільно-правовий) феномен при цьому термін «суспільний» іноді вживають як соціальний, що, на наш погляд, не є значним протиріччям, адже обидва значення наголошують на певні детермінації злочинності, що, принаймні, з часів античної філософії є аксіоматичним положенням [2, с. 10]. Суспільними (соціальними) явищами зазвичай називають такі, що є комплексним проявом природних (об'єктивних) і суб'єктивних (людських) чинників [3, с. 135].

Мета статті – охарактеризувати злочинність як соціальний феномен та фактори її детермінації в умовах глобальних соціальних процесів сучасності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Злочинність та її окремі прояви в сучасному українському суспільстві досліджувались у працях таких учених, як: Є.М. Блажівський, М.Г. Вербенський, В.В. Голіна, С.Ф. Денисов, О.М. Джу́жа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвинов, О.М. Литвак, Д.О. Назаренко, Ю.В. Нікітін, В.О. Туляков, В.Ф. Ущановський, В.І. Шакун, О.Н. Ярмиш та ін.

Основні результати дослідження. Твердження про те, що злочинність – це соціальне явище впливає, по-перше, з того, що воно існує у людському суспільстві, є реальністю суспільного життя. По-друге, вона являє собою одну з форм соціальної поведінки людини. По-третє, соціальна вона ще й тому, що в ролі злочинців виступають члени суспільства, які посягають на різні суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування суспільного організму. І по-четверте, злочинність за всіх умов соціальна за своїми причинами, за своїм безпосереднім вираженням та кінцевими наслідками, а також характеру засобів боротьби з нею. Злочинність є наслідком і результатом історично притаманних цьому суспільству соціальних протиріч [4, с. 50]. Злочинність соціальна ще й тому, що соціальними є її причини та умови, якими можуть

бути економічні, господарські, соціально-політичні, ідеологічні, морально-психологічні, організаційно-керівні та інші явища і процеси, що мають свідомо соціальний характер [5, с. 20].

У сучасному суспільстві гостро стоїть проблема злочинності, що нерозривно пов'язана із самим характером соціального розвитку та трансформації у сучасну епоху в багатьох державах світу. Не виключенням у цьому є й Україна. Переймаючись питанням про суть злочинності як соціального феномена в сучасну епоху і ставлячи за мету виявлення її специфіки в процесі соціальних змін, що відбуваються на рівні світового масштабу, в першу чергу ми потребуємо відповіді на запитання, що ж таке злочинність? Спроби відповісти на нього існували протягом всієї історії людства, оскільки можна стверджувати, що і саме існування злочинності настільки ж тривале, як і свідомо історія людства.

З давніх-давен людство намагалося приборкати протизаконну, деструктивну поведінку людей, що руйнує моральні канони і посягає на різні соціальні блага. Наукові уявлення про запобігання злочинності у минулому (Платон, Аристотель, Монтеск'є, Беккарія, Бентам, Говард, Маркс та ін.) були пов'язані із різними варіантами ліквідації і нейтралізації злочинності та її окремих проявів [6, с. 48]. Звісно злочинність властива будь-якому суспільству, оскільки у будь-якому суспільстві та на всіх історичних етапах існували люди, які здійснювали злочини та отримували за свої дії відповідне покарання або уникали його. Відповідно робилися (та і робляться) спроби осмислення феномена злочинності як в минулі епохи, так і в сучасний період історії людства.

Норма злочинності полягає у тому, що вона характерна для всіх без винятку людських суспільств та історичних періодів, проявляючись у тій чи іншій формі. Природно, що впродовж соціально-економічного та політичного розвитку суспільства трансформується сам характер злочинності, її відмінні ознаки, змінюються закони про кримінальну відповідальність, що тягне за собою можливі зміни у трактуванні певних діянь як злочинів чи правопорушень або навпаки визнання діянь незлочинними чи не правопорушеннями. Злочини ж, як слушно відмічає О.М. Литвинов, є найбільш соціально небезпечними діяннями, вони завдають шкоди життєво необхідним соціальним благам, заважають становленню та розвитку основних суспільних відносин [7, с. 12]. І якщо злочин – це окреме, а злочинність – загальне, то злочинність (як загальне) існує лише в конкретних злочинах (в окремому) [8, с. 151].

Злочинність в Україні є досить серйозним соціальним явищем, вона відволікає масштабні соціальні ресурси, вторгається у різні сфери політики, економіки, культури тощо, намагається опанувати владні структури, що загрожує національній безпеці [9, с. 3].

Російський дослідник О.С. Зайналабідов підкреслює, що розглядаючи злочин у філософському сенсі, тобто як онтологічний акт, насамперед доводиться помітити, що воно являє собою заперечення [10, с. 30]. Злочинна поведінка людини являє собою тим самим заперечення загальноприйнятних норм і правил поведінки, морально-етичних принципів, але виходить це заперечення від внутрішньої природи людини, оскільки якщо слідувати гегелівській

формулі «людина людині вовк», то людина спочатку зла за своєю природою, і ця її споконвічна злість може обмежити тільки інститут права [11, с. 129].

Разом з тим, трактування конкретного діяння як злочинного або незлочинного залежить від історичної та соціокультурної конкретики: ставлення до одного й того ж діяння як до злочинного або незлочинного може змінюватися і в одному суспільстві в різні історичні періоди, причому часто це відношення може змінюватися протягом вкрай короткого проміжку часу, відповідно змінюючи і сприйняття злочину в очах соціуму.

Спершу злочин визначається вчинком людини, спрямованим проти божественної волі, родових і племінних традицій і правил поведінки, що карається у відповідності з цими традиціями. З формування держави як соціального інституту злочин починають класифікувати як дію, спрямовану проти держави та правлячого режиму, а також таку, що іде у розріз із встановленими кодексом законами. Ще в платонівській «Державі» передбачалася відповідна шкала покарань: найбільш серйозно караються злочини проти релігії, потім – злочини проти держави і лише на третьому місці – загальнокримінальні злочини [12]. Злочинність не є тим феноменом, що виникає на порожньому місці, не маючи передумов у державі та суспільстві. З іншого боку, будучи значно детермінованою останніми, вона також впливає на державу як інституцію, на суспільний вимір людського буття [13, с. 6].

В.С. Ковальський зауважує, що діяння визнається злочином не лише тому, що воно заборонене законом, а й тому, що становить небезпеку для суспільства. Відповідно: по-перше, законодавець вправі визнавати злочином лише таке діяння, яке є суспільно небезпечним; по-друге, не будь-яке діяння, формально заборонене кримінальним законом (наприклад, крадіжка листка паперу), визнається злочином [14, с. 100].

Звісно, говорити про злочинність як про соціальний феномен можливо тільки по відношенню до суспільства, в якому присутні правові норми. Відсутність правових норм не дозволяє чітко розмежовувати злочинні і незлочинні діяння, тоді як будь-які правові норми мають на увазі заборону певних діянь і призначають за порушення цієї заборони певні покарання. Ці правові норми можуть складатися на основі традицій і звичаїв, релігійних приписів, постанов влади. Носіями правових норм виступають відповідно рід або плем'я, політичний лідер, релігійна спільнота тощо.

Із виникненням держави остання стає генератором і одночасно охоронцем прийнятих законів, здійснюючи каральні функції за їх порушення і невиконання. Відповідно й злочинні діяння отримують нову оцінку, виходячи з того, чи є вони порушенням законів конкретної держави чи ні. Для контролю над виконанням законів, боротьби з їх порушниками формується державний правоохоронний апарат. У той же час відбувається і консолідація людей, орієнтованих на систематичне порушення законів держави для досягнення певних цілей, насамперед корисливого характеру.

Розглядаючи виникнення феномена злочинності, С.М. Іншаков зазначає, що спочатку нормою буття було існування небезпечних діянь, які до моменту появи суспільства, як такого, перетворилися з просто небезпечних

діянь у діяння, що несуть у собі суспільну небезпеку та, відповідно, забороняються суспільними нормами і традиціями. У результаті відбулася поява феномена злочинності як оціночної оболонки, що наповнюється реальними суспільно небезпечними діяннями [15, с. 21, 22].

У цьому контексті необхідно більш детально зупинитися на соціальному аналізі поняття закону. Ми можемо визначити закон як нормативний акт, покликаний регулювати певні відносини у різних сферах соціальної діяльності. Стосовно теми цього дослідження закон насамперед слід розглядати як нормативно-правовий акт, який встановлює кримінальну відповідальність за вчинення певних діянь проти особи, власності, держави тощо. Залежно від соціально-політичної та історико-культурної конкретики, зміст закону може змінюватися, в різних суспільствах одне і те ж діяння може вважатися злочинним або не рахуватися злочинним, у залежності від специфіки соціальних відносин кожного конкретного суспільства.

Наприклад, сьогодні ми не розглядаємо любителів кави як правопорушників, однак у XVII–XVIII ст. кавопиття вважалось злочинним діянням у Швеції – Фінляндії. Вбивство дітей у древній Спарті було моральним правом батьків, не вважалось злочином, – прикладів подібного роду мінливості визначення злочинних діянь в історії людства не злічити [16, с. 36].

Тотожний або навпаки не тотожний закон морально-етичним нормам, моральності – питання, протягом століть залишається дискусійним. Багато дослідників пов'язували поняття закону з феноменом моральності, однак ми вважаємо більш доцільним все ж співвідношення закону з правовими нормами конкретної держави, оскільки моральні норми в різних суспільствах можуть відрізнятись, аж до прямої протилежності.

Вчинення людиною злочину передбачає зневажливе або його протестне ставлення або до держави та її законів та правоохоронної системи, або до суспільства в цілому [17]. В основі вчинення злочину можуть лежати різні мотиви, але якщо людина передбачає для себе можливість вчинення злочину, то він не сприймає існуючі правові норми як такі, що є обов'язковими для дотримання. Ним вибудовується певний ланцюжок виправдань можливості його злочинної поведінки у тих випадках, коли традиції, звичаї, почуття обов'язку вступають у конфлікт з нормами права.

Необхідно відзначити, що злочинність детермінується цілим комплексом умов, що мають свої причини. Це, як правило, соціально-економічні, соціально-політичні, суспільно-управлінські процеси й явища більш високого рівня [3, с. 212], які ми можемо визначити як соціальні корені злочинності. Залежно від тимчасової і територіальної конкретики, соціальні корені злочинності можуть набувати різний зміст, проте в більшості випадків вони включають у себе соціальну диференціацію та поляризацію суспільства, проблеми кризи системи цінностей і поведінкових установок, політичну та економічну нестабільність. Разом із тим, до соціальних коренів злочинності слід віднести етнокультурні особливості окремих етнічних груп, оскільки окремі етноси з більшою частотою демонструють злочинну поведінку своїх представників в порівнянні з іншими етнічними групами.

Д.О. Назаренко підкреслює, що відтворення злочинності в суспільстві епохи постмодерну спостерігалось й продовжує спостерігатися в надскладних соціокультурних умовах, які характеризуються відкритістю інформаційного простору, глобалізаційними тенденціями в політичній, економічній сферах, системною кризою управління, колосальним дисбалансом у розподілі матеріальних благ і природним ресурсів занепадом ідеологічних основ публічного адміністрування, в значній мірі фрагментарністю наукового знання тощо [18, с. 5]. Не слід ігнорувати і біологічні, антропологічні причини.

Є.Ю. Смотрицький, розглядаючи питання соціальних причин злочинності, слушно зауважує, що людина, загублена у натовпі, відчужена від конкретного людського співтовариства (громади, комуни, племені), в умовах руйнування традицій і способу життя, розпалювана спокусами реклами, заздрістю і фрустрацією схильна впадати в стан деморалізації, що переходить в аморальність. Якщо помножити соціальний дискомфорт на духовну деградацію, на втрату сенсу, а значить, і цінності життя, то дивуватися криміналізації суспільства не доводиться. Неясність цілей породжує нерозбірливість засобів [19].

Залежно від рівня стабільності суспільства, стійкості соціального порядку, політичних, економічних та соціокультурних факторів, злочинність може або здобувати більш значимі позиції в соціальній системі, або втрачати їх. Але повне зникнення злочинності в рамках соціальної системи не виявляється можливим. Погоджуючись із твердженням про те, що «злочинність це глибинні процеси, які проходять у соціумі» [20, с. 179], відзначимо – злочинність також є сукупністю злочинів як індивідуальних актів.

У цьому контексті ми можемо прийти до висновку, що індивідуалізація злочинності постає особливо небезпечною тенденцією в сучасному світі в умовах атомізації суспільства і розриву соціальних зв'язків. Вплив кримінального світу як організованої системи може бути ослаблена за допомогою вдосконалення нормативно-правової бази, оптимізації роботи правоохоронних органів, але злочини як індивідуальні акти залишаться в будь-якому випадку, оскільки постають результатом вибору конкретної особи. Цей вибір далеко не в усіх випадках соціально детермінований: індивідуальний злочин може мати психологічне підґрунтя, тобто особливості психології і психіки злочинця, знаходження його в афективному стані, алкогольному, наркотичному або токсичному сп'янінні тощо.

Говорячи про соціокультурні аспекти злочинності як соціального феномена, її можна визначити як певну зворотну, «вивернуту» сторону культури. Збудований на принципі одвічного протиставлення добра і зла, образ паралельного офіційним – «тіньового» світу, дає можливість підкреслити моральну невідповідність злочинності ідеям справедливості та громадському порядку в цілому. Хоча для певного типу людей і під впливом відповідних обставин «злочинний світ» може здаватися привабливим і навіть справедливим, у тому числі й порівняно з державними законами, особливо якщо їх дотримання характеризується наявністю подвійних стандартів. Адже, як слушно відмічає С.Ф. Денисов, маючи можливість отримувати з різних інформаційних джерел (переважно через телебачення та Інтернет) дані щодо не притягнення до кри-

мінальної відповідальності різних високопосадовців та представників олігархічних кланів, люди усвідомлюють штучність і корпоративну спрямованість створюваних в Україні норм кримінального законодавства [21, с. 343].

У сучасному суспільстві кримінальний світ уявляється як певне абсолютне зло, хоча і для нього характерні певні традиції та правила, на кшталт морально-етичних норм, мають табу на певні дії як в межах злочинних співтовариств (крадіжки у своїх тощо), так і щодо ставлення до суспільства (вчинення сексуальних злочинів проти неповнолітніх тощо). Часто злочинці керуються цілком благородними, навіть з точки зору загальноприйнятої моралі, спонуканнями. Здійснювані ними злочини можуть зустрічати суспільне схвалення або, принаймні, розуміння.

У свою чергу, і держава в особі її репресивного апарату може виступати в ролі колективного злочинця, здійснюючи серйозні злочини проти людства (досить навести численні приклади диктаторських режимів, жертвами яких стали мільйони людей на всіх континентах). Ось візьмемо, наприклад, організовану злочинність. В.Ф. Ущатовський відмічає, що як багатоаспектне соціальне зло така злочинність обов'язково зовнішньо респектабельна та пов'язана з державними органами управління, економікою або структурами діяльності групи осіб [22, с. 50].

Як писав С.Л. Франк, можна сказати, що ніякі лиходії і злочинці не накоїли у світі стільки зла, що не пролили стільки людської крові, як люди, які хотіли бути рятівниками людства [23, с. 88]. Люди, які в одному світі постають злочинцями, терористами, бандитами, в «паралельному вимірі» світу і моралі можуть вважатися борцями за свободу, революціонерами, генераторами ідей соціального чи національного визволення. Яскравим прикладом цьому є жахливі події, що відбуваються сьогодні на території східних областей нашої країни.

Злочинність стає більш динамічною, звужуються часові проміжки її стійкості, детермінаційний комплекс насичується кримінологічними факторами транснаціонального характеру, загострюються внутрішньодержавні суперечності, а також особистісні конфлікти в умовах невизначеного за ціннісними та стратегічно визначеними критеріями соціального й інформаційного простору [24, с. 8].

Ми можемо спостерігати прогресуючі відмінності між мораллю сучасного суспільства і традиційного суспільства, що особливо чітко проглядається на прикладі численних мігрантів, що прибувають у розвинені західні країни, в Україну з держав «третього світу» і привносять у приймаючі суспільства традиції, цінності та поведінкові установки своїх країн, етнічних груп. Так, як пише Д.О. Назаренко, інтеграціоналізуючись, нелегальні міграційні потоки сприяють, з одного боку, утвердженню у світі мультикультуризму, а з іншого – є соціальною базою окремої частини злочинності, в тому числі й з міжнародним корінням [18, с. 255].

У багатьох випадках невідповідність ціннісних установок стає однією з причин вчинення іноземцями-мігрантами правопорушень і злочинів (у тому числі тяжких) на території приймаючих держав. При цьому самі мігранти можуть бути впевнені в тому, що не здійснюють ніяких протизаконних і амо-

ральних діянь, оскільки на їх батьківщині такі дії не розглядаються як протиправні або тягнуть за собою вкрай незначні покарання.

Однак, у приймаючому суспільстві вони, здійснюючи заборонені законом і не схвалювані суспільною мораллю діяння, стають і з правової, і з моральної точки зору злочинцями. Водночас для співвітчизників, особливо тих, що нетривалий час живуть у приймаючій державі, співгромадяни, які вчинили такі «спірні» злочини, не є злочинцями. Тобто виникає питання, чи слід іммігрантів-злочинців оцінювати за тими ж критеріями, що й злочинців з числа корінних жителів? Чи працює в цьому випадку широко поширене в даний час формулювання «злочинність не має національності»?

Важливо враховувати ту обставину, що сучасне суспільство насправді мало схоже на ідеал. Сучасність цілком допускає зло в його різних проявах, а значить, злочинність теж не є винятком. Норвежець Андреас Брейвік, який вчинив у липні 2011 р. масове вбивство активістів соціалістичної партії з мігрантського середовища, – типовий приклад злочинця, що здійснює злодіяння в ім'я благих цілей (з точки зору його численних однодумців і співчуваючих), причому цей злочин стає розплатою за політику влади щодо інших злочинців – мігрантів, які не отримують заслуженого суворого покарання з причини панування у внутрішній політиці європейських держав мультикультурної підтримки.

З одного боку пом'якшення, а з другого – посилення сучасного українського репресивного механізму по відношенню до злочинів у міграційній сфері свідчить про неефективність цієї діяльності з боку держави. Це підтверджується сьогоднішнім, коли громадяни іншої держави вільно та безсоромно у злочинний спосіб захоплюють міста та землі української держави, а в той же час громадяни України стають вимушеними переселенцями.

Масова міграція тягне за собою інтернаціоналізацію злочинного середовища і неминуче зіткнення в соціальному просторі українського суспільства правових норм, закріплених законодавством України, і традиційних цінностей і звичаїв іноетнічних та інокультурних груп, які не поспішають асимілюватися в українському суспільстві та прийняти в повному обсязі чинні закони держави, культуру приймаючого соціуму. Культурна несумісність етнічних груп, що знаходяться на різних щаблях соціального та соціокультурного розвитку також виступає в якості одного з важливих факторів, що обумовлюють відтворення злочинності в сучасному українському суспільстві. Не винятком, на нашу думку, є вивчення, всебічна підтримка та розвиток державної мови приймаючого суспільства.

Ми не можемо не відзначити, що в сучасному світі злочинність і злочин як такий істотно трансформувалися та розвинулися. Такий висновок дозволяє нам зробити хоча б той факт, що злочинність набуває транснаціональні масштаби, підвищуючи свою організованість і тісно зрощується з бізнесом та управлінською системою.

Криміналізація влади та бізнесу, їх тісна взаємодія зі злочинним світом, як ми можемо відзначити, типові для нестабільних у політичному та економічному відношенні держав, у першу чергу для країн «третього світу», а також

країн, які переживають період трансформаційних перетворень, переходу до інших форм політичного устрою й економічних відносин.

Такий різновид злочинності як транснаціональна злочинність, як зауважує М.Г. Вербенський, не є проблемою тільки країн третього світу або країн з перехідною економікою, в яких у силу слабого розвитку легального сектора економіки і політичних інститутів держава в цілому виявляється значною мірою залежною від діючих на її території кримінальних співтовариств, представники яких найчастіше займають ключові посади в органах влади. Велику загрозу транснаціональна злочинність становить для країн, які традиційно належать до числа розвинутих, адже саме вона все частіше стає системним фактором регулювання суспільних відносин у важливих сферах життєдіяльності суспільства [25, с. 7, 317].

Безумовно, кримінал має зв'язки із владою та бізнесом і в США, і в країнах Західної Європи, однак ніде в розвинених країнах не відзначається настільки високий ступінь зрощування криміналу з політичною та економічною елітою, як в країнах «третього світу» і на пострадянському просторі.

Поширення злочинності є, якщо розглядати цей феномен з філософської точки зору, одним із наслідків загальної деструктивізації поведінкових установок значної частини населення країни. Не тільки корисливі прагнення, але й часто безглузда і невинуватна жорстокість відрізняють сучасну українську злочинність. Процеси глобалізації та інформатизації сучасного соціуму сприяють поширенню пропагованих у засобах мас-медіа культу сили, влади і грошей, яких більшість населення ніколи не зможе досягти іншими шляхами, окрім як злочинною діяльністю. В.М. Дрьомін відмічає, що засоби масової інформації «зомбують» людей демонстрацією різних прикладів насильства в нашому житті [26, с. 533].

Однак, агресія і насильство пронизують суспільство не тільки завдяки соціокультурним віянням сучасності (масова культура з притаманною їй пропагандою культу сили, влади і грошей), але й через відсутність елементарного виховання, душевної теплоти і розуміння в багатьох сім'ях.

С.Ф. Денисов, досліджуючи детермінанти молодіжної злочинності, встановив, що сьогодні вищими посадовцями супроводжувана популяризація злочинів та кримінофільно орієнтованих життєвих сценаріїв і моделей свідомості поведінки через ЗМІ призвела до мезорівневих збоїв у системі соціалізації, навчання, виховання і праці на рівні інституцій освіти, сім'ї та праці. Прогресуюча кримінально-правова гіпосоціалізація і десоціалізація молоді, що супроводжується нарощуванням розчарування, розпачу розгульності, дезорієнтованості, кримінально-правовою аномією загалом, має свої мезорівнево-інституційні витоки [21, с. 129].

Тут виникає питання: чи можна говорити про те, що деструктивна поведінка є вільним вибором особистості, коли її формування відбувається в умовах кризи і розпаду інституту традиційної сім'ї, педагогічної системи тощо? Засвоєні з дитинства й юності негативні установки та стереотипи поведінки переносяться у доросле життя, підліткова хуліганська агресія трансформується – при певному збігу обставин – у злочинну поведінку, в тому числі і в орга-

нізовану злочинність. Найпростішим підтвердженням цьому є «життєвий шлях» четвертого президента сучасної України.

Тут необхідно зазначити, що професійна злочинність існує споконвіку та являє собою відносно самостійний вид стійкої систематичної злочинної діяльності, суб'єкти якої, володіючи відповідними спеціальними навичками, знаннями і вміннями, займаються кримінальним промислом по здобуванню основного або додаткового доходу, підтримуючи при цьому зв'язок з антисоціальним середовищем, близьким до їх власної орієнтації, установок і субкультури [27, с. 248].

Великомасштабна корупція у пострадянському українському суспільстві сприяла тому, що у зв'язок зі злочинним світом втягнуто багато представників органів виконавчої влади та правоохоронної системи, в той же час кримінальний світ також не залишився осторонь та інфільтрував своїх представників у державні структури.

У пострадянський період нове керівництво країни не зуміло організувати належний контроль над діяльністю правоохоронних органів. До того ж постійна зміна керівництва організацій, відповідальних за боротьбу з організованою злочинністю, безумовно, завдала цій роботі колосальний збиток. Налагоджені за довгі роки різнобічні зв'язки правоохоронців з цивільним населенням зійшли нанівець. У двохтисячні роки, як видавалось, зміцнення владної вертикалі в країні сприяло становленню відносного правопорядку, але події кінця 2013 – початку 2014 рр. свідчать, що декриміналізація українського соціуму так і не відбулася.

Соціальна аномія українського суспільства створила сприятливий фон для розвитку злочинності в країні і, що ще небезпечніше, сприяла криміналізації свідомості певної частини українського населення, що виражається в трансформації ціннісних та поведінкових установок, розширенні граней дозволеного. Особливо тривожним фактором виглядає криміналізація правоохоронної системи, державної влади, окремі представники яких сприймають світогляд і спосіб життя кримінального середовища. Поширення серед них криміналізованої системи цінностей не тільки дискредитує всю роботу правоохоронної системи та державної влади в цілому, а й прямо загрожує національній безпеці держави, оскільки замість служіння державним інтересам працівники органів влади та правоохоронних структур ставлять на пріоритетні позиції власний кар'єрний зріст і комерційну вигоду.

Інтенсифікація практично всіх структурних складових злочинності, зокрема економічної й організованої злочинності, їх об'єднання з найвищими ешелонами політичної влади і криміналізація значної частини суспільства, відбувається в контексті інтеграції внутрішньодержавних і загальноцивілізаційних деструктивних метаморфоз [24, с. 7].

Звісно, що разом із загостренням економічної і соціальної кризи в Україні загострюється і критика державної влади і не тільки у вузькому колі. О.М. Литвак відмічає, що така критика відбувається вже на різних рівнях, особливо з трибуни Верховної Ради, обвинувачення у злочинній діяльності линуть не лише щодо окремих посадових осіб, а й виконавчої влади в цілому, яка визначається як злочинний режим [27, с. 10]. Всеохоплююча, тотальна

корупція, злочинні «схеми», «піраміди» тощо в усіх державних установах призвели до того, що й сама система кримінальної юстиції стала криміногенним чинником, перетворилася в джерело загроз національній безпеці [29, с. 136].

Криміналізація еліти неминуче стає одним із основних факторів поширення злочинності в суспільстві загалом, причому специфічну так звану «філософію злочинного світу» в разі її сприйняття політичною та економічною елітами, трансляції в суспільство за допомогою масової культури, переймають представники самих різних соціальних верств і груп. Відбувається трансформація суспільного сприйняття правових норм, які розглядаються тепер не стільки як обов'язкові до виконання, скільки як перешкоди на шляху в досягненні поставлених цілей, які можна і слід обходити всіма можливими способами, в тому числі і протизаконними.

На нашу думку, в сучасному світі злочинність стала свого роду віддзеркаленням великого спектру суперечливості існуючих соціальних відносин. Принципово важливу роль відіграє та обставина, що за своєю природою злочинність є саме соціальним явищем. Соціальними факторами значною мірою визначаються не тільки рівень поширення злочинності, але й її сутнісний зміст. Водночас злочинність як соціальний феномен, породжена сукупністю певних факторів, і сприяє відтворенню цих факторів, тобто існує очевидний зворотний зв'язок, універсальна взаємодія між соціальними факторами, що детермінують злочинність, і злочинністю, високий рівень якої сприяє збереженню та навіть посилюванню даних факторів.

Висновки. Підбиваючи підсумки цього дослідження, необхідно зазначити наступне. Злочинність існує у кожному суспільстві, яке має правові норми, що дозволяє визначити злочинність як аномалію іншим, поряд з правом як нормою, аспектом функціонування єдиної соціальної системи. Детермінованість соціальними факторами перетворює злочинність у соціальне явище, трансформації якого обумовлені процесами, що відбуваються в соціумі. Відповідно, феномен злочинності не може розглядатися поза загальним контекстом вивчення соціальних трансформацій у сучасному світі, оскільки тенденції існування і зміни сучасної злочинності мають глобальну природу. Вивчення соціальних детермінант злочинності в сучасному світі передбачає звернення до виявлення основних тенденцій формування злочинності та її трансформації в контексті соціальної динаміки.

Сучасний розвиток злочинності визначається трьома ключовими тенденціями, що формують природу злочинності як соціального феномена в сучасному суспільстві: криміналізацією свідомості внаслідок деформацій правової культури; розривом традиційних соціальних зв'язків між людьми в контексті масової міграції та соціальної поляризації суспільства; деструктивним сприйняттям реальності внаслідок руйнування традиційної для теперішнього суспільства системи цінностей. Етичний плюралізм ускладнює моральну оцінку злочинних діянь і створює підґрунтя для виправдання кримінальної поведінки, що в комплексі з проблемами соціального та соціокультурного характеру (міграція, криза ідентичності тощо) стає безпосередньою причиною криміналізації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пріоритетні напрями розвитку правової науки у 2011–2015 рр., затверджені постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 № 14-10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів від 05.03.2012 № 4-12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aprnu.kharkiv.org/doc/Priorytetni_napryamy.pdf
2. *Вербенський М.Г.* Транснаціональна злочинність: Монографія / М.Г. Вербенський. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2009. – 356 с.
3. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика [у 3-х кн.]. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К. : ВД «Ін Юре», 2007. – 424 с.
4. *Даньшин И.Н.* Общетеоретические проблемы криминологии: монография / И.Н. Даньшин. – Х. : Прапор, 2005. – 224 с.
5. *Фролова О.Г.* Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навчальний посібник / О.Г. Фролова. – К. : АртЕк, 1997. – 208 с.
6. *Голіна В.В.* Нові підходи до запобігання злочинності в Україні / В.В. Голіна, М.Г. Колодяжний // Питання боротьби зі злочинністю. – 2012. – Вип. 24. – С. 48–56.
7. *Литвинов О.М.* Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів в Україні: Монографія / О.М. Литвинов. – Херсон : ОЛДІ-плюс, 2003. – 312 с.
8. *Сметаніна Н.* Злочинність та її прояви: питання класифікації / Н. Сметаніна // Публічне право. – 2013. – № 2(10). – С. 151–157.
9. *Панов М.І.* Вітальне слово // Теоретичні та практичні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні: матер. V міжвуз. наук. студ. конф. з кримінології (Харків, 27 листопада 2006 р.). – Х. : НЮАУ, 2006. – С. 3.
10. *Зайналабидов А.С.* Преступность в современном российском обществе: опыт системного анализа: дис. ... д-ра филос. наук – 09.00.11 / А.С. Зайналабидов; Ростовський гос. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2004. – 347 с.
11. *Гегель Г.В.Ф.* Основи філософії права, або Природне право і державознавство / [пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра]. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.
12. Платон. Диалоги: [пер. с древнегреч.] – Х. : Фолио, 2013. – 316 с.
13. *Шандра Б.Б.* Філософсько-правовий аналіз злочинності як імплементації суспільної свідомості у злочинну діяльність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук – 12.00.12 / Б.Б. Шандра; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2014. – 17 с.
14. Українське кримінальне право. Загальна частина: Підручник / [П.С. Берзін, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров та ін.]; за заг. ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
15. *Иншаков С.М.* Криминология: Учебник / С.М. Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2000. – 432 с.
16. *Туляков В.А.* Виктимология: социальные и криминологические проблемы: Монография / В.А. Туляков. – О. : Юр. лит-ра, 2000. – 336 с.
17. *Розов Н.С.* Природа преступности и механизмы криминализации общества / Н.С. Розов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2006. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/01/1214825114/8aRosov.pdf>
18. *Назаренко Д.О.* Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам: Монографія / Д.О. Назаренко. – Х. : Діса плюс, 2013. – 524 с.

19. *Смотрцицкий Е.Ю.* Глобализация и люмпенизация: социальные корни преступности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/smotr/smotr1.html>

20. *Нікітін Ю.В.* Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: Монографія / Ю.В. Нікітін. – К. : Нац. акад. управ., 2009. – 373 с.

21. *Денисов С.Ф.* Детермінанти злочинності і моделі кримінологічної превенції злочинів молоді: Монографія / С.Ф. Денисов. – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2010. – 396 с.

22. *Ущатовський В.Ф.* Протидія організованої злочинності: Монографія / В.Ф. Ущатовський. – К. : ДНДІ МВСУ, 2009. – 532 с.

23. *Франк С.Л.* Ересь утопізма // По ту сторону правого і левого: сб. статей. – 1972. – С. 85–106.

24. *Блажівський Є.М.* Моніторинг протидії злочинності в Україні: Монографія / Є.М. Блажівський. – Х. : Золота миля, 2013. – 372 с.

25. *Вербенський М.Г.* Транснаціональна злочинність: Монографія / М.Г. Вербенський. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009. – 356 с.

26. *Дрьомін В.М.* Інституційна концепція злочинності // Правова доктрина України [у 5 т.]. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / [Ю.В. Баулін Ю.В., В.І. Борисов, В.С. Батиргареева та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – 1240 с. – С. 532–551.

27. *Литвак О.М.* Держава і злочинність: Монографія / О.М. Литвак. – К. : Атіка, 2004. – 304 с.

28. *Даньшин І.М.* Професійна злочинність та її запобігання // Кримінологія. Загальна та Особлива частини: Підручник / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.]; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.

29. *Ярмиш О.* Громадянське суспільство і злочинність / О. Ярмиш // Право України. – 2014. – № 4. – С. 134–140.

Курилюк Ю.Б. Соціальна зумовленість злочинності в сучасному суспільстві

У статті розглянуто злочинність як соціальний феномен та визначено ключові тенденції, що формують її природу, а також її детермінаційні фактори в умовах глобальних соціальних процесів сучасності.

Ключові слова: злочинність, соціальні корені злочинності, детермінація.

Курылюк Ю.Б. Социальная обусловленность преступности в современном обществе

В статье рассматривается преступность как социальный феномен и определены ключевые тенденции, формирующие ее сущность, а также факторы ее детерминации в условиях глобальных социальных процессов современности.

Ключевые слова: преступность, социальные корни преступности, детерминация.

Kuryliuk Y.B. Social stipulation of a crime in the modern society

In the Article crime as a social phenomenon is considered and key tendencies, which form its nature, and determination factors under the conditions of social processes of modernity are determined.

Key words: crime, social roots of crime, determination.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2014.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.175 КК УКРАЇНИ

О.М. Олейнічук

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Предмет злочину щодо невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат має важливе значення як для теорії кримінального права, так і для кваліфікації діянь, передбачених ст. 175 КК України [2].

Приблизний (зразковий) [3, с.102] перелік предметів зазначеного злочину потребує нашого дослідження та вироблення більш повного і точного його поняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань кримінальної відповідальності за злочин щодо невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, зокрема зробили: П.П. Андрушко, А.П. Бабій, С.І. Бородин, Ю.С. Варанкіна, Ю.В. Гродецький, Н.Ю. Гронська, І.О. Зінченко, Д.Л. Кокорін, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, Є.І. Сокоєва, А.В. Тарасенко, В.В. Топчій, Є.В. Шевченко та інші. Проблему предмета злочину досліджували В.Я. Тацій, С.Б. Гавриш, В.К. Гришук, М.Й. Коржанський, С.Я. Лихова, В.К. Матвійчук, Б.С. Нікіфоров та інші.

Не дивлячись на те, що проблема досліджуваного нами предмета злочину має певну теоретичну розробку в кримінально-правовій літературі та юридичній науці [4, с. 386-391; 5, с. 53-77; 6, с. 21-30; 7, с. 65-85; 8, с. 33-60; 9, с. 72-92; 10, с. 519-522; 11, с. 304-308; 12, с. 179; 13, с. 462-463], вона ще потребує подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні предмета злочину щодо невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат та вироблення нового уточненого його поняття.

Основні результати дослідження. Розпочнемо з того, що в науковій літературі під предметом злочину розуміють предмет матеріального світу, з приводу якого чи в зв'язку з яким вчинюється злочин [14, с. 61] або під предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [3, с. 100]. Також зазначають, що юридично-визначений предмет злочину – це такий структурний, відносно самостійний компонент об'єкту, через який винна особа безпосередньо здійснює вплив на конкретне суспільне відношення у цілому [15, с. 295]. А, фактичний предмет злочину – це встановлений у повній відповідності з кримінальним законодавством відносно самостійний компонент фактичного об'єкту злочину [15, с. 296]. Так Ю.О. Кучер та М.В. Мазур доводять, що на відміну від

юридично-визначеного предмету, який є юридичною абстракцією, своєрідною гіпотезою законодавця та передбачений у диспозиціях відповідних норм, фактичний предмет існує у реальній дійсності повсякденного життя і знаходиться у стані суворої якісної адекватності з юридичним предметом, але водночас кількісно ніколи не здатен вичерпати його абсолютного змісту [15, с. 296].

Спираючись на вищезазначені визначення предмета злочину та розуміючи, що загальні теоретичні положення кримінального права щодо нього достатньо глибоко вивчені в кримінально-правовій літературі, про що переконливо доводять в своїй праці В.К. Матвійчук та І.О. Харь [16, с. 47], зупинятися на їх дослідженні не будемо, а безпосередньо перейдемо до аналізу предмета досліджуваного складу злочину.

Насамперед зазначений аналіз слід проводити з визначення місця досліджуваного предмета злочину в структурі складу злочину, що посягає на невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. По-друге, потрібно розмежувати предмет злочину, предмет відносин і предмет посягання у злочинах, що стосуються невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. По-третє, показати значення предмету досліджуваного злочину.

В.К. Матвійчук щодо місця предмету злочину в структурі складу злочину під час визначення характеристики й особливостей досліджуваного ним предмета злочину, виділив, що одні автори стверджують, що предмет злочину знаходиться за межею об'єкта; другі криміналісти ототожнюють безпосередній об'єкт і предмет злочину; треті дослідники розглядають предмет злочину як складову частину об'єкта; четверті – зазначають, що предмет злочину не самостійний елемент складу злочину, а лише ознака складу злочину [17, с. 178; 18, с. 71].

Аналіз зазначених вище точок зору не є предметом цієї роботи, а тому вважаємо слід погодитися з обґрунтованими висновками В.К. Матвійчука [17, с. 178-181; 18, с. 71-74], що визначають місце предмета злочину в структурі складу злочину та взяти їх за основу. Отже, враховуючи доводи Д.Н. Розенберга щодо перебування предмету злочину за межею об'єкта [19, с. 71], цей підхід В.К. Матвійчук назвав вірним, тому що виділення предмету злочину в окрему ознаку з наданням йому законодавцем того чи іншого значення, властивостей, функцій визначає його як самостійну і необхідну ознаку конкретного складу злочину (факультативну – загального складу злочину) [17, с. 178; 18, с. 72] та частково погоджуючись з твердженнями В.Я. Тація [3, с.100], можемо зазначити, що предмет злочину, передбачений ст.175 КК України, є самостійною і необхідною ознакою цього конкретного складу злочину, хоча й існує поряд з об'єктом. Але, В.Я. Тація доводить, що предмет злочину як самостійна ознака злочину завжди існує поряд з об'єктом і що саме об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу злочину [3, с. 103]. В.К. Матвійчук піддав сумніву судження В.Я. Тація, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину і зазначив, що в дійсності ж, на рівні указаної абстракції можливий і такий підхід, але на рівні конкретного складу злочину таке судження хибне, так як у цьому випадку предмет може

бути лише обов'язковим елементом, коли він указаний у диспозиції певної статті КК України [17, с. 181; 18, с. 74]. Із зазначеною думкою слід погодитися, адже, досліджені В.К. Матвійчуком значення понять «елемент» та «ознака» є тотожними і мають однакове значення в кримінальному праві для характеристики складу злочину [17, с. 180; 18, с. 73]. Також ми не можемо погодитися з В.Я. Тацієм, що об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу злочину. Таке пояснення ґрунтується на тому, що предмет як правове явище має ряд юридичних ознак, які також має досліджуваний нами предмет щодо невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Визначившись із місцем предмету злочину в структурі складу злочину (його правовою природою) можемо перейти до дослідження підстав розмежування предмета злочину, предмета відносин і предмета посягання в досліджуваному злочині.

Враховуючи вищезазначене, предметом досліджуваного злочину є самостійна ознака складу злочину невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат у вигляді грошових коштів, що існує поряд з безпосереднім об'єктом [20, с. 86], а саме з суспільними відносинами, які забезпечують умови з своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Так як предмет досліджуваного злочину з'ясовано, то нам залишається визначитись із відповідним предметом відносин, який є складовою частиною – структурним елементом об'єкта складу злочину. Зокрема В.Я. Тацій зазначає, що предметом суспільних відносин слушно називають усе те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують самі ці відносини і що предметом суспільних відносин можуть виступати насамперед різного роду фізичні тіла, речі (природні об'єкти, різні товари чи предмети, що не мають ознак товару), а також сама людина [3, с. 98-99]. З цим твердженням можна погодитись та зауважити, що суспільні відносини, які забезпечують умови з своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат є матеріальними, адже до їх складу входить матеріальний предмет, насамперед це кошти [21, с. 581], а саме: гроші – металеві й паперові знаки, що є мірою вартості за купівлі та продажу [21, с. 263], в т.ч. і електронні гроші – грошові засоби, які використовуються в електронній системі банківських послуг; капітал – у відповідному значенні сукупність коштів (майно, гроші, нерухомість) [21, с. 521]; матеріальні цінності – цінності у речовій, матеріальній формі, у вигляді майна, товарів, предметів [21, с. 651]. У даній роботі ми навмисно зазначили більш ширше поняття «кошти», яке включає досліджуваний нами предмет. Слід відмітити, що наприклад такий предмет як «надання послуг», що входив у порядок погашення заборгованості з виплати пенсій шляхом видачі за бажанням пенсіонерів товарів (надання послуг), зазначений В.В. Топчієм [5, с. 75], на сьогоднішній день у законодавстві не має місця, адже цей порядок втратив чинність. Так, у Цивільному кодексі України в ч.1 ст.192 «Гроші (грошові

кошти)» зазначено, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня [22].

Цікавим є зауваження Л.М. Кравченко, що останнім часом розвиток платіжних систем характеризується поступовим звуженням сфери використання готівки та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Електронні гроші широко залучаються до обігу і стають важливим інструментом фінансової інфраструктури. Вказані процеси практично поглинули механізм виплати заробітних плат, пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги. На сьогодні майже кожний громадянин має зарплатну, пенсійну чи іншу соціальну платіжну картку [23]. Отже, слід звернути увагу на таке поняття як «електронні гроші» та з'ясувати до якої групи суспільних відносин вони відносяться – до матеріальних чи нематеріальних. Не вдаючись до глибокої дискусії з цього питання, вважаємо, що визначення «електронні гроші» запропоноване І.О. Трубіним є вдалим. Зокрема, він зазначає, що «електронні гроші» – це платіжний інструмент, який відображає кількісне вираження вартості грошового еквівалента, що забезпечується реальними грошовими коштами та має статус безстрокових грошових зобов'язань емітента на пред'явника в електронній формі, зберігаються та передаються на спеціальному електронному пристрої (носії), при цьому відповідна передача може сприйматись як здійснення платежу [24, с. 10]. Зазначене визначення відповідає і загальноприйнятим відповідним визначенням Європейського Союзу [25, с. 15]. Отже, саме кількісне вираження вартості грошового еквівалента, що забезпечується реальними грошовими коштами і дозволяє нам все ж таки віднести їх до матеріальних, хоча й в опосередкованій формі.

У нашому дослідженні слушним буде звернути увагу на твердження В.Я. Тація, що предмет злочину в окремих випадках може збігатися з предметом суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Такий збіг має місце тоді, коли ті чи інші предмети, які входять до структури об'єкта злочину, законодавець наділяє додатково й функціями предмета суспільного відношення, тобто додає йому ще й інше правове значення. Так, збігаються предмет злочину і предмети суспільних відносин у таких злочинах, як крадіжка, грабіж, шахрайство та інші злочини проти власності [3, с. 103]. Зокрема, ч.1 ст.326 «Право державної власності» Цивільного кодексу України передбачено, що грошові кошти належать державі Україна [22], якими відповідно до нормативно-правових актів України саме і здійснюються виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Із зазначеного можна зробити висновок, що такий збіг досліджуваних нами предметів у певній мірі має місце. Адже, дозволені законодавством України види таких коштів є також і фактичними предметами злочину. Але все ж таки, як вірно зазначив В.Я. Тацій, структура будь-яких суспільних відносин незмінна й одним із її елементів є предмет суспільних відносин, якими він властивостями не володіє і в якій би формі він не виявлявся, у складі суспільних він завжди є їх предметом, його ніяк не можна називати чимось іншим (наприклад, предметом злочину або

предметом посягання) і вивчатися він повинен лише як структурний елемент суспільних відносин [26, с. 27].

В.К. Матвійчук довів, що предмет суспільних відносин далеко не в усіх стосунках піддається безпосередньому впливу, але його встановлення є обов'язковим, бо без правильного визначення предмета (як системоутворюючої частини цілого) неможливе і точне визначення об'єкта [17, с. 182; 18, с. 75].

Таким чином, предмет суспільних відносин у сфері своєчасної виплати громадянам таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, пенсії, пенсії чи інших установлених законом виплат можна розглядати лише як елемент цього системного утворення, що властивий цій групі відносин, у тому числі й іншим суспільним відносинам; і в структурі об'єкта, а також у структурі складу злочину в цілому, може виконувати тільки одне соціальне призначення – бути предметом відносин, навіть не дивлячись на те, що він в певній мірі і збігається з предметом злочину.

Переконавшись, що досліджувані предмет злочину і предмет відносин, хоч і можуть збігатися, але, мають різну юридичну природу, перейдемо до відмежування від них предмета посягання в досліджуваному нами злочині.

Але насамперед потрібно визначитися, яке із тотожних понять є найбільш вдалим «предмет злочинного посягання», перевагу якому надає В.К. Матвійчук [17, с. 183; 18, с. 76] чи «предмет злочинного впливу», що розкриває В.Я. Тацій [3, с. 104]. Віддамо перевагу «предмету злочинного посягання», адже порівняння термінів з Великим тлумачним словником сучасної української мови В.Т.Бусела показало доцільність вживання саме слова «посягати» [21, с. 205, 1086], аналогічне порівняння В.К. Матвійчук проводив зі словником С.І.Ожегова [17, с. 183; 18, с. 76]. Не дивлячись на доцільність вживання того чи іншого терміну, В.Я. Тацій влучно розкрив, що під предметом злочинного впливу (посягання – *наше уточнення*) слід розуміти той елемент охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин, який піддається безпосередньому злочинному впливу та якому, у першу чергу заподіюється шкода. Тому таким предметом можуть бути суб'єкт, сам соціальний зв'язок, а також предмет суспільних відносин. Встановлення предмета злочинного впливу в кожному конкретному злочині полегшує з'ясування «механізму» заподіяння шкоди самому об'єкту, а також сприяє встановленню розміру і характеру наслідків суспільно небезпечного діяння [3, с. 104]. Тут В.Я. Тацій, на нашу думку, під суб'єктом, в якості предмета впливу (посягання), розуміє в майбутньому потерпілого. Слід зазначити, що потерпілим у досліджуваній нормі є тільки громадянин України. Наприклад, зазначена дефініція законодавця вже піддана сумніву у дисертації В.В. Топчія [5, с. 77-81, 83] та потребує додаткового дослідження. Погоджуємося з Ю.О.Кучером та М.В. Мазуром, що юридичну природу потерпілого слід розглядати в якості структурного, відносно самостійного компоненту об'єкту [15, с. 297]. В.Я. Тацій зазначає, що під соціальним зв'язком, який є обов'язковим структурним елементом будь-яких суспільних відносин, розуміють, як правило, певну взаємодію, певний взаємозв'язок суб'єктів та який притаманний тільки людині і

являє собою одну із форм загального зв'язку і взаємодії [3, с. 99] та завжди існує як щось дане, реальне, наявне і тільки в такому вигляді виступає як елемент об'єкта злочину [3, с. 100], а отже має досліджуватися з останнім. Як бачимо поняття предмету злочинного посягання містить багато складових, які для з'ясування його суті проаналізовані нами окремо. Слід зазначити, що предмет суспільних відносин розглянутий вище.

Так як, загальнонаукові підстави розмежування предмета суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального законодавства; предмета злочину як самостійній ознаці складу конкретного злочину; предмета злочинного посягання, який може бути як суб'єктом відносин або таким елементом як соціальний зв'язок, так і предметом суспільних відносин досить вдало розкриті В.К. Матвійчуком [17, с. 183-184; 18, с. 76-77], тому вважаємо, що на них не варто зупинятися в даному дослідженні, адже відповідне розмежування видно навіть безпосередньо в ході проведеного нами аналізу досліджуваних предметів у злочинах, передбачених ст.175 КК України.

Наше дослідження ми продовжимо із з'ясування значення предмета проаналізованого злочину. По суті його значення практично співпадає із значенням предмета злочину досліджуваного В.К. Матвійчуком [17, с. 184; 18, с. 77]. Так як розкриті ним відповідні значення мають загальнотеоретичний підхід і цілком нам підходять, запропонуємо уточнений їх варіант. Значення предмета злочинів, що стосуються невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат полягає: 1) у важливості встановлення характеру злочину і його суспільної небезпеки; 2) у встановленні суті самого об'єкту посягання, його конкретизації; 3) у визначенні мети злочину і його наслідків; 4) у відмежуванні знарядь і засобів злочину; 5) у кваліфікації злочинів; 6) у визначенні кваліфікуючої ознаки; 7) у встановленні властивостей та особливостей предмету складу злочину, що мають значення для багатьох інститутів (притягнення до кримінальної відповідальності, кваліфікація і призначення покарання та інших); 8) у важливості розвитку науки кримінального права.

З метою вироблення нового визначення предмету злочину, що стосуються невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, а також усунення повторів напрямів дослідження, слід врахувати існуючі дослідження фахівців з цієї проблеми.

Як було зазначено вище цій проблемі досліджуваного нами предмета злочину присвячували свої праці С.Я. Лихова [4, с. 386-391], В.В. Топчій [5, с. 53-77, 82-83], Є.І. Соктоєва [6, с. 21-30], Н.Ю. Гронська [7, с.65-85], Ю.С. Варанкіна [8, с. 33-60], Д.Л. Кокорін [9, с. 72-92], П.П. Андрушко [10, с. 519-522; 11, с. 304-308], М.І. Мельник [13, с. 462-463] та інші.

Варто зазначити, що досліджуваній нами юридично-визначений предмет злочину є альтернативний. Зазначене пояснюється тим, що альтернативний предмет злочину передається у нормах кримінального права декількома (два або більше) юридично загальними поняттями [15, с. 295]. При кваліфікації в складах злочину з альтернативними предметами необхідно встановлювати щонайменше один із кола перелічених у відповідній диспозиції норми

Особливої частини КК предметів. Якщо юридично-визначений предмет злочину (незалежно від його виду) прямо зазначений у диспозиції такої норми Особливої частини КК, він набуває значення обов'язкової ознаки злочину. Відтак, він підлягає неодмінному встановленню та доказуванню за передбаченою процесуальною процедурою, слугує необхідною умовою констатації підстави кримінальної відповідальності (ч.1 ст.2 КК) [15, с. 296]. Враховуючи зазначене, і те що, перелік предметів зазначеного злочину є приблизним (зразковим), має бланкетний характер [3, с. 102], вважаємо, що недаремно більшість зазначених вище вчених свої дослідження здійснювали у відповідній послідовності розглядаючи кожний зазначений у ст.175 КК України предмет окремо із посиланням на чинні нормативні акти. У зв'язку з тим, що за браком місця викласти та проаналізувати всі існуючі точки зору у зазначеній послідовності в цій роботі неможливо, вважаю, що слід скористатися саме основними результатами їх досліджень.

П.П. Андрушко визначає, що предметом злочину є грошові кошти, які повинні виплачуватись громадянам як заробітна плата, стипендії, пенсії чи інші встановлені законом виплати, на які вони мають право. За певних умов предметом злочину можуть бути і матеріальні цінності, що мають бути передані громадянам при здійсненні зазначених виплат, зокрема, при виплаті заробітної плати на сільськогосподарських чи переробних підприємствах у натуральній формі [10, с. 519; 11, с. 304]. Із зазначеним можна погодитися, адже ч.3 ст.23 Закону України «Про оплату праці» визначено, що колективним договором, як виняток, може бути передбачено часткову виплату заробітної плати натурою (за цінами не вище собівартості) у розмірі, що не перевищує 30% нарахованої за місяць, у тих галузях або за тими професіями, де така виплата, еквівалентна за вартістю оплаті праці у грошовому виразі, є звичайною або бажаною для працівників, крім товарів, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України [27].

С.Я. Лихова у своєму дослідженні зазначила, що предмет злочину становлять будь-які виплати, які передбачені законодавством про соціальний захист населення і які має право отримати особа [4, с. 391]. Таке визначення предмета в якому зазначається тільки законодавство про соціальний захист населення, на нашу думку, є неповним, адже в ньому по крайній мірі в такому контексті має бути зазначено і трудове законодавство України. Але у зазначеному твердженні особливо заслуговує на увагу вираз «будь-які виплати». Це пояснюється тим, що як було зазначено вище досліджувана нами диспозиція є бланкетною і застосування у визначенні такого звороту робить досліджуваний нами предмет незалежним від виду виплат.

Використання П.П. Андрушком, а потім С.Я. Лиховою тотожних виразів «мають право» та «має право» є досить вдалим, адже саме вони уточнюють правовий характер таких виплат, а саме законність виплат відповідно громадянину та особі. Ми підтримуємо висновок В.В. Топчія про доцільність використання у диспозиції ст.175 КК України терміну «особам» замість «громадянам» [5, с. 83], але це вже є предметом іншого дослідження щодо встановлення визначення потерпілого.

В.В.Топчій у своїй роботі обмежився лише аналізом видів предметів цього злочину та запропонував загальні ознаки предмета злочину, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ст.175 КК України [5, с. 75-77, 82-83]. Наведемо скорочений їх варіант, запропонований у висновках до першого розділу проведеного ним дослідження: 1) матеріальна ознака (предмет злочину, за окремими винятками, складають грошові кошти); 2) нормативність – чітке встановлення у відповідних нормативних актах розміру виплат, що утворюють предмет даного злочину; 3) регулярний і одноразовий характер; 4) загально-обов'язковий і індивідуальний характер виплат (тобто виплата може регулюватися індивідуальними нормативними актами); 5) зв'язок виплат із конкретними юридичними фактами; 6) аліментарний характер виплати; 7) сплата цих виплат відповідно до законодавства як державними, так і приватними юридичними чи фізичними особами [5, с. 82-83]. Ще одна ознака зазначена В.В.Топчієм у відповідному розділі, але не включена до наведених нами, виділяє, що у законодавстві встановлено розмір грошових коштів – предмета даного злочину [5, с. 75]. Зазначене пояснює тим, що відповідно до ст. 46 Конституції України вони мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом і тому незалежно від того, чи є предмет зазначеного злочину зарплатою, стипендією або іншою соціальною виплатою, у нормативному акті, який регулює їх виплату, чітко вказується конкретна сума виплати (або її грошовий еквівалент, якщо виплати відбуваються товарами або послугами) [5, с. 75]. Із зазначеними В.В.Топчієм ознаками можна повністю погодитися і взяти їх в певній мірі за основу. Також слід врахувати, що певні відповідні положення цих ознак співпадають із результатами проведеного нами тут аналізом досліджуваного предмету злочину.

Н.Ю. Гронською сформульовано визначення аналогічного предмета досліджуваного нами злочину, як коштів або іншого передбаченого законом еквівалента для оплати праці і забезпечення соціальними виплатами [7, с. 84]. Вважаємо, що зазначене визначення не суперечить викладеному вище щодо предмета злочину і також заслуговує на увагу.

Дослідження Ю.С. Варанкіної [8, с. 33-60] та Д.Л. Кокоріна [9, с. 72-92] у цьому контексті вважаємо розглядати недоцільно, адже ними досліджувалася тільки невивплата заробітної плати. Тому їх висновки в певній мірі можуть бути нам корисними, але є недостатніми для врахування у загальному нашому визначенні.

Наприкінці цього дослідження слід зазначити, що дані анкетувань, які були проведені нами серед треста працівників правоохоронних органів, прокуратури, судів, захисників, представників особи та треста студентів юридичних спеціальностей старших курсів ВНЗ «Національна академія управління», де одне із запитань звучало: «З яким предметом злочину, передбаченого ст.175 КК України, Ви зустрічалися у своїй службовій чи професійній діяльності / Ви або Ваші знайомі зустрічалися?» та результати проведення узагальнення судової практики щодо невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат проведених з 2007 по травень включно 2014 р. показали, що як правило переважає предмет злочину щодо невивплати заробіт-

ної плати, а не виплати стипендій, пенсій, інших встановлених законом виплат мають лише поодинокі випадки. Отже, стурбованість Міжнародної конфедерації вільних профспілок (ICFTU) є актуальною, саме проблему неплатежу заробітної плати вірно визнано як загрозу не тільки життєвому рівню тих, кому не платять заробітну плату, але й всьому процесу демократизації й розвитку суспільства, заснованого на верховенстві закону, від яких залежить економічне і соціальне забезпечення робітників [28]. Взагалі захисту заробітної плати та сучасному її стану, дотриманню міжнародних документів, проблемам законності та умісності вибору видів такої виплати, що становить один із досліджуваних нами предметів злочину, присвячена праця «Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration» [29]. Попередні дослідження справ Європейського суду з прав людини показали, що вони як правило були порушені не за самим фактом не виплати заробітної плати, а стосовно тривалої затримки або невиконання судових рішень з цих не виплат. Зазначене дає підстави для проведення вдосконалення правового регулювання виконання судових рішень України [30, 31] і знову ж таки показує масштабність таких злочинів.

Також серед знайдених нами понад семисот вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua>) лише один вирок від 27.05.2010 №9760330 стосується не виплати стипендії учневі училища, а інший вирок від 15.12.2009 №7093257 в сукупності злочинів стосується не виплати потерпілим компенсаційних виплат по догляду за дітьми, в ньому винну особу засуджено за інші злочини. Слід зазначити, що значно більший відсоток відповідних справ щодо не виплати стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат можна зустріти у постановках суду щодо звільнення від кримінальної відповідальності.

Отже, вироблення загального визначення предмета злочину як щодо не виплати заробітної плати, так і стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат має допомогти правоохоронним органам у боротьбі з цими злочинами.

Висновок. Враховуючи вищезазначене, під предметом злочину, передбаченого ст.175 КК України, доцільно було б вважати самостійну ознаку складу злочину не виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат громадянам України, які мають на те право, у вигляді будь-яких коштів дозволених для таких виплат законодавством України, що існує поряд з безпосереднім об'єктом, а саме з суспільними відносинами, які забезпечують умови з своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.06.2001, №107.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

4. *Лихова С.Я.* Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08 / Лихова Софія Яківна. – К., 2006. – 529 с.

5. *Топчій В.В.* Кримінально-правова характеристика невиконання зарплатної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст.175 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Топчій Василь Васильович. – К., 2009. – 271 с.

6. *Соктоєва Е.И.* Уголовная ответственность за невыплату заработной платы, пенсий, стипендий, пособий и иных выплат (по материалам судебной и прокурорской практики Уральского, Сибирского и Дальневосточного федеральных округов): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Соктоєва Евгения Игоревна. – М., 2005. – 187 с.

7. *Гронская Н.Ю.* Преступления в сфере оплаты труда и социальных выплат по уголовному законодательству Российской Федерации [Электронный ресурс]: ст.145.1 УК РФ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Москва: РГБ, 2007. – 199 с. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).

8. *Варанкина Ю.С.* Уголовно-правовые проблемы борьбы с невыплатой заработной платы (по материалам Приволжского федерального округа) [Электронный ресурс]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Москва: РГБ, 2008. – 205 с. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).

9. *Кокорин Д.Л.* Уголовно-правовая характеристика невыплаты заработной платы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Екатеринбург, 2009. – 195 с.

10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – 964 с.

11. *Андрушко П.П., Стрижевська А.А.* Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: Навчальний посібник. – К. : Юрисконсульт, 2006 – 342 с.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / За ред. М.О. Потєбєнька, В.Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2001. – 942 с.

13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 8-ме вид., перероб. і доп. – Х. : Фактор, 2011. – 1280 с.

14. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: Навчальний посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, та ін. – К. : КНТ, 2006 р. – 432 с.

15. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

16. *Матвійчук В.К., Харь І.О.* Забруднення атмосферного повітря: кримінальна відповідальність, досудове слідство та запобігання: Монографія / В.К. Матвійчук, І.О. Харь. – К. : Національна академія управління, 2013. – 272 с.

17. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). – К. : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.

18. *Матвійчук В.К.* Характеристика й особливості предмета злочинів, що посягають на навколишнє природне середовище // Юридична наука. – 2012. –

№10. – С.71-96. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legal.nam.edu.ua/journal/10-2012.pdf> – Дата доступу 5 липня 2014 року.

19. *Розенберг Д.Н.* О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (Объект и предмет посягательства). // Учен. зап. Харьк. юрид. ин-та. – Вып. 3. – Харьков, 1948. – С. 69-74.

20. *Олейничук О.М.* Кримінально-правове визначення об'єкта складу злочину, передбаченого ст.175 КК України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО». Вип. 19. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2012. – С.84-87.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

22. Цивільний кодекс України від 12.03.2003 року №435-IV (із змінами та доповненнями) // Голос України від 12.03.2003 – №45.

23. *Кравченко Л.М.* До питання про виплату заробітної плати та соціальних виплат через платіжні картки: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 17.05.2012 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0017323-12> ; <http://www.minjust.gov.ua/40252> – Дата доступу 5 липня 2014 року.

24. *Трубін І.О.* Особливості визначення поняття «електронні гроші» / І.О. Трубін // Фінансове право. – 2010. – № 4. – С. 7–11.

25. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 10 / П.М. Сенищ, В.М. Кравець, В.І. Міщенко, О.О. Махаєва, В.В. Крилова, Н.В. Грищук – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 145 с.26ю*Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник / В.Я. Тацій. – Харків : Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

26. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 25.04.1995 – 1995 р., № 17, ст. 121.

27. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. – Access mode: <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.

28. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. – Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration. – Geneva : ILO, 2003 – xi, 346 p. – ISBN 92-2-112874-1.

29. *Олейничук О.М.* Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Актуальні питання захисту прав людини в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Тези доповідей учасників всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених [«Актуальні питання захисту прав людини в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»], (Київ, 4 листоп. 2011 р.). – К. : Часопис Академії адвокатури України, 2011. – №13(4). – 47 с. – С.30-31. – Access mode: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ChaaU/2011-4/11bymios.pdf>.

30. *Oleksiy Oleinichuk*, Topicality of research of the Criminal Liability under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine // Rozdroza. Polsko-ukrainski dyskurs humanistyczny, red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec, Poznan-Human-Czestochowa, 2013, ss. 311, s. 199-196.

Олейнічук О.М. Кримінально-правове визначення предмета злочину, передбаченого ст.175 КК України

У статті досліджується предмет злочину щодо невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Ключові слова: предмет злочину, невиклати, заробітна плата, стипендія, пенсія, інші установлені законом виплати, соціальний захист.

Олейничук А.Н. Уголовно-правовое определение предмета преступления, предусмотренного ст.175 УК Украины

В статье исследуется предмет преступления относительно невыплаты заработной платы, стипендии, пенсии или других установленных законом выплат.

Ключевые слова: предмет преступления, невыплаты, заработная плата, стипендия, пенсия, другие установленные законом выплаты, социальная защита.

Oleinichuk O.M. Criminally-legal determination of a subject of a crime under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine

The article analyses the subject of a crime concerning non-payment of wages, stipends, pensions and other payments established by the law.

Key words: subject of a crime, non-payment, wage, stipend, pension, other payments established by the law, social protection.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2014.

CRIMES AGAINST PROPERTY UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE AND SOME OTHER COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS

Soloviova Alina,
Candidate of Law,
Doctorant of Classic Private University

Formulation of the problem. Crimes against property are known from very early times. Due to the psychological nature of man, his ability to negative emotional expressions, such as envy and greed, the need to regulate human behavior in general, and in particular the prohibition of committing acts of this kind occurred simultaneously with the appearance of the first sights rights and religious sources. One of the Biblical commandment declares: do not steal. One of the factors that contribute to the development of this type of crime is impact by the media that say about the importance of owning certain things. Names of television programs which speak for themselves: “Luxury Lifestyle” “High Life,” “Star of Life” and more. Young people growing in relentless observation of the luxurious life in which expensive cars, watches and other things are the most important. The effect on consciousness creates confidence and a strong goal of life – some material possessions.

In terms of action in the Criminal Code of Ukraine in the new edition from 2001 is still much disputed, conflicting and controversial issues in the science of criminal law and their practical application. In particular, the ongoing debate regarding the form and content of criminal law protection of property in Ukraine and some countries.

Analysis of recent research and publications. The study is based on the works of V. Alexandrov, P. Andrushko, N. Bazhanov, P. Levin, G. Tymeyko, E. Rokh, M. Radmanesh and others.

The aim of the article is an analysis of crimes against property under the Criminal Code of Ukraine and some foreign countries.

Key research findings. The starting point of modern economic study of crime is often seen in the pioneering seminal article by Becker (1968). The Beckerian model has individuals comparing expected returns from criminal activity to the returns from participating in the labor market. This framework still forms a base for many econometric studies. In effect it is a one-period model of decision under uncertainty, where illegal activities are considered as risky projects. The risk inherent in crimes is modeled as a possible monetary fine or imprisonment. At the very heart of the classical economic approach is the thought that criminals respond to incentives like all other economic agents. An adequate change in social conditions will thus change the tradeoff sufficiently for agents at the margin to either induce or inhibit criminal behavior. Most of the classical economic models allow for heterogeneity between agents in terms of income-earning abilities, risk preference, respect for law (Ehrlich, 1973), inclination for violence or other characteristics.

While theorists following Becker's example work with a supply of offenses functions, others have modeled a police expenditure function or resource allocation and punishment setting through collective decision-making. For example, in Benoit & Osborne's model society chooses the levels of punishment by optimizing the utility of each member of the society.

This model predicts that factors such as income inequality have an effect on the severity of punishment for different offenses. (Beinoit & Osborne, 1995)

Another typical variation is a portfolio choice setting, where agents allocate resources between risky criminal projects and non-risky work. A popular and simple example of such an approach is a tax evasion case, where a choice is made concerning the optimal amount of income to report to the authorities. At the margin, a decrease in reported income reduces tax costs while increasing the risk of punishment. Eide offers a long list of authors who have modeled a similar situation (Eide, 1994). Extensions of Becker's framework differ in formulation of the decision but many also include dynamics or relaxing some assumptions on rationality (see for example Eide, 1994; Garoupa, 2003). Allowing for bounded rationality is a step towards non-economic theories of crime, many of which see personal characteristics as being a cause of criminal behavior. Criminals are frequently claimed to be more inclined to act on impulses, be myopic or overconfident about the risk of apprehension (Vir n, 2000). Several authors suggest that bounded rationality is often a more fitting representation of criminal behavior than rational choice theory (see for example Shover & Honaker, 2009; Nagin & Paternoster, 1993).

The direct monetary gains from crime vary with opportunities for crime, individual's criminal skill and the secondary market for stolen goods. In an economic model that also incorporates psychological benefits, agents engage in criminal activity in part because they receive direct utility from criminal activity. This is often called the "taste for crime". Siegel notes that the thrill of "getting away with it" often acts as a motivation for crime. Siegel goes on to suggest that even murder can have an emotional payoff (Siegel, 2003, p 192). Eide (1999) gives a list of additional psychic benefits of crime such as the thrill of danger, retribution and peer approval. The expected cost of committing a crime on the other hand consists of the probability and severity of punishment as well as reputational and psychological costs. The expected punishment of crime has been focus of Becker and many subsequent authors who have made the effect of deterrence variables on criminal activity a central part of their work. Punishment in the form of incarceration bears a greater cost to those with higher potential for legal income since this opportunity is forgone during the time spent in a prison. Deterrence variables are discussed in-depth in chapter 4.2.3. Convicted and even suspected criminals face reputational costs in the job market as well as amongst their social contacts. The labor market reputation cost is directly correlated with the agent's skill level. Sala-i-Martin (1995) also notes that jobs requiring trust tend to have higher wages. The psychological costs as well as benefits are generally seen as having great importance for criminal decisions. Furthermore it is typically assumed that these costs vary 5 intensely between individuals, but remain constant across periods. This assumption may be challenged by introducing norm formation.

The Becker model and its extensions can easily be seen as insufficient in light of empirical evidence. Different theoretical frameworks are used by even practitioners trying to answer similar research questions. This points to lack of a strong theoretical base for econometric research. The various theory of crime models are very specific in terms of the situational factors that they can be applied in. Violent crimes and property crimes are often examined with a similar framework, yet the empirical results are contradicting. For example, in the American setting drugs, gangs and racial issues often dominate the discussion and research on crime. These issues weigh much less in a Nordic context.

Economic models have received critique for being inadequate in explaining violent crime (see for example Kelly, 2000) but also – and perhaps more importantly – juvenile crime. In many models labor market opportunities are given great importance in explaining crime, and yet they have little relevance to teenagers. Young people participate in crime long before they participate in the labor market. Paternoster (1989) found deterrence variables to have virtually no effect on adolescent decisions concerning crime. These kinds of observations are critical considering the fact that criminal patterns emerge at a very young age and are very persistent. The strongest critique against the economic model is the one made against the assumptions the model is built on. Authors such as Garoupa (2003) see it evident that there is a “gap between the rational theory and actual behavior of criminals”. The assumptions of amorality, perfect information, and unbounded willpower are amongst the many that Garoupa finds too strong to describe criminal behavior. If criminals were in fact acting as profit maximizing agents, we would not witness criminal remorse. According to Eide (1999) it may also be unrealistic to assume correct beliefs about the punishment variables. The rational choice framework nevertheless expects behavior to reflect marginal changes on the probability of conviction and severity of punishments [1].

There are a lot of crimes against property in Criminal Code of Ukraine and other states. All types of criminal offences against property are found in Chapter VI of Criminal Code of Ukraine. Criminal law of Ukraine distinguishes these crimes: theft, robbery, brigandism, extortion, fraud, stealing of power networks, cable communications lines, and related equipment by dismantling or otherwise and others [2].

In Articles 185-198 of the Criminal Code of Ukraine provides accountability for crimes against property of various types. Among the crimes of this system can identify a group of crimes that are committed intentionally by a person convicted of unlawful inversion of another's property for their own benefit or for the benefit of another person. The purpose and motive of such crimes selfish. The difference between these crimes are mainly due to different ways of committing a specific crime.

Criminal law of USA knows burglary. Burglary – often just called breaking and entering – is a crime related to theft. It typically involves someone breaking into a house with intent to commit a crime. To carry out a burglary is to burgle (British English) or burglarize (US English). In Canada, burglary is labeled as “Breaking and Entering” under section 348 of the Criminal Code and is a hybrid offence. The provision of Breaking and Entering consists of “breaking or entering”

into or out of a place and either intends to or actually commits an indictable offence [2].

In most jurisdictions in the United States, burglary is a felony and involves trespassing, or entering a building with intent to commit any crime, not necessarily a felony or theft. Thus, a conviction for burglary may qualify as a conviction under a three strikes law or habitual criminal statute, even though only something of low value or nothing at all was stolen. As with all legal definitions in the U.S., the foregoing description may not be applicable in every jurisdiction since there are 51 separate criminal codes in force.

The state of Massachusetts is somewhat unique in that it does not formally use the term “burglary;” instead, the acts of breaking and entering and any theft that occurs coincident with such entry are treated as separate offenses, with the former being officially denoted “breaking and entering in the nighttime (or daytime, as applicable) with intent to commit a felony (or misdemeanor, as applicable),” and the latter “(grand or petit) larceny from a building,” if any property was indeed stolen. Thus if the perpetrator’s intended act after entering the burglarized premises was not a felony, the result can be two different misdemeanor charges rather than a felony count.

In England and Wales, burglary is dealt with in the Theft Act 1968 under section 9. Subsection (1)(a) says that any person who enters any building, part of a building, inhabited vehicle or vessel with the intent to steal, cause grievous bodily harm, criminally damage or commit rape will be guilty of the offence of burglary.

Subsection (1) (b) provides for a different type of burglary, where any person having entered any building, part of a building, inhabited vehicle or vessel commits a theft or inflicts gross bodily harm. It is a necessary component, however, that in either eventuality that the perpetrator must be trespassing at the time of the offence.

There is also an offence of Aggravated Burglary under Section 10 of the Act. A burglary becomes aggravated when a burglar has with him at the time a weapon of offence, imitation firearm, firearm or explosive. (There is no requirement that any of these items are used in the commission of the offence merely that they are in the possession of the burglar at the time). Maximum sentences for Section 9 offences are 10 years for a non-dwelling and 14 years for a dwelling. Section 10 offences carry a maximum of life imprisonment. Burglary is triable either summarily (before a Magistrate) or on indictment in the Crown Court.

DEFINITIONS OF PROPERTY
(1) “In the course of committing theft” means conduct that occurs in an attempt to commit, during the commission or in immediate flight after the attempt or commission of theft.

(2) “Property” means: (A) Tangible or intangible personal property including anything severed from land; or (B) A document, including money that represents or embodies.

ROBBERY

(a) A person commits an offense if, in the course of committing theft as defined in Chapter 31 and with intent to obtain or maintain control of the property, he: (1) Intentionally, knowingly, or recklessly causes bodily injury to another; or (2)

Intentionally or knowingly threatens or places another in fear of imminent bodily injury or death.

(b) An offense under this section is a felony of the second degree [3].

According to the definition of theft in the Malaysian Penal Code; Section 378 of the Penal Code provides: "Whoever, intending to take dishonestly any movable property out of the possession of any person without that person's consent, move that property in order to such taking, is said to commit theft [4, p. 20]."

Larceny is a common law crime involving stealing. Under common law, larceny is the trespasser taking and asportation of the (tangible) personal property of another with the intent to deprive him or her of it permanently.

• Trespass limits the crime to acts which involve a violation of the right of possession--that is, lawful possession prior to the act negates trespass (see embezzlement). Even if the prior owner did not have possession (as in, lost or misplaced), then he is deemed to still have constructive possession. Therefore, if a finder knew or could determine who the owner was, and at the time he found it intended to keep it, then the finder has committed trespass. Generally, however, the law cannot convict a finder unless the property bore some indication it belonged to somebody, and the finder intended to keep it at the time of the finding. (Model Penal Code sec. 223.5)

Conclusion. Thus, a comparative analysis of property crimes showed the presence of some controversy. As a conclusion, the study of foreign experience is important for the development of logical legal structures of crimes against property.

BIBLIOGRAPHY

1. *Arto Huhta*. Property Crime and Income Inequality in Finland // Electronic resource: http://epub.lib.aalto.fi/en/ethesis/pdf/12874/hse_ethesis_12874.pdf

2. Criminal Code of Ukraine // Electronic resource: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview>

3. Crimes against property & ownership // Electronic resource: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/8600/>

4. *Shamsalden A. Salh*. The law of theft: a comparative and analytical study between Common law, Malaysian law and Islamic law. – International Islamic University, Malaysia. – 24 p.

Soloviova Alina. Crimes against property under the Criminal Code of Ukraine and some other countries: a comparative analysis

Article examines some property crimes under the Criminal Code of Ukraine and some foreign countries.

Keywords: *criminal law, crimes against property, theft, robbery.*

Соловійова А. Злочини проти власності за Кримінальним кодексом України та деяких інших країн: порівняльний аналіз

У статті аналізуються деякі злочини проти власності за Кримінальним кодексом України та деяких зарубіжних держав.

Ключові слова: *кримінальне право, злочини проти власності, крадіжка, грабіж.*

Соловьева А. Преступления против собственности по Уголовному кодексу Украины и некоторых других стран: сравнительный анализ

В статье анализируются некоторые преступления против собственности по Уголовному кодексу Украины и некоторых зарубежных государств.

Ключевые слова: уголовное право, преступления против собственности, кража, грабеж.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2014.

**УПОВНОВАЖЕНА СЛУЖБОВА ОСОБА,
ЯКА ВПРАВИ ЗДІЙСНИТИ ЗАТРИМАННЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

М.Я. Никоненко

*кандидат юридичних наук,
Національна академія внутрішніх справ*

Постановка проблеми. В новому Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. (далі – КПК) введено поняття – «уповноважена службова особа». Це поняття згадується в КПК в зв'язку з різними видами діяльності державних органів і посадових осіб в кримінальному провадженні. Проте, найбільша кількість проблем, на наш погляд, виникає при здійсненні діяльності, пов'язаної із затриманням уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Справа в тому, що КПК передбачає два види затримання особи: затримання уповноваженою службовою особою підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання, а також затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. А вже останній вид затримання (без ухвали слідчого судді, суду) також поділяється на два види, один з яких – це законне затримання, яке може здійснити, як зазначено в ст. 207 КПК, кожен, а другий – це затримання уповноваженою службовою особою у відповідності з вимогами ст. 208 КПК. При цьому звертаємо увагу на те, що якщо при першому виді затримання (на підставі ухвали слідчого судді, суду) затриманим може бути як підозрюваний, так і обвинувачений (ст. 188 КПК), то в разі затримання без ухвали слідчого судді, суду, затриманим може бути лише особа, підозрювана у вчиненні злочину (ст. 208 КПК). І ще є одна відмінність між цими видами затримання. Так, якщо в першому випадку затримання підозрюваного, обвинуваченого здійснюється за ухвалою про дозвіл на затримання з метою приводу, то в другому випадку – рішення про затримання наперед не виноситься, а складається протокол затримання. При цьому законодавець не дає роз'яснення того, кого ми можемо віднести до категорії уповноваженої особи, яка здійснює затримання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам, пов'язаним із затриманням у кримінальному судочинстві саме уповноваженою службовою особою приділяла увагу в своїх працях значна частина науковців. Серед них: В.О. Попелюшко, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, С.М. Смоков, О.Ю. Хабло, О.І. Тищенко та багато інших. Проте, праці названих та інших науковців більше стосувались проблем, пов'язаних з підставами та порядком затримання осіб,

а питання щодо віднесення окремих суб'єктів до уповноважених службових осіб, які мають право здійснювати затримання в кримінальному судочинстві, ними, в повному обсязі, як правило, не розглядались.

Мета статті. В зв'язку з викладеним вище, а також враховуючи те, що в кримінальному провадженні велике значення має чітке визначення осіб, уповноважених на здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, виникла необхідність розглянути саме проблеми, пов'язані із визначенням кола суб'єктів, які охоплюються поняттям «уповноважена службова особа, яка здійснює затримання», що і складає мету нашої статті.

Основні результати дослідження. В ст.207 КПК і ст.208 КПК не дається детальне тлумачення поняття «уповноважена службова особа». Єдине, що можливо віднести до роз'яснень у КПК з цього приводу, це те, що в ч.3 ст.207 КПК, а також в ч.6 ст.191 КПК зазначено, що йдеться про особу, якій законом надано право здійснювати затримання. Отже, однозначно, що уповноважена службова особа (в розумінні КПК) – це особа, якій законом надано право здійснювати затримання. Проте, КПК не містить окремого конкретного положення, в якому б зазначався перелік осіб, саме яким законом надано право здійснювати затримання.

Спробуємо розглянути повноваження слідчого і прокурора з метою визначити, чи можливо їх відносити до уповноважених службових осіб, які здійснюють затримання.

В ст.40 КПК, в якій визначено процесуальний статус слідчого, нічого не сказано про право слідчого самостійно здійснювати затримання. І це логічно, адже відповідно до ч.2 ст.131 КПК затримання є заходом забезпечення кримінального провадження. А відповідно до ч.1 ст.132 КПК заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді, суду, за винятком випадків, передбачених КПК. Отже, на наш погляд, затримання слідчий (згідно свого статусу) не здійснює.

В ч.2 ст.40 КПК вказано про повноваження слідчого доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Перелік оперативних підрозділів міститься в ч.1 ст. 41 КПК. У цій же ч.1 ст.41 КПК зазначено також, що оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Тут все логічно і зрозуміло, а враховуючи ще положення ч.3 ст.41 КПК відносно того, що доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковим для виконання оперативним підрозділом, можливо зробити висновок, що проблем правового характеру з повноваженнями слідчого стосовно направлення доручень на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, а також проблем з виконанням таких доручень відповідними оперативними підрозділами, взагалі не існує.

Це дійсно так. Але, звертаємо увагу на те, що йдеться про повноваження слідчого доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій і про виконання відповідними оперативними підрозділами

таких доручень. Але нічого в ст. 40 КПК не сказано про процесуальні дії. Чи вправі слідчий доручати оперативним підрозділам здійснення процесуальних дій?

Для отримання відповіді на поставлене запитання звернемось до одного з положень ч.2 ст.41 КПК. Згідно цього положення співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. За логікою речей, якщо оперативні підрозділи не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою, то це може означати лише одне – що все ж таки процесуальні дії вони в кримінальному провадженні можуть виконувати, але за ініціативою іншого суб'єкта. І якщо ініціатива буде надходити від слідчого чи прокурора, то тоді оперативні підрозділи матимуть право виконувати процесуальні дії за ініціативою слідчого чи прокурора. Тоді виходить, що слідчий або прокурор вправі давати доручення оперативним підрозділам на проведення процесуальних дій. Проте, прямого підтвердження такому висновку ми в законі не знаходимо.

Так, коли ми звернемось до положень ст. 36 КПК, якою врегульовано повноваження прокурора, і порівняємо між собою пункти четвертий і п'ятий, то побачимо, що в пункті четвертому частини другої названої статті вказано про повноваження прокурора доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них. Що ж стосується п.5 ч.2 названої статті, то там йдеться про повноваження прокурора доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. І жодного слова про повноваження доручати оперативним підрозділам здійснювати процесуальні дії.

І, знову ж таки, повертаючись до назви ст.208 КПК – «Затримання уповноваженою службовою особою», хочеться стверджувати, що поняття «уповноважена службова особа» не включає в себе ні слідчого, ні прокурора. Досить звернути увагу на ч.3 ст.208 КПК, в якій уповноважена службова особа, слідчий і прокурор зазначені окремо, як самостійні, ніяк не пов'язані між собою уповноваженням на здійснення затримання, суб'єкти. В іншому випадку не було б необхідності зазначати їх окремо, можна було б об'єднати всіх цих суб'єктів одним загальним словосполученням – уповноважена службова особа.

Отже, на наш погляд, законодавець, швидше за все, вважає уповноважену службову особу, слідчого, прокурора різними самостійними суб'єктами, які діють в процесі відокремлено один від іншого.

Не слід забувати, що затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється у відповідності із ч.1 ст. 582 КПК також уповноваженою службовою особою. Щоправда, у відповідності із ч. 7 ст. 582 КПК, порядок затримання таких осіб та розгляду скарг про їх затримання здійсню-

ється відповідно до статей 206 та 208 КПК з урахуванням особливостей, встановлених розділом 9 «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження».

Стаття 519 КПК має назву «Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій». Згідно ч.1 ст.519 КПК такими службовими особами є: 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном; 2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Проте, аналіз чинного законодавства дає нам право говорити і про інших осіб, уповноважених на проведення процесуальних дій. Так, у ч.2 ст.519 КПК йдеться про те, що керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Таким чином, службовою особою, уповноваженою на проведення процесуальних дій, крім службових осіб, названих в ч.1 ст.519 КПК, можуть бути будь-які особи із числа службових осіб, які призначені керівником дипломатичного представництва чи консульської установи. При цьому слід розуміти, що сам той факт, що йдеться про повноваженнями на вчинення процесуальних дій означає, що таких дій може бути більше ніж одна. І дійсно, в ч.2 ст.520 КПК наводиться перелік таких процесуальних дій.

Так, у відповідності із положенням, що міститься у вищезазначеній ч.2 ст.520 КПК, службові особи, передбачені ч.1 ст.519 КПК, які нами були вище перераховані, уповноважені на застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК; на проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи і особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК.

Таким чином, звертаємо увагу на те, що названі вище службові особи уповноважені на здійснення, в числі інших процесуальних дій, законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК. Це чітке і зрозуміле положення закону, яке не потребує додаткового коментування. І тоді досить логічним виглядає положення ч.3 ст.208 КПК, згідно якого уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи. Назване положення є неначе продовженням положення про право на здійснення затримання особи, яке стосується службових осіб, названих у ч.1 ст.519 КПК.

Цікаво, що в Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.) законодавець конкретно вказав про те, хто є уповноваженим на здійснення затримання особи по підозрінню у вчиненні злочину. Так, згідно ст.106 названого КПК затримання особи, підозрюваної у вчиненні зло-

чину, вправі був здійснити орган дізнання [1, с. 73]. Сама система органів дізнання законодавцем була названа в окремій статті [1, с. 70-71]. Проте, не лише орган дізнання за КПК 1960 р. у праві був здійснити затримання особи. Таке затримання вправі був здійснити слідчий [2, с. 81], або прокурор, який, крім того, вправі був доручити органу дізнання виконати постанову про затримання [1, с. 132].

Спробуємо розглянути як науковці, торкаючись вищеназваних проблем, підходять до визначення уповноваженої службової особи, яка, на підставі ст.208 КПК має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину.

Досить цікаво підійшов до вирішення проблеми, що розглядається, С.М. Смоков. Так, він зазначив, що КПК України не пояснює термін «уповноважена службова особа». До неї можуть бути віднесені співробітники органів внутрішніх справ, співробітники, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, співробітники органів безпеки, співробітники органів Державної пенітенціарної служби, співробітники органів Державної митної служби, співробітники органів Державної прикордонної служби, а також слідчі й прокурори, якщо вони здійснюють затримання згідно з п. п. 1-2 ч.1 ст.208 КПК [2, с. 417]. Отже, якщо слідувати позиції С.М. Смокова, слідчий і прокурор також можуть бути уповноваженими службовими особами для здійснення затримання, проте, лише тоді, коли вони затримують особу у випадках, передбачених в п. п. 1-2 ст.208 КПК. Звертаємо увагу, що йдеться, як на наш погляд, не про підстави для затримання особи, передбачені п. п. 1-2 ст.208 КПК, а про конкретні випадки, передбачені п. п. 1-2 ст.208 КПК, тобто про те, коли, як ми вважаємо, слідчий і прокурор самі були на місці затримання і затримали особу. Хотілось лише доповнити що, з нашої точки зору, коли ми говоримо про те, що слідчий і прокурор також можуть виступати уповноваженими службовими особами, які здійснюють затримання у конкретних випадках, передбачених п. п. 1-2 ч.1 ст.208 КПК, то слід чітко усвідомити, що тоді ні слідчий, ні прокурор, які здійснювали затримання, не можуть в подальшому виступати в своїй ролі в цьому кримінальному провадженні. Підтвердження цьому знаходимо у ст.210 КПК, яка має назву «Доставлення до органу досудового розслідування». Вже сама назва статті дає нам можливість зробити висновок про те, що уповноважена службова особа, яка здійснює затримання, ніяк не пов'язана із органом досудового розслідування.

Так, згідно ч.1 ст.210 КПК уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством. Згідно ч.2 ст.210 КПК, про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування.

Отже, як на наш погляд, ні слідчий, ні прокурор в своєму статусі не можуть виступати уповноваженими службовими особами, які законом наді-

лені правом здійснювати затримання. І такий висновок, на наш погляд, співпадає з висловленою С.М. Смоковим позицією, яку ми повністю підтримуємо.

В літературі ми зустрічаємо позицію науковців, багато в чому схожу на наведену раніше, але при цьому не називаються слідчий і прокурор, а вказується, крім названих, про працівників інших правоохоронних органів, які вправі здійснити затримання особи. Так, Л.Д. Удалова і О.Ю. Хабло вказали, що відповідно до ст. 208 КПК затримання здійснюється уповноваженою службовою особою – працівником ОВС, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України та інших правоохоронних органів, який має право здійснити затримання особи [3, с. 190].

Аналогічна позиція висвітлена і авторами одного з Науково-практичних коментарів КПК України [4, с. 516].

Досить конкретно підійшов до вирішення питання про уповноважену службову особу, яка вправі здійснити затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, В.О. Попелюшко, зазначивши, що це особа, якій надано право здійснювати затримання Законом України «Про міліцію», Законом України «Про Службу безпеки України» тощо [5, с.455].

Так, дійсно Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 р., у Закон України «Про міліцію» внесено зміни і, таким чином, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 11 чинного Закону України «Про міліцію» міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, - на строки і в порядку, передбачені законом [6, ст. 208].

О.Г. Шило і О.І. Тіщенко зазначили, що за змістом закону цей вид затримання без ухвали слідчого судді може бути здійснено уповноваженою службовою особою, під якою слід розуміти працівника органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України та інших правоохоронних органів, до компетенції яких відповідним законом віднесено затримання [7, с. 327]. Знову ж таки йдеться про відповідний закон.

Виходячи із змісту ст.186 КПК, в затриманні особи завжди присутній такий елемент як «фактичність». До речі, названий елемент є характерним як для затримання, яке здійснюється за клопотанням слідчого, прокурора про дозвіл на затримання, так і для затримання, яке здійснюється в порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК. І що цікаво: і перший вид і другий вид затримання здійснюються уповноваженою службовою особою. При цьому, дії уповноваженої службової особи, яка здійснила затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання, врегульовані ст.191 КПК, а дії уповноваженої службової особи по здійсненню затримання без ухвали слідчо-

го судді, суду, врегульовані ст.208 КПК. І скрізь йдеться про особу, уповноважену законом, як ми вважаємо, саме на фактичне затримання.

Висновок. Отже, уповноваженою службовою особою, яка вправі здійснити затримання, є працівник будь-якого правоохоронного органу України за умови, що право на затримання особи йому надано законом.

Крім того, уповноваженою службовою особою, яка вправі здійснити затримання, є керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном; капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. А ще це може бути інша службова особа, уповноважена на вчинення процесуальних дій, якщо керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 17 жовт. 2011 р.: (офіц. текст). – К. : Паливода А.В., 2011. – 264 с. – (Кодекси України).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.

3. Кримінальний процес (текст): Підручник. / За заг. ред. В.В.Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. – Т.1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова, – Х. : Право, 2012. – 768 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України, Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради, 2013, № 21, ст. 208).

7. Кримінальний процес: Підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. – Х. : Право, 2013, – 824 с.

Никоненко М.Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі

У статті розглянуто проблемні питання визначення кола суб'єктів кримінального провадження, які можуть виступати уповноваженими службовими особами для здійснення затримання у кримінальному процесі.

Ключові слова: *уповноважена службова особа, затримання, слідчий, прокурор, оперативні підрозділи, керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан морського судна України.*

Никоненко М.Я. Уполномоченное должностное лицо, которое вправе осуществить задержание в уголовном процессе

В статье рассмотрены проблемные вопросы определения круга субъектов уголовного производства, которые могут выступать уполномоченными служебными лицами для производства задержания в уголовном процессе.

Ключевые слова: *уполномоченное служебное лицо, задержание, следователь, прокурор, оперативные подразделения, руководитель дипломатического представительства или консульского учреждения Украины, капитан морского судна Украины.*

Nikonenko M.J. The authorized officer shall be entitled to carry out an arrest in criminal proceedings

Revealed the problems of identifying the criminal proceedings that may act as authorized officers to carry out detention in criminal proceedings.

Keywords: *authorized officer, detention, investigator, prosecutor, operational units, the head of the diplomatic mission or consular post Ukraine, captain ship Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 04.06.2014.

ПРОГАЛИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО ПОРЯДКУ ЗБОРУ ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДО ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри спеціальної техніки
та оперативного-розшукового документування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Захист конституційних прав і свобод людини здійснюється за допомогою норм прямої дії [1]. У зв'язку зі вступом нового Кримінального процесуального кодексу України в дію, було внесено зміни до понад 75 законів та нормативно – правових актів [2]. Кримінальний процес передбачає порядок досудового розслідування відповідно до КПК України. Подання заяви чи повідомлення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, на жаль, не є самостійною стадією кримінального провадження, а тому не врегульована нормами процесуального законодавства [3].

Тому, законодавець не визнає процес первинної перевірки заяв та повідомлень про злочини самостійною стадією, а переводить до стадії кримінального процесу – початку кримінального провадження [3]. Водночас до початку кримінального провадження здійснюється низка організаційно-тактичних, оперативно-розшукових заходів реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення [4].

Відповідно до чинного законодавства, пошук первинної інформації про наявність або відсутність складу кримінального правопорушення здійснюється протягом 24 годин, в умовах мінімальної інформації, обмеженим колом осіб, як правило, членами слідчо-оперативної групи, уповноваженими та службовими особами [5]. Тому, на цій стадії перевірки первинної інформації про кримінальні правопорушення допускається найбільше порушень законності, необгрунтованого кримінального переслідування або списання матеріалів за висновками як за кримінальними правопорушеннями, так і за фактами кримінальних проступків.

Отже, актуальними є питання усвідомлення правоохоронними органами та громадянами наявності суттєвих прогалин, що мають місце в новому КПК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами удосконалення чинного кримінального процесуального кодексу займаються такі науковці та практичні працівники правоохоронних органів, а саме: Р.Г. Андреев, О. Баганець, О.М. Бандурка, О. Банчук, Є.П. Блажівський, В. Богунов,

В.Г. Гончаренко, Р.С. Кацавця, В.В. Коваленко, Ю. Котнюк, А.В. Молдаван, В.Н. Назарова, В.Т. Нор, П.Д. Письменний, В.Я. Тацій, Л.Д. Удалова, В. Фаренник, М.Є. Шумило, О.Г. Яновські.

Метою дослідження є: встановлення наявних прогалин кримінального процесуального законодавства, внесення змін до нього з метою чіткої регламентації кримінально-процесуальних заходів під час розгляду заяв та повідомлень про злочини.

Основні результати дослідження. З прийняттям нового КПК України, теоретично в громадян з'явилась більша можливість реалізувати своє конституційне право на захист [3].

У разі порушення прав і свобод людини, внаслідок учинення відносно них, близьких осіб, або сторонніх осіб кримінального правопорушення, громадяни мають право звернутись безпосередньо або опосередковано до правоохоронних органів із заявою в будь-якій формі (усно або письмово), а слідчий, прокурор, або уповноважена чи службова особа зобов'язані прийняти та зареєструвати у вхідній кореспонденції або журналі єдиного обліку заяву (ЄО) [6].

У ст.214 КПК України зазначено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-яких джерел обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування [3].

Отже, необхідно отримати, зафіксувати, розгадати та встановити факт кримінального правопорушення, а у невідкладних випадках, якщо це необхідно, здійснити огляд місця події до внесення відомостей та внести до ЄРДР (ст.214 КПК України) з метою отримання найбільш повної та об'єктивної інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення [7].

Отримати первинну інформацію про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) можливо під час здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів, що можуть здійснюватись лише при вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів і тільки при заведеній оперативно-розшуковій справі, без заведення якої проведення оперативно-розшукових заходів забороняється [8;9].

Законодавець суттєво обмежив повноваження оперативних підрозділів на стадії перевірки заяви та повідомлення про злочини, посилаючись на ч. 2 ст.91 КПК України, де зазначено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів, у ст.93 зазначено порядок збирання доказів, а ст. 94 передбачає оцінка доказів, а перевірка чинним КПК не регламентована [3].

Аналіз робіт учених у галузі кримінального процесуального законодавства свідчить, що науковці намагаються не помічати наявних проблем практики під час перевірки заяв та повідомлень про злочини до початку кримінального провадження.

Так, В.В. Назаров у своєму коментарі до КПК України дає визначення: «досудове розслідування – це стадія кримінального процесу, що починається з

моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності», й жодного слова не сказано про можливі проблеми чинного законодавства [10].

В.Г. Гончаренко, зазначає, що слідчий прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після надходження заяви, повідомлення до правоохоронного органу й незалежно від часу їх надходження безпосередньо до нього, зобов'язаний надати правову оцінку їх змісту, сутності та за наявності у викладених відомостях ознак, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, але не висвітлює, питання стосовно документів, які повинен аналізувати слідчий до початку кримінального провадження [11].

Так, у своєму коментарі до КПК України В.В. Коваленко, Л.Д. Удалова, Д. П. Письменний наголошують, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Тому слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінального правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати досудове розслідування, не пояснюючи як збирати, перевіряти первинну інформацію про кримінальні правопорушення [12].

С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, Ю.В. Захарченко стверджують, що одним із найбільш складних залишається питання диференційного підходу до вирішення заяв і повідомлень про злочини. Складність цього питання полягає в тому, що загальна кількість відповідних звернень з боку громадян та юридичних осіб щороку збільшується, а механізм їх перевірки так і досі недостатньо врегульований засобами кримінального процесуального законодавства [13]. Законом про звернення громадян не регулюється порядок подачі та вирішення заяв і повідомлень про злочини, але ця помилка сьогодні поширена на діяльність правоохоронних органів [14]. Шляхи альтернативного вирішення заяв та повідомлень про злочини були запропоновані нами в наукових статтях, посібниках та монографіях, але автори нового КПК України навмисно не врахували сучасні прогресивні способи вирішення заяв та повідомлень про злочини з ідеологічних причин, натомість критикують те, що самі прийняли завідомо не ефективне та шкідливе для громадян рішення. Крім того, С.В. Ківалов, скромно називає стадію перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення етапом і зазначає проте, що відсутність такого етапу є передумовою до порушення законності й обґрунтованості подальшого розслідування та судового розгляду [13;15].

Дуже важливою є наукова точка зору Ю.М. Грошевого, який зазначає, що відмова від назви цього етапу досудового провадження – порушення кримінальної справи, а також відсутність докладної регламентації порядку перевірки інформації про вчинене кримінальне правопорушення та кінцевих

рішень, що оформлялись би відповідним процесуальним документом, дає підстави стверджувати про ліквідацію самостійної стадії процесу – порушення кримінальної справи. Адже діяльність щодо початку досудового розслідування (прийняття й реєстрація інформації про кримінальні правопорушення), зважаючи на невеликий строк (24 години), відведений законом для цього, та незначний обсяг дій, що мають бути здійснені, досить важко вважати відносно відокремленим етапом кримінального провадження [16].

Так, В.О. Алесандренко, Ю.В. Терещенко, Н.С. Моргун стверджують, якщо у заяві, повідомленні, всупереч вимогам ч.5 ст.214 КПК України, не наведено достатньої інформації про вчинене кримінальне правопорушення, [17] то для її встановлення, відповідно до п.2.2. положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, протягом 7 днів проводяться дії, спрямовані на встановлення ознак заявленого кримінального правопорушення [18].

На практиці це означає, що слідчий при виїзді на місце пригоди складає (МП– протокол огляду місця події) і чекає поки працівники оперативних підрозділів встановлять особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. В такому випадку працівники оперативних підрозділів реєструють такі заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення в журналах ЄО та керуються загальними термінами їх вирішення. У випадку, якщо вони не знаходять підтверджень вчиненого правопорушення, або не встановили особу, яка його вчинила, або не бажають його розкривати – виносять висновок за результатами перевірки і списують такі матеріали, що зареєстровані в ЄО. Практика йде таким шляхом, що такі матеріали не вносять до ЄРДР, якщо через деякий час до 7 діб встановлюють особу, яка вчинила кримінальне правопорушення працівники оперативних підрозділів вони виносять висновок і закривають номер у журналі ЄО, а потім готують рапорт про виявлення нового правопорушення, з новими термінами і передають матеріали до слідчого підрозділу. Слід зазначити, що все це відбувається за межами кримінального процесу та за відсутності слідчого.

Більше того, автори стверджують, що працівники ОВС при перевірці заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення мають право відбирати пояснення, які не є джерелом доказів і посилаються на ч.8 ст.95 КПК України [17]. Таким чином, підтримують стару норму права та ідеалізують новий КПК України, замість того, щоб шукати прогалини і усувати його недоліки, відсилаючи нас до алгоритмів дій, які розроблені авторитетними вченими тощо.

З одного боку ліквідація стадії порушення кримінальної справи є логічною й має бути замінена на кримінальне переслідування конкретної особи, або переслідування невідомої особи. Необхідність у самостійній стадії попередньої перевірки, що регламентувала б порядок отримання, перевірки, аналізу отриманої інформації, правові засади здійснення заходів уповноваженими чи службовими особами, форми фіксації отриманої інформації та її допустимість і використання її як доказів у кримінальному провадженні є суттєвим недоліком КПК України.

Відсутність чіткої регламентації порядку вирішення заяв та повідомлень про злочини в кримінальному процесуальному законодавстві призводить до того, що правоохоронні органи змушені фальсифікувати, компенсуючи прогалини кримінального процесуального кодексу нормативними актами (положеннями, наказами, інструкціями, дорученнями тощо).

У Законі України «Про міліцію» зазначено, що органи внутрішніх справ, крім загальних, мають такі права щодо перевірки заяв та повідомлень про злочини, а саме:

- виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;

- приймати й реєструвати заяви та повідомлення про злочини й адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;

- здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, провадити дізнання в межах, визначених кримінальним процесуальним законодавством [19].

Відповідно до положення про МВС України, на міліцію покладено одне з головних завдань боротьби зі злочинністю – розкриття та розслідування злочинів [20].

Ці завдання конкретизовано у відомчому наказі МВС України № 940 «Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та надзвичайні події», відповідно до якого міліції надано право:

- виявляти, попереджати та припиняти кримінальні правопорушення, вживати з цією метою у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку оперативно-розшукові та профілактичні заходи;

- припиняти адміністративні правопорушення й здійснювати провадження за цими справами; розшукувати осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або пропали безвісти;

- виконувати прийняті в установленому законодавством порядку і в межах своєї компетенції рішення прокурора, слідчого судді, суду;

- повідомляти відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійні лиха та інші надзвичайні події, уживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, рятування людей і надання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду;

- брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;

- надавати невідкладну, у тому числі медичну допомогу особам, які потерпіли від правопорушень, надзвичайних ситуацій і нещасних випадків, перебувають у безпорадному або небезпечному для життя та здоров'я стані, дітям, які залишилися без опіки, а також затриманим та взятим під варту особам.

Працівник міліції на території України незалежно від посади, яку він обіймає, місцезнаходження й часу, у разі звернення до нього громадян або службових осіб із заявою, повідомленням про кримінальні правопорушення та

надзвичайні події, що загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких зобов'язаний:

- негайно сповістити про ці правопорушення або події будь-якими способами до найближчої чергової частини органу внутрішніх справ;

- ужити заходів щодо попередження й припинення правопорушень, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, установлення й затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події тощо. Під час затримання особи працівником міліції повідомляються затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, роз'яснюється право оскаржувати їх у суді, а також право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього та інші процесуальні права, передбачені КПК України;

- у разі затримання особи, яка володіє тільки іноземною мовою, роз'яснити їй підстави затримання в присутності перекладача;

- надається усне роз'яснення ч.1 ст.63 Конституції України, про право відмовитися від надання будь-яких пояснень, або свідчень до прибуття захисника та одночасно в друкованому вигляді – роз'яснення статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 і 63 Конституції України та прав осіб, затриманих або взятих під варту, установлених законами, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання, право відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника;

- негайно за допомогою технічних засобів здійснити оповіщення відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування та доставити до найближчого підрозділу органу досудового розслідування;

- про затримання одразу повідомити орган (установу), уповноваженого законодавством щодо надання безоплатної правової допомоги;

- забезпечити затриманому з моменту затримання право захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, реалізацію інших прав затриманих;

- у разі заявленням затриманими особами усної або письмової вимоги про залучення захисника, та працівники міліції не мають права вимагати від них надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника;

- про заявлення вимоги про залучення захисника або про відмову в залученні захисника в протоколі затримання робиться відповідний запис, що скріплюється підписом затриманої особи;

- надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо працівник міліції, який здійснив затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, він може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності [4].

Отже, джерелом первинної інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого для початку досудового розслідування, є:

- повідомлення фізичних або юридичних осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;
- повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення, про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації;
- інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень [4].

Заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення реєструються, контролюються цілодобово в чергових частинах органів внутрішніх справ оперативними черговими відразу після їх надходження та вносяться до ЄО, а також до інформаційної підсистеми «ФАКТ» Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ [19;22].

Оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію від слідчого або іншої службової особи, зобов'язаний ужити всіх можливих заходів щодо запобігання кримінальному правопорушенню або припинити його, організувати невідкладні дії щодо встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, у короткий термін, а у невідкладних випадках, якщо це необхідно, здійснити огляд місця події до внесення відомостей[23].

Основними завданнями органів внутрішніх справ щодо реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та надзвичайні події є:

Негайне реагування на всі кримінальні правопорушення та надзвичайні події, направлення на місця подій сил і засобів, необхідних для захисту порушених конституційних прав громадян.

Підтримання постійної готовності сил і засобів органів внутрішніх справ до оперативного реагування.

Оперативне інформування чергових частин вищого органу внутрішніх справ (ОВС) про отримані повідомлення.

Забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав, свобод і законних інтересів, попередження чи припинення правопорушень, виявлення та затримання осіб, які їх учинили, усунення негативних наслідків правопорушень та надзвичайних подій.

Орієнтування всіх видів нарядів про вчинення кримінальних правопорушень та інших правопорушень, прикмет осіб, які їх учинили, об'єктів посягань.

Організація взаємодії з іншими органами й підрозділами внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади під час реагування на кримінальні правопорушення, інші правопорушення та події.

Забезпечення особистої безпеки працівників міліції, організація їх навчання діям у надзвичайних ситуаціях [24].

У таких випадках може вводитись посилений варіант оперативно-службової діяльності, для військовослужбовців внутрішніх військ – бойової служби [23;26]. Отже, посилений варіант несення служби – це комплекс організаційно-правових, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних із особливим режимом виконання оперативно-службових завдань і залученням значної кількості працівників та військовослужбовців системи МВС України, з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки наявними силами й засобами, що безпосередньо залучені до охорони громадського порядку [25].

При повсякденному режимі функціонування органів внутрішніх справ під час надходження заяв та повідомлень про злочини, потрібно здійснити такі невідкладні заходи, а саме:

Уточнити:

- місце, час та обставини вчинення злочину;
- кількість підозрюваних, їх прикмети, установчі дані (якщо відомі); які сліди могли залишитися на одязі та тілі підозрюваних; наявність у них зброї, транспорту (належність, кількість, марка, номер); місцеперебування на даний час, якщо зникли;
- шляхи можливого відходу або місце переховування;
- установчі дані вбитого (якщо відомі);
- чи викрадено щось підозрюваними, прикмети викраденого;
- установчі дані та місцезнаходження заявника.

Попередити заявника про необхідність збереження обстановки та слідів злочину.

Зареєструвати повідомлення.

Про прикмети підозрюваних, напрям їх руху та транспорт, що вони використовували, прикмети викраденого орієнтувати:

- усі види нарядів;
- дільничних інспекторів міліції;
- чергових сусідніх ОВС (територіальних та транспортних);
- диспетчерів вокзалів (залізничних, річкових, морських, автобусних), аеропортів, таксопарків, швидкої медичної допомоги;
- заклади охорони здоров'я (якщо є дані, що підозрюваний дістав травму).

Направити для затримання підозрюваних та охорони місця події найближчий наряд, екіпаж автопатруля, дільничного інспектора міліції, а в сільській місцевості до прибуття міліції користуватися допомогою працівників органів місцевого самоврядування, керівників господарств.

Перекрити можливі шляхи відходу підозрюваних (вокзали, аеропорти, зупинки громадського транспорту, шляхи з населеного пункту) та місця їх можливої появи, організувати переслідування.

Доповісти про подію:

- начальникові ОВС або його заступникові;
- відповідальному від керівництва ОВС;
- начальникові або заступникові начальника підрозділу БОЗ (якщо є дані, що злочин учинено організованою злочинною групою (далі – ОЗГ));
- черговому ОВС вищого рівня.

Повідомити черговому прокуратури.

Направити на місце події слідчо-оперативну групу в складі:

- слідчого;
- оперуповноваженого карного розшуку;
- оперуповноваженого служби КМСД, якщо є дані, що злочин скоєно дітьми;
- експерта-криміналіста;
- судово-медичного експерта;
- кінолога зі службово-розшуковим собакою.

За наявності на місці події інших потерпілих викликати швидку медичну допомогу.

Організувати показ очевидцям злочину фотоальбомів і відеотек осіб, які перебувають на обліку в ОВС.

За необхідності, за рішенням начальника ОВС, увести в дію один з оперативних планів:

«Перехоплення» (якщо підозрювані зникли на автотранспорті та відомі прикмети транспорту);

«Сирена» (за наявності даних про осіб чи прикмети озброєних підозрюваних);

«Грім» (якщо встановлено місцезнаходження озброєних підозрюваних).

Надалі діяти за розпорядженнями штабу з керування операцією і згідно з цими планами.

Направити до чергової частини вищого рівня детальну інформацію про злочин, вжиті заходи та їх результати [24].

З метою залучення усіх підрозділів міліції до реагування на протиправні правопорушення та розкрити злочини по гарячих слідах запровадити систему зв'язку й налагодити співпрацю з черговими на вокзалах (станціях), диспетчерськими службами швидкої медичної допомоги, міського пасажирського транспорту, таксі, електричних мереж, газового господарства, аварійних служб, житлово-експлуатаційних організацій для отримання від них необхідної оперативної інформації та залучити патруль постових підрозділів, які зобов'язані [27]:

а) при зверненні громадян із заявами та повідомленнями про підготовку до вчинення або про вчинені злочини встановити й записати прізвище, ім'я та по батькові заявників, їх адреси, час надходження повідомлення, конкретне місце вчинення злочину, ким і проти кого він вчинений або готується та інші дані, що мають значення для розкриття злочину;

б) при одержанні повідомлень про підготовку злочину, доповісти черговому й вжити заходів до його запобігання;

в) при одержанні повідомлень про злочин, що готується або про вчинений злочин, терміново доповісти про це черговому, прибути до місця події, вжити заходів щодо виявлення й затримання осіб, які вчинили злочин, надати допомогу потерпілим, встановити свідків (очевидців) і до прибуття слідчо-оперативної групи забезпечити охорону місця пригоди, недоторканість обстановки, слідів, знарядь злочинів та інших речових доказів;

г) при виявленні в районі маршруту (поста) слідів або предметів, що можуть бути доказом вчинення злочину, ужити заходів для їх зберігання й доповісти про це черговому;

д) при одержанні інформації про злочинців, які перебувають в розшуку, і тих, що пропали безвісти, та прикмети осіб, які розшукуються, виявляти їх шляхом особистого пошуку в районі маршруту патрулювання (поста), при цьому звертати особливу увагу на місце масового скупчення громадян;

е) з прибуттям на місце події слідчо-оперативної групи діяти відповідно до вказівок її керівника, про що доповісти черговому;

є) при надходженні повідомлення про факти збуту фальшивих грошей терміново вживати заходів щодо затримання особи, яка займається цим, виявити свідків і доповісти про це черговому [28]. При надходженні до органу внутрішніх справ заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення оперативний черговий територіального органу внутрішніх справ (оперативний черговий) зобов'язаний негайно надати її начальнику слідчого підрозділу, що визначає слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати начальника територіального органу внутрішніх справ.

Слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний внести відомості про кримінальне правопорушення за заявою або повідомленням до ЄРДР.

Начальник територіального органу внутрішніх справ організовує своєчасне направлення на місце події слідчо-оперативної групи (СОГ) у повному складі.

СОГ створюються при чергових частинах територіальних органів внутрішніх справ. Склад цих груп формується з працівників органів внутрішніх справ відповідно до графіку чергування, затвердженого начальником територіального органу внутрішніх справ та погодженого з начальником слідчого підрозділу.

До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення.

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та ймовірні шляхи їх відходу. За необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів,

якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися під час його вчинення.

Слідчий керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події.

Разом з членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, що мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Забезпечує їх належне зберігання для подальшого направлення з метою проведення експертного дослідження.

Має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

За наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення [29].

Співробітник оперативного підрозділу:

1). Здійснює по квартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази.

2). Установлює час, місце й обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, що могли залишитися через опір потерпілих або під час подолання перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок, у якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

3). негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

4). Виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого.

Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу.

Під час ведення оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи (ОРС) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів внутрішніх справ, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання за потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, що засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участі у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР [7].

Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, що затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів.

У разі встановлення під час проведення оперативно-розшукових заходів фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, начальник оперативного підрозділу інформує про це начальника слідчого підрозділу і лише після закінчення їх проведення матеріали ОРС виносяться на розгляд оперативної наради для розроблення спільних заходів з їх реалізації.

Для швидкого та повного розслідування тяжких, особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, що викликали значний суспільний резонанс, утворюються СОГ.

Утворення СОГ здійснюється за наказом начальника територіального органу внутрішніх справ, погодженого з начальником слідчого підрозділу. При цьому керівником СОГ є слідчий, який визначений начальником слідчого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

До складу СОГ, як правило, включаються співробітники, які брали участь в огляді місця події. За потреби залучаються дільничні інспектори міліції, на території обслуговування яких учинено кримінальне правопорушення, співробітники інших органів та підрозділів внутрішніх справ.

Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, які включені до складу слідчо-оперативної групи, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування [29].

Отримати інформацію до початку кримінального провадження можна при зверненні до правоохоронних органів із заявою або повідомлення про вчинення відносно потерпілого або його близьких родичів (ст.60 КПК України). В цьому разі потерпілий або заявник складають у довільній формі заяву, у якій має міститись інформація про заявника [3].

Порядок перевірки первинної інформації до початку досудового розслідування, відомостей, процесуального порядку закріплення таких відомостей призводить до порушень законності, необ'єктивності, створює хаос у діяльності оперативних підрозділів та слідства, стає залежним від прокуратури та слідства, створює базу для зловживання. [6;28].

Відсутність стадії кримінального процесу порушення кримінальної справи створює ілюзію спрощеного порядку вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та про кримінальні проступки, а саме: у

ст. 110 КПК України зазначено, що процесуальні рішення органів досудового розслідування слідчого, приймаються у формі постанови, яка виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також якщо слідчий визнає це необхідним [31]. Тобто слідчий має право виносити або не виносити постанову, але це омана. На наш погляд, слідчий повинен не лише мати право, а й зобов'язаний свої дії аргументувати винесенням постанови у всіх випадках.

Висновки. Таким чином, відсутність самостійної стадії кримінального процесуального законодавства щодо перевірки заяв та повідомлень про злочини призводить до наступних недоліків, а саме:

- неможливістю об'єктивно та правильно прийняти рішення за заявами та повідомленнями про злочини;
- термін, що встановив законодавець (24 години) не може бути виконаний ні теоретично, ні практично через об'єктивні обставини;
- не враховані випадки, коли неможливо встановити об'єктивні обставини вчинення кримінального правопорушення.

Ці та інші обставини, призводять до порушення термінів вирішення заяв та повідомлень про злочини, необґрунтованих внесених до ЄРДР фактів з однієї сторони, що не містять кримінального правопорушення, а з іншої – необґрунтовано внесених висновків із списання таких заяв без внесення до ЄРДР.

Цей КПК України паралізував роботу оперативних підрозділів, знівелював ініціативу у викритті злочинів, прибрав таке поняття, як розкриття злочинів; змусив оперативних працівників чекати доручення слідчого, яке, зазвичай, сам і друкє, сам складає клопотання та інші документи до слідчого, прокурора, судді тощо.

Крім того КПК України позбавив самостійності слідчого й зробив його залежним від прокуратури, а прокурорам нав'язали не притаманні їм повноваження функції, що в кінцевому висновку змусили ходити по колу.

У зв'язку з цим ми пропонуємо внести зміни та доповнення до чинного КПК України, а саме:

- установити стадію перевірки заяв та повідомлень про злочини 80 діб;
- прийняти закон про кримінальні проступки, до яких віднести всі склади злочинів невеликої тяжкості (до 2 років) та середньої тяжкості (до 5 років) позбавлення волі.

Така самостійна стадія, на наш погляд, має починатися з моменту звернення громадянина в будь-якій формі до правоохоронних органів про вчинення відносно нього кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Ст.3 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). – К. : 2012. – 382 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012 року. – К. : Істина, 2012 – 380 с.
4. Про організації реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 22 жовтня 2012 р., № 940.
5. Про затвердження Інструкції про організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», наказ МВС України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.
6. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України від 19.11.2012 р., №1050.
7. Про Єдиний реєстр досудових: Наказ Генерального прокурора України, № 69 від 17 серпня 2012 року.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року №2341–III // ВВРУ № 25-26. – Ст.131.
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992, № 22, Ст.303.
10. Кримінальний процес України. Навчальний посібник / Назаров В.В. – К. : ФОП ОС Ліпкан. – 2013 – 488 с.
11. Гончаренко В.Г., Нор М.Є., Шумило М.Є. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково – практичний коментар. / За ред. Гончаренка В.Г. – К. : Юстініан. – 2012. – 1224 с.
12. Коваленко В.В., Удалова Л.Д., Письменний Д.П. Кримінальний процес: Підручник. – К. : Центр Учбової літератури. 2013. – 544 с.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково–практичний коментар // Відп. ред. Ківальов С.В., Міщенко С.М., Захарченко Ю.В. – Одеса, 2013. – 1104 с.
14. Про звернення громадян. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 47, ст.25
15. Сервецький І.В., Якименко Г.О., Лісова Т.Ю. Заяви та повідомлення громадян про злочини: правові, теоретичні та прикладні проблеми їх вирішення: Монографія. – К. : 2006. – 404 с.
16. Кримінальний процес: Підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
17. Зміни до положення про порядок ведення ЄРДР від 21.01.2013 р. Затверджено Наказом Генерального прокурора України від 25.01.2013 № 13 Зміни до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69.
18. Алесандренко В.О., Терещенко Ю.В., Моргул Н.С. Проблемні питання початку досудового розслідування. Науковий юридичний журнал // Юридична наука, № 7, 2014. – С.110-117.
19. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. Відомості Верховної Ради України. 1991, – № 4. – Ст.30

20. Положення МВС Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06.04.2011р. №383/2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.

21. Про затвердження Інструкції з організації контролю за виконання документів у системі МВС України: Наказ МВС України від 23 квітня 2012 року, № 350.

22. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 12.10.2009 №436.

23. Про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, наказ МВС України від 20 серпня 2009, № 181

24. Про цивільний захист населення. Кодекс України. Відомості Верховної ради України № 23, Ст.333. Про надзвичайний стан. Закон України. Відомості Верховної ради України. – 1992. – № 37, Ст. 538.

25. Про затвердження інструкції про порядок переведення органів і підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ України на посиленний варіант оперативно-службової діяльності: Наказ МВС України від 03 грудня 2012 року, № 1111.

26. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. Відомості Верховної ради України. – 2000. № 28. – Ст.224.

27. Про заходи щодо вдосконалення системи комплексного використання сил і засобів в охороні громадського порядку: Наказ МВС України 30.09.2008, № 505.

28. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: Наказ МВС України від 6 вересня 1994 р., за № 404.

29. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ МВС України від 14 серпня 2012 р., № 700.

30. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України із змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26 липня 2013 року, № 4гн-1.

31. Про організацію діяльності органів досудового розслідування: Наказ МВС України від 09 серпня 2012 р., № 686.

Сервецький І.В. Прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві щодо порядку збору первинної інформації до початку кримінального провадження

У статті досліджуються прогалини нового Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку збору первинної інформації до початку кримінального провадження. Розглядаються точки зору вчених у галузі кримінального процесу щодо кримінального провадження про кримінальні правопорушення. Запропоновано конкретні заходи, спрямовані на усунення прогалин чинного законодавства з метою його вдосконалення.

Ключові слова: досудове розслідування, збір первинної інформації, початок досудового розслідування.

Сервецький И.В. Пробелы в уголовном процессуальном законодательстве относительно порядка сбора первичной информации до начала уголовного производства

В статье исследуются пробелы нового Уголовного процессуального кодекса Украины относительно порядка сбора первичной информации до начала уголовного производства. Рассматриваются точки зрения ученых в области уголовного процесса по уголовному производству об уголовных правонарушениях. Предложены конкретные меры, направленные на устранение пробелов действующего законодательства с целью его совершенствования.

Ключевые слова: досудебное расследование, сбор первичной информации, начало досудебного расследования.

Servetsky I.V. Gaps in the criminal procedural law regarding the procedure of collecting primary data prior to criminal proceedings

The article examines the gaps of the new Criminal Procedure Code regarding the procedure of collecting primary data prior to criminal proceedings. We consider the point of view of scientists in the field of criminal procedure for criminal proceedings for criminal offenses. Propose concrete measures aimed at filling the gaps of existing legislation with a view to its improvement.

Keywords: pre-trial investigation, the collection of primary data, the start of pre-trial investigation.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014.

РЕЦЕНЗІЯ
НА ДРУГЕ ВИДАННЯ МОНОГРАФІЇ БЕРЗІНА П.С.
«КИЇВСЬКА ШКОЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
(1834–1960 РОКИ):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ»¹

Актуальність творчого пошуку автора зумовлена важливістю опанування історіографії наукових досліджень у галузі кримінального права. Рецензована праця, спрямована на заповнення величезних прогалин, білих плям у вивченні історії кримінально-правової думки в нашій державі, адже за висловом самого автора «єдиної, цілісної друкованої історії української кримінально-правової науки ми не маємо й досі».

П.С. Берзін вперше в Україні провів настільки ґрунтовне дослідження проблеми формування і становлення Київської школи кримінального права періоду 1834–1960 років. Автор детально проаналізував не тільки наукові доробки представників цієї школи, але й навів їх бібліографічні данні, надавши можливість широкому колу читачів ознайомитись з маловідомими та невідомими епізодами життя і наукової діяльності декількох поколінь видатних учених.

Зазвичай, праці такого рівня й обсягу готуються до видання численними колективами науковців, тому велику повагу заслуговує П.С. Берзін, якому самотужки вдалося напрацювати величезну кількість цікавого матеріалу.

У монографії представлені сучасні підходи щодо методології дослідження історії Київської школи кримінального права осмислені автором виходячи із поєднання систематизованих фрагментів життя та наукової діяльності майже всіх її представників протягом 1834–1960 років.

Особливої уваги потребують не тільки викладені автором архівні матеріали, а й опубліковані в різний час спогади вчених.

Безумовно, друге видання цієї монографії є значно оновленим і доповненим, оскільки воно передбачає не тільки більш детальне викладення окремих проблем кримінального права у працях представників цієї наукової школи, а й включає ґрунтовну оцінку еволюційного процесу цих поглядів, та й за обсягом видання збільшилось майже втричі. Крім того автор втілив переважну більшість побажань рецензентів першого рукопису.

Ця книга є значним кроком у відновленні пам'яті про забуті в радянські часи імена київських учених. П.С. Берзін вдало висвітлив не тільки фрагменти життя загальновідомих постатей Київської школи кримінального права зазначеного періоду (О.Ф. Кістяківського, Л.С. Білогриць-Котлярєвського, Г.В. Демченка, Я.М. Брайніна), а й маловідомі факти біографії М.Г. Білоусова, І.М. Даниловича, С.О. Богородського, Д.Г. Тальберга,

---

¹ Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження: Монографія / П.С. Берзін. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: «ВД «Дакор», 2013. – 1144 с.

М.П. Чубинського, К.В. Шаврова, Ю.П. Новицького, О.О. Малиновського, С.Г. Борисенка, М.М. Паше-Озерського, М.О. Чельцова-Бебутова, О.Д. Щербака, М.М. Абрашкевича, С.К. Лібіної, С.І. Тихенка, С.В. Ейсмана, М.Г. Сикорського та інших.

Під час дослідження автор навів власну періодизацію розвитку і становлення Київської школи кримінального права. Зокрема, перший етап тривав з 1834 р. по 1864 р. – функціонування новоствореного Київського університету. Другий етап дослідник пов'язує з приходом до університету у 1964 р. О.Ф. Кістяківського, і далі детальне співставлення політичної ситуації, подій і особистостей дозволило автору виділяти нові етапи.

Розкриваючи взаємозалежність історичних чинників та кримінального законодавства певної епохи, П.С. Берзін слушно зазначає, що саме історичні події безпосередньо зумовлювали те, які саме проблеми намагались розв'язувати вітчизняні вчені. Не можна не погодитись з дослідником, що з'ясування істинного смислу, внутрішньої будови права неможливе без пізнання фактичної сторони юридичних відносин, що розкривається часто лише шляхом історичного дослідження.

Значна увага приділяється автором реконструкції стану доробків та характеристики тих умов, у яких здійснювалося формування певних наукових концепцій.

У самостійному підрозділі дослідник проаналізував предмет і методи дослідження історії Київської школи кримінального права, а також здійснив загальний огляд складу викладачів кримінального права не тільки в Київському університеті, а й в Юридичному ліцеї імені князя Безбородька, Володимирському Київському кадетському корпусі, Київському Костянтинівському військовому училище, Київському юридичному інституті, Київських вищих жіночих курсах, Київському комерційному інституті, Київському інституті народного господарства, Таврійському університеті, Київській філії Всесоюзного юридичного заочного інституту, а також Юридичного товариства при Київському університеті та науково-дослідних закладах Києва.

У світлі дискусії, яка передувала прийняттю Закону України «Про вищу освіту», доречною є окрема глава, присвячена загальній характеристиці правового статусу імператорських університетів, їх структурі та порядку присудження вчених ступенів.

Велику наукову цінність, безумовно, мають додатки, серед яких окреме місце посідають персоналії представників не тільки інших шкіл кримінального права, а й представників інших галузей знань, які були сучасниками подій, описаних у монографії. Текст роботи доповнюють і змістовні таблиці, наприклад: «Штатні викладачі кримінального права Імператорського університету Святого Володимира (1835–1920) та Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка (1936–1960)», «Наступність у кримінально-правових дослідженнях вчених, які працювали на юридичному факультеті Імператорського університету Святого Володимира (1835–1920) та Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка (1936–1960)».

За допомогою праці П.С. Берзіна кожен читач може сформулювати майже повне уявлення про загальний стан кримінально-правової думки представників Київської школи в різні періоди її розвитку.

Отже, автору вдалося побудувати власну мозаїку бачення Київської школи кримінального права періоду 1834–1960 років. І не тільки цього періоду, оскільки, як зазначає сам автор, наукова діяльність перших дослідників кримінального права на юридичному факультеті Київського університету починається задовго до його відкриття, а наукові дослідження радянських представників цієї науки тривають і після 1960-го року.

Аналіз положень монографії П.С. Берзіна дозволяє стверджувати, що ця робота, безсумнівно, є актуальною, практично корисною і стане важливим внеском у розвиток науки кримінального права.

Будемо чекати від автора настільки ж повні нариси історії інших шкіл кримінального права, а також наступних перевидань цієї монографії.

*Денисов С.Ф., д.ю.н., професор, професор
кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету*

*Філей Ю.В., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри правознавства
Запорізького національного технічного університету*

ЩИРО ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА!

Олександр Миколайович Костенко

Виповнилося 65 років від дня народження відомого за межами України і на теренах нашої держави фахівця, академіка Національної Академії правових наук України Олександра Миколайовича Костенка, який народився 4 жовтня 1949 року у с. Щербанівське Вознесенського р-ну Миколаївської області. У 1978 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Після закінчення університету працював адвокатом у Миколаївській обласній колегії адвокатів, а потім вступив до аспірантури Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Після закінчення аспірантури з 1982 р. працював в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України на посадах молодшого наукового співробітника, наукового співробітника, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника. У грудні 1999 р. його було призначено на посаду завідувача відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою цього ж інституту.

У 1983 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Проблема співвідношення раціонального і емоціонального в кримінології» (спеціальність 12.00.08); 1995 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Воля і свідомість злочинця (дослідження із застосуванням принципу натуралізму)» (спеціальність 12.00.08). Вчене звання професора присвоєно у 2000 році. У 2004 р. був обраний членом-кореспондентом, а у 2008 р. – дійсним членом (академіком) Академії правових наук України.

Основні напрями наукової діяльності – пошук певних підходів до вирішення широкого кола фундаментальних проблем правознавства, кримінального права і кримінології на основі принципу соціального натуралізму. Опублікував понад 300 наукових праць.

Основні наукові праці за темами наукових досліджень: «Принцип отражения в криминологии», «Криминальний произвол» (соціопсихологія волі і свідомості злочинця), «Преступная неосторожность», «Уголовное наказание», «Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче

законодавство України. Тендерна експертиза», «Культура і закон у протидії злу», «Проблема №1 сучасної цивілізації (в Українському контексті)». Співавтор низки підручників і навчальних посібників з кримінального права України, з кримінології. Брав участь у розробці проекту Кримінального кодексу України.

О.М. Костенко є членом редакційної колегії журналу «Юридична наука». Заслужений діяч науки і техніки України (2007 р.), лауреат премії НАН України імені М.П. Василенка (1995 р.), лауреат премії імені Ярослава Мудрого (2005 р.).

О.М. Костенко є талановитим вченим, надзвичайно відповідальною, щирою, доброзичливою людиною, яка намагається допомогти кожному, хто до нього звертається. Своїм досвідом і знаннями він щиро ділиться зі своїми колегами, учнями, тому він завжди оточений великою пошаною і любов'ю в колективі та серед широкого юридичного кола. Як особистість його вирізняють людяність, талановитість, професіоналізм, принциповість і виваженість.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада та редакційна колегія щиро вітають Олександра Миколайовича Костенка з його славним ювілеєм, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого і фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

Колектив ВНЗ
«Національна академія управління»

Редакційна рада
та редакційна колегія журналу
«Юридична наука»

ЩИРО ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА!

Тихий Володимир Павлович

Виповнилось 75 років від дня народження відомого за межами України і на теренах нашої держави фахівця у галузі кримінального права та кримінології, віце-президента Академії Київського регіонального центру Національної Академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України Володимира Павловича Тихого.

В.П. Тихий народився 14 жовтня 1939 р. у м. Теплогірськ Луганської області. У 1963 році закінчив Харківський юридичний інститут (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1963–1968 рр. працював слідчим в органах прокуратури в Луганській та Дніпропетровській областях. До 1971 р. навчався в аспірантурі Харківського юридичного інституту. З 1971 р. до 1996 р. працював у Національній юридичній академії імені Ярослава Мудрого на посадах старшого викладача, доцента, старшого наукового співробітника, професора кафедри кримінального права. У 1974–1983 рр. обіймав посаду декана юридичного факультету, у 1987–1996 рр. – декан факультету заочної форми навчання, у 1996 р. – проректор з наукової роботи. У 1996–2005 рр. суддя Конституційного Суду України, а з 2005 р. – керівник Київської наукової лабораторії дослідження проблем злочинності проти прав і свобод людини і громадянина Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. З 2009 р. – віце-президент Академії – керівник Київського регіонального центру НАПрН України.

У 1972 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Відповідальність за розкрадання вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин» (спеціальність 12.00.08); 1987 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доцента юридичних наук на тему «Проблеми кримінально-правової охорони суспільної безпеки (поняття, система злочинів, вдосконалення законодавства)» (спеціальність 12.00.08). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1988 р. Вчене звання професора присвоєно у 1990 р. Обраний у 1993 р. член-кореспондентом, а у 2004 р. – дійсним членом (академіком) Академії правових наук України.

Напрямок наукової діяльності – тлумачення права, права людини, конституційна юрисдикція, вчення про злочин та злочин проти безпеки людини та кримінологічні напрямки. Опублікував понад 300 наукових праць, серед яких: «Уголовно-правовая охрана общественной безопасности», «Відповідальність за незакінчений злочин», «Стадії злочину», «Злочини проти суспільної (загальної) безпеки», «Концепція і практика офіційного тлумачення

Конституції та законів України», «Підстави кримінальної відповідальності за новим КК України», «Теоретичні засади Конституції України та їх методологічне значення для правових досліджень», «Злочин, його види та стадії», «Відповідальність за злочини проти громадської безпеки», «Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референтних прав». Співатор низки підручників з кримінального права України та коментарів до КК України, та член робочої групи у розробці проекту КК України 2001 року тощо.

Заслужений юрист України (2003 р.), заслужений працівник освіти України (1991 р.). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2000 р.), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2003 р.), Грамотою Верховної Ради України (2004 р.), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2006 р.), Почесний працівник Прокуратури України (2001 р.), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2002, 2009 рр.), Міністерством юстиції України вписаний до Золотої книги української юстиції (1995 р.) тощо.

В.П. Тихий талановитий вчений, є надзвичайно відповідальною, щирою, доброзичливою людиною, яка намагається допомогти кожному, хто до нього звертається. Своїм величезним досвідом і знанням він щиро ділиться зі своїми колегами, учнями, тому він завжди оточений великою пошаною і любов'ю в колективі та серед широкого юридичного загалу. Як особистість його вирізняють талановитість, професіоналізм, принциповість, людяність та виваженість.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада та редакційна колегія журналу «Юридична наука», щиро вітають Володимира Павловича Тихого зі славним ювілеєм, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

Колектив ВНЗ
«Національна академія управління»

Редакційна рада
та редакційна колегія журналу
«Юридична наука»

З НАГОДИ ДНЯ ЮРИСТА

Згідно з Указом Президента України від 16 вересня 1997 р. № 1022/97 «Про День юриста» в Україні 8 жовтня відзначається професійне свято – День юриста.

На підтримку ініціативи Міністерства юстиції України, Спілки юристів України, Спілки адвокатів України, враховуючи суспільну значимість у нашому житті професії юриста, вказаним вище Указом Президента України і було започатковано в Україні 8 жовтня професійне свято – День юриста. Встановлення цього професійного свята стало важливим кроком на шляху консолідації працівників юридичної професії, підвищення ролі юристів у побудові демократичної, соціальної, правової держави в Україні, що закріплено в статті першій Конституції нашої держави.

Термін «юрист» походить від латинського слова «*juris*», тобто «право». Іншими словами юрист – це спеціаліст, досвідчена особа в юриспруденції, яка володіє професійними (фундаментальними і спеціалізованими) правовими знаннями і вміє застосовувати їх у практичній діяльності.

Варто зазначити, що роботі юриста – адвоката, нотаріуса, прокурора, слідчого, судді, працівника органу внутрішніх справ чи інших правоохоронних органів, юрисконсульта – властиві такі загальні риси:

– по-перше, професія юриста – це безпосередньо політична професія. У своїй основі вона є державною роботою, що стосується корінних питань політичного характеру: державної і цивільної дисципліни, законності, боротьби з правопорушеннями;

– по-друге, юридична спеціальність – професія, так би мовити, високоточна. Її ознаками є слідування нормам закону, їхнім формалізованим вимогам, необхідності суворого здійснення законності;

– по-третє, професія юриста – життєва, глибоко людська спеціальність. Адже в роботі доводиться охоплювати майже всі сторони життя суспільства, діяльності людини – господарство й сім'ю, й особисті побутові відносини, і виховання, і багато іншого. За своєю різноманітністю „виходів” у життя юридична професія, напевно, не має собі рівних; у цьому відношенні до неї прирівнюється хіба що професія журналіста чи письменника;

– по-четверте, особливою рисою цієї професії є й те, що роботі юриста властивий організаторський характер: організувати застосування правових норм, втілити їх у життя. Правова робота вимагає від юриста саме якостей організатора – вміння цілеспрямовано впливати на людей, спонукати їх до виконання завдань із забезпечення законності.

Зокрема, правова робота в Україні проводиться спеціально створеними структурними підрозділами органів державної влади та управління – юридичними службами. Правова робота направлена на вирішення завдань, які стоять перед цими органами, зміцнення державної дисципліни і законності, попередження правопорушень, охорону прав і законних інтересів організацій і громадян;

– по-п'яте професія юриста – творча професія. Вона полягає у творчому застосуванні знань, спрямованих на суворе дотримання законності і правопорядку. Юристу потрібен тверезий, налаштований на творчу хвилю розум для того, щоб розібратися в складних життєвих ситуаціях і прийняти відповідні цим ситуаціям рішення;

– по-шосте професія юриста характеризується тим, що йому надається велика самостійність у роботі. Пояснюється це не тільки тим, що необхідно забезпечити можливість для вірного застосування права, але й, головне те, що він, юрист, насамперед підпорядковується верховенству права.

Доречно зазначити про ще один вид роботи юриста – викладання права, з метою підготовки висококваліфікаційних юристів з різних галузей права, привиття їм тих рис характеру, які б допомагали фахівцям цих професій чесно і добросовісно виконувати свою місію в суспільстві, з метою належної охорони і захисту основних прав людини і громадянина, розбудови соціальної і правової держави України.

З нагоди професійного свята – Дня юриста редакційна колегія наукового юридичного журналу «Юридична наука» щиро вітає всіх юристів України з цим професійним святом! Бажаємо всім міцного здоров'я, невичерпної наснаги і натхнення в усіх добрих звершеннях і справах на користь України.

З повагою,

Редакційна колегія

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями.

Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: Law@nam.kiev.ua

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України 7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

- Стаття має включати наступні необхідні елементи:

- постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;

- визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;

- формулювання цілей статті;

- виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;

- висновки з даного дослідження;

- внутрішню структуру статті — розділи з назвами або виділені частини.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити також прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами.

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі Word;

- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами:

- прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

- анотація англійською мовою на 1,5 сторінки;

- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;

- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ ЖУРНАЛА «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», согласно постановлению президиума ВАК Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ВАК Украины», **должны соответствовать следующим требованиям:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, научно-обоснованные выводы и предложения по практическому применению научного исследования.

- Статья должна включать такие необходимые элементы:

- постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;

- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;

- формулирование целей статьи;

- изложение основных обоснованных результатов исследования;

- выводы из данного исследования;

- внутреннюю структуризацию (разделы с названиями или выделенные части).

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках согласно порядковому номеру цитируемой работы в библиографии с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

- Список литературы в конце статьи должен быть составлен в соответствии с требованиями межгосударственного стандарта ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский). Аннотации должны содержать также фамилию и имя автора, название статьи соответствующими языками.

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

- **К научной статье необходимо представить:**

- электронный вариант статьи в формате Word;

- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;

- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

- аннотация на английском языке на 1,5 страницы;

- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

- фото автора (ов) в формате jpg, tif;

- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (для статей кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL

The articles to be published in the «Juridical Science» journal, according to the decision of the Supreme Certification Commission of Ukraine № 7D05/1 of January, 15, 2003 «On the increase of requirements to professional publications, registered with VAK of Ukraine», **have to include the structural elements below:**

- a research article has to be relevant, with the key issues clearly outlined, contain scientific provisions designed personally by the author, draw the findings of scientific and practical value of the scientific research;

- the article must include the following required elements:

- determination of the problem in its relation to the key scientific and practical tasks;
- critical review of the latest research and publications on the topic considered;
- a layout of the unresolved target issues on the given problem;
- setting up the key objectives of the article;
- reasonable presentation of the basic research results;
- conclusions and findings of the given research;
- the internal structuring – titled sections or parts underlined.

- References to the sources within the text should be marked with square brackets by the sequence number of the given paper in the list of sources indicating the appropriate page, e.g. [3, p. 12].

- A bibliography list at the bottom of the article must meet the requirements of the State Standard of Ukraine GOST 7.1:2006 «System of standards on information, librarianship and publishing. Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and arrangement rules».

- The bibliography list must be followed by the summary and the key words in three languages (Ukrainian, Russian, English);

- The summary should also include author's full name, title of the article in three languages respectively;

- Total size of the publication (article title, information about the author, text of the article, bibliography, summary, key words) should not exceed 20–30 thousand printing characters, no more than 40 thousand characters as an exception.

- **The submitted article should be accompanied by:**

- an electronic version of the article in a MS Word format;
- information about the author in Ukrainian and English:
  - full name (family name, name and the patronymic), academic and scientific degrees, title of your position and the full name of the institution/organization you represent, contact (postal) address, telephone numbers;

- a statement signed by the author (s) confirming that the article has not been printed or submitted to any other publications;

- a recent photo of the author (s) in the jpg or tif format;

- high quality illustrative materials titled and numbered, suitable for scanning;

- an extract from the minutes of the chair approving the article for publication, properly certified (for articles submitted by postgraduates and degree seeking associates).

- The articles which do not meet the above requirements, will not be published.

The Editorial Board reserves the right to review, edit, make reductions and reject the articles.

The reliability of the information is the responsibility of the author.

Fees for publication are not paid.

Reproduction of materials published in the journal will require the permission of the author and publisher.

The materials submitted are not to be returned.